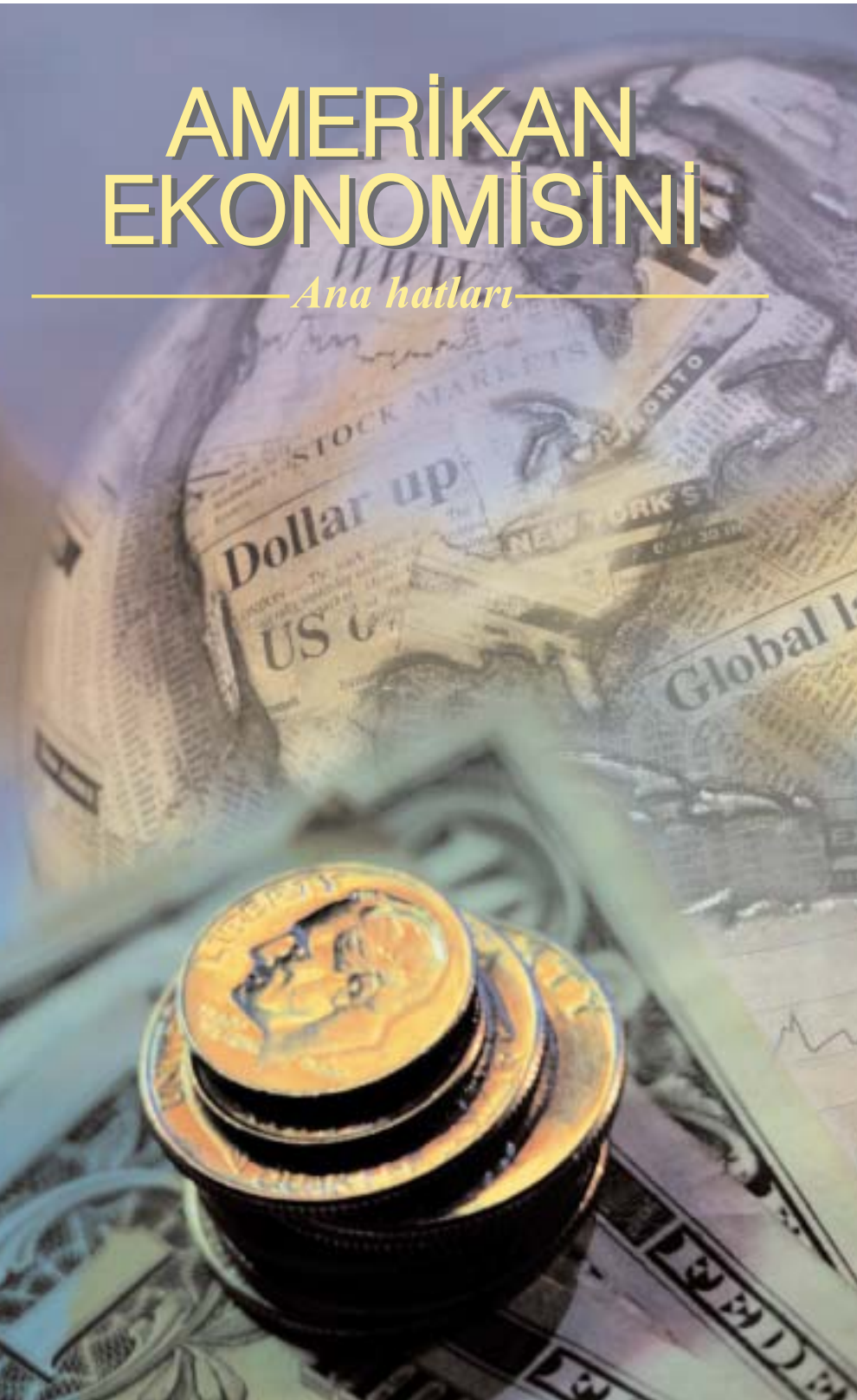

AMERİKAN EKONOMİSİNİ

Ana hatları

AMERİKAN EKONOMİSİNİN ANA HATLARI

- 2 Giriş: Süreklilik ve Değişiklik
- 6 Amerikan Ekonomisi Nasıl İşler
- 20 Amerikan Ekonomisi: Kısa Bir Tarihçe
- 39 Küçük İşletme ve Anonim Şirket
- 53 Hisse Senetleri, Mallar ve Borsalar
- 65 Hükümetin Ekonomideki Rolü
- 82 Para ve Maliye Politikası
- 96 Amerikan Tarımı: Değişen Önemi
- 107 Amerika'da Çalışma Yaşamı: İşçilerin Rolü
- 124 Dış Ticaret ve Küresel Ekonomi Politikaları
- 141 Son Söz: Ekonominin Ötesinde
- 144 Ekonomik Terimler Sözlüğü

Bu kitap, eski *Wall Street Journal* başyazarı olan Christopher Conte tarafından, eski *Wall Street Journal* muhabiri Albert R. Karr ile birlikte ABD Dışişleri Bakanlığı için hazırlanmıştır. 1981'den başlayarak U.S. Informatin Agency tarafından düzenlenmiş olan daha önceki kitapları güncelleştirmektedir.

Yönetici Editör:

George Clack

Editör:

Kathleen E. Hug

Sanat Yönetmeni:

Barbara Long

Resimler:

Lisa Manning

ABD Dışişleri Bakanlığı,
Enformasyon
Programları Dairesi
<http://usinfo.state.gov>

BÖLÜM I

GİRİŞ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİKLİK

4 Birleşik Devletler XXI. Yüzyıl'a bugüne kadar olandan daha büyük ve çok açıdan daha başarılı bir ekonomiyle girdi. XX. Yüzyıl'ın ilk yarısında iki dünya savaşı ve bir küresel bunalım atlatmakla kalmadı, Yüzyıl'ın ikinci yarısında da Sovyetler Birliği ile arasında 40 yıl süren Soğuk Savaş'tan yüksek enflasyona, büyük işsizliğe ve muazzam federal bütçe açıklarına kadar yayılan sorunlara karşı giriştiği uzun mücadeleden de başarıyla çıktı. Ulus nihayet 1990'larda bir ekonomik rahatlama dönemi yaşadı; fiyatlarda istikrara kavuşuldu, işsizlik son on yılın en düşük düzeyinde gerçekleşti ve sermaye piyasasında da görülmemiş bir patlama oldu.

Amerika'nın gayri safi milli hasılası – toplam mal ve hizmet üretimi – 1998'de 8,5 trilyon doları aştı. Birleşik Devletler dünya nüfusunun yüzde 5'inden azına sahip olmasına karşın, dünya ekonomik üretiminin yüzde 25'inden fazlasını gerçekleştirdi. Dünyanın ikinci en büyük ekonomisine sahip bulunan Japonya, bunun ancak yarısını üretebildi. Ayrıca, Japonya ve diğer dünya ülkeleri 1990'lar da ekonomilerindeki yavaş büyüme ile ve başka sorunlarla uğraşırken, Amerikan ekonomisi tarihindeki en uzun ekonomik büyüme dönemini yaşadı.

Buna karşın Birleşik Devletler, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, XXI. Yüzyıl'ın başlangıcında da çok derin bir ekonomik değişim içindeydi. Bilgi işlemede, telekomünikasyonda ve biyoloji bilimlerinde görülen bir yenilik dalgası Amerikalıların çalışma ve dinlenme biçimlerini büyük ölçüde etkiliyordu. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi, Batı Avrupa'nın ekonomik gücünün giderek artması, Asya'da güçlü ekonomilerin ortaya çıkması, Latin Amerika'da ve Afrika'da ekonomik olanakların çoğalması ve ticarete ve maliyede küresel birleşmenin yaygınlaşması da yeni fırsatlar ve riskler yarattı. Tüm bu değişiklikler Amerikalıların iş yerlerini nasıl düzenleyeceklerinden hükümetin rolüne kadar herşeyi yeniden gözden geçirmelerine yol açıyordu. Belki de bunun sonucu olarak çok sayıda işçi, konumundan mutlu bulunmakla birlikte, geleceğe güvensizlikle bakıyordu.

Ekonomi süregelen bazı uzun vadeli sorunlarla da karşı karşıyaydı. Pek çok Amerikalı ekonomik güvencesini gerçekleştirmiş ve bazıları büyük zenginliğe ulaşmış olmakla birlikte, küçümsenmeyecek bir kesim de – özellikle, evli olmayan anneler ve çocukları – yoksulluk içinde yaşamaya devam ediyordu. Varlıklar arasındaki fark bazı ülkelerdeki kadar büyük olmamakla birlikte pek çoğunda görülenden de fazlaydı. Çevrenin niteliği de bir sorun olmayı sürdürüyordu. Önemli sayıda Amerikalının sağlık sigortası yoktu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan büyük bebek patlaması kuşağının yaşlanması yüzünden XXI. Yüzyıl başlarında ülkedeki emeklilik ve sağlık sistemlerinin zorlanması bekleniyordu. Küresel ekonomik birleşme pek çok olumlu gelişmenin yanı sıra aksaklıklara da yol açmıştı. Özellikle geleneksel imalat endüstrisi daralmalar yaşamış ve ülke de dış ticaretinde durdurulamayacak gibi görünen büyük bir açıklık karşı karşıya kalmıştı.

Ulus tüm bu olumsuz gelişmeler süresince ekonomik konulara yaklaşımında belirli temel ilkelere bağlı oldu. İlk ve en önemli ilkeye göre, Birleşik Devletler bir “piyasa ekonomisi” konumunda kalmalıydı. Amerikalılar neyin üretileceğine ve mallar için ne fiyat

isteneceğine hükümet ve güçlü özel çıkar çevreleri tarafından değil, milyonlarca bağımsız alıcının ve satıcının alışverişleri sonucu karar verildiği takdirde ekonominin genelde en iyi biçimde işleyeceğine olan inançlarını sürdürüyorlar. Amerikalılara göre, ancak bir serbest piyasa sistemi içinde fiyatlar malların gerçek değerini en iyi biçimde yansıtır ve böylelikle de ekonomiyi en çok gereksinim duyulan şeylerin üretilmesine yol açacak biçimde yönlendirir.

Amerikalılar serbest piyasaların ekonomik etkinliği teşvik edeceğine inanmalarının yanı sıra, politik görüşlerinin de – özellikle bireysel özgürlüğe ve politik pluralizme bağlılıklarının ve gereksiz güç birikimlerine muhalefetlerinin – bu yolla ortaya konulabileceğini düşünmektedirler. Hükümet ileri gelenleri gerçekten de 1970’ler, 1980’ler ve 1990’larda havayolu, demiryolu ve kamyon taşımacılığı şirketlerini, bankaları, telefon tekellerini ve hatta elektrik üretim şirketlerini rekabete karşı koruyan mevzuata son vererek serbest piyasa ekonomisine bağlılıklarını yenilediklerini gösterdiler. Ayrıca, diğer ülkeleri de ekonomilerinin piyasa ilkelerine daha çok uymasını sağlayacak reformlar gerçekleştirmeye zorladılar.

Bunlara karşın Amerikalıların “serbest teşebbüs”e olan inançları hükümetin önemli bir rol oynamasını engellemedi. Amerikalılar, bazı şirketler piyasa güçlerine karşı koyacak oranda güçlenir gibi görününce, bu şirketleri dağıtması ya da denetlemesi için zaman zaman hükümete yöneldiler. Özel sektörün ihmal ettiği, eğitimden çevrenin korunmasına kadar uzanan konularda hükümete güvendiler. Serbest piyasa ilkelerini savunmalarına karşın, bazan yeni endüstrilerin güçlendirilmesi ve hatta bazan da Amerikan şirketlerinin rekabete karşı korunması için hükümeti kullandılar.

Düzenlemeler konusundaki zaman zaman tutarsız yaklaşımın ortaya koyduğu gibi, Amerikalılar çok kez hükümetin ekonomideki rolü üzerinde anlaşamazlar. Hükümet genelde giderek büyüdü ve 1930’lardan 1970’lere kadar ekonomiye daha atak bir biçimde müdahalede bulundu. Buna karşın, 1960’larda ve 1970’lerde çekilen sıkıntılar yüzünden Amerikalılar hükümetin pek çok toplumsal ve ekonomik sorunu çözümüleme yeteneğini tartışmaya başladılar. Aralarında yaşlılara emeklilik geliri ve sağlık sigortası sağlayan Sosyal Güvenlik ve Medicare de bulunan belli başlı toplumsal programlar bu yeniden inceleme dönemini atlattı; fakat, federal hükümetin büyümesi 1980’lerde yavaşladı.

Amerikalıların pratikliği ve esnekliği, alışık olunmamış biçimde dinamik bir ekonomi yarattı. Değişim – ister refahın artması, ister teknolojik yenilikler yapılması, ister diğer ülkelerle olan ticaretin büyümesi sonucu ortaya çıksın – Amerikan ekonomi tarihinin

bir değişmezi oldu. Bu nedenle de, bir zamanlar tarımsal olan ülke günümüzde 100 ve hatta 50 yıl öncesine oranla daha çok kentleşmiş ve banliyölerle dolmuş durumdadır. Hizmetler geleneksel imalat endüstrisine oranla, gittikçe daha çok önem kazandı. Bazı endüstrilerde seri imalat, yerini ürün çeşitliliğine ve sipariş üzerine üretime ağırlık veren daha özel imalata bıraktı. Büyük anonim şirketler birleşti, bölündü ve çeşitli biçimlerde yeniden örgütlendi. XX. Yüzyıl'ın ortalarında var olmayan yeni endüstriler ve şirketler ülkenin ekonomik yaşamında temel rol oynamaya başladı. İşverenler daha ender durumlarda bir aile babası gibi davranmaya başladılar ve işçilerin de daha çok kendilerine güvenmeleri beklenir oldu. Hükümet ve iş çevreleri önde gelenleri ülkenin gelecekteki ekonomik başarısını güvence altına almak amacıyla, çok nitelikli ve esnek bir işgücü geliştirmenin önemini giderek daha çok vurgulamaya başladılar.

Bu kitapta, Amerikan ekonomisinin nasıl işlediği incelenmekte ve nasıl bir evrim geçirdiği araştırılmaktadır. 1. ve 2. bölümlerde geniş bir görünüm çizilmekte ve 3. bölümde de modern Amerikan ekonomisinin gelişme tarihi anlatılmaktadır. Bunun ardından, 4. bölümde, küçük işletmelerden modern anonim şirketlere kadar çeşitli teşebbüs türleri tartışılmaktadır. 5. bölümde, menkul kıymetler borsasının ve diğer mali borsaların rolü açıklanmaktadır. Bunu işleyen iki bölümde hükümetin ekonomideki rolü tanımlanmakta; 6. bölümde hükümetin serbest teşebbüsü biçimlendirmekte ve denetlemekte kullandığı çok sayıda yöntem açıklanmakta ve 7. bölümde de hükümetin fiyat istikrarını, büyümeyi ve düşük oranda işsizliği gerçekleştirmek amacıyla ekonomik faaliyetlerin genel akışını nasıl yönetmeye çalıştığı incelenmektedir. 8. bölümde tarım sektörü ve Amerikan tarım politikasının evrimi gözden geçirilmektedir. 9. bölümde, işçilerin Amerikan ekonomisi içindeki değişen rolüne göz atılmaktadır. Son olarak da 10. bölümde, ticaret ve uluslararası ekonomik faaliyetlere ilişkin günümüz Amerikan politikasının gelişmesi tanımlanmaktadır.

Bu bölümlerden açıkça anlaşılacağı gibi, Amerika'nın serbest piyasalara olan bağlılığı XXI. Yüzyıl'ın eşliğinde ayakta kalmış, bir yandan da ekonomisi gelişmesini sürdürmüştür. 7

8

BÖLÜM II

AMERİKAN EKONOMİSİ NASIL İŞLER

Her ekonomik sistemde müteşebbisler ve yöneticiler mal ve hizmet üretmek ve dağıtmak amacıyla doğal kaynakları, emeği ve teknolojiyi bir araya getirirler. Buna karşın, anılan öğelerin düzenlenme ve kullanılma yöntemleri aynı zamanda bir ulusun politik ideallerini ve kültürünü de yansıtır.

Çok kez Birleşik Devletler’de “kapitalist” bir ekonomi bulunduğu söylenir. Bir Alman ekonomist ve toplumsal kuramcı olan Karl Marx tarafından XIX. Yüzyıl’da ortaya atılan bu tanımlamaya göre, bu sistemde önemli ekonomik kararların çoğunluğu, büyük miktarda paraya ya da sermayeye sahip olan küçük bir gurup tarafından alınır. Marx, kapitalist ekonomilerin politik sisteme daha fazla güç tanıyan “sosyalist” düzenlerin karşıtı olduğunu ileri sürmekteydi. Marx ve yandaşlarının inancına göre, kapitalist ekonomilerde güç zengin iş adamlarının elinde toplanmakta ve onlar da temelde karlarını en yüksek düzeye çıkarmaya yönelmekte; buna karşın sosyalist ekonomilerde, olasılıkla daha kapsamlı hükümet kontrolü öne çıkarılmakta ve kardan çok politik amaçlara önem verilmekte, sözgelimi toplumun kaynaklarının daha eşit bir biçimde dağıtılması hedef alınmaktadır.

Aşırı biçimde basite indirgenmiş olan bu iki sistemin gerçeğe uyan öğeleri bulunmakla birlikte, bunlar günümüzde daha az geçerlidir. Eğer Marx’ın tanımladığı katışıksız kapitalizm var idiyse bile artık yok olmuştur; çünkü, Birleşik Devletler’de ve pek çok diğer ülkede hükümetler güç birikimlerini sınırlamak ve kontrolsüz özel ticari çıkarların neden olduğu toplumsal sorunların çoğuna çözüm getirmek amacıyla ekonomilerine müdahalede bulunmuştur. Bu yüzden, özel teşebbüsün yanı sıra hükümetin de önemli bir rol oynadığı Amerikan ekonomisini “karma” bir sistem olarak tanımlamak daha doğru sayılabilir.

Amerikalılar çok kez serbest teşebbüse yönelik inançları ile hükümet yönetimi arasındaki sınırın nereden geçeceği konusunda anlaşamazlarsa da geliştirdikleri karma ekonomi büyük ölçüde başarılı olmuştur.

ABD EKONOMİSİNİN TEMEL ÖGELERİ

Bir ülke ekonomik sisteminin ilk ögesi onun doğal kaynaklarıdır. Birleşik Devletler zengin maden kaynaklarına, verimli tarım arazisine ve ılımlı bir iklime sahiptir. Bunlara ek olarak, Atlas Okyanusu’nda, Büyük Okyanus’ta ve Meksika Körfezi’nde uzun kıyıları vardır. Anakaradan kıyılara uzun nehirler akmakta ve ABD-Kanada sınırında bulunan beş büyük göl de (Büyük Göller) ulaştırma için ek olanaklar sağlamaktadır. Anılan yaygın su yolları

hem yıllar boyunca ülke ekonomisinin büyümesine yardım etti hem de Amerika'daki 50 eyaleti tek bir ekonomik birim olarak birbirine bağladı.

İkinci öge ise doğal kaynakları mala dönüştüren emektir. Çalışabilecek işçi sayısı ve daha da önemlisi onların üretkenliği bir ekonominin sağlamlığının belirlenmesinde yardımcı olur. Birleşik Devletler'in tarihi boyunca işgücü giderek büyüdü ve bu da neredeyse kesintisiz bir ekonomik büyümeyi besledi. I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar işçilerin çoğunluğu Avrupa'dan gelen göçmenlerle onların çocukları ve ataları Amerika'ya köle olarak getirilmiş bulunan Afrikalı-Amerikalılardı. XX. Yüzyıl'ın başlarında çok sayıda Asyalı Birleşik Devletler'e göç etti ve sonraki yıllarda da Latin Amerikalı göçmenler gelmeye başladı.

Birleşik Devletler'de işsizliğin yüksek olduğu bazı dönemler yaşandı ve bazan işgücünün yetersiz kaldığı günler geçtiyse de göçmenler iş olanakların bol bulunduğu zamanlarda gelme eğilimi gösterdiler. Çok kez yerli işçilerden daha düşük ücretler karşılığı çalışmaya hazır bulunmalarına karşın genelde geldikleri ülkelerden çok daha fazla kazanıp refaha kavuştular. Ülke de giderek zenginleşti ve böylelikle daha fazla göçmeni kaldıracak düzeye erişti.

Bir ülkenin ekonomik başarısı için emeğin niteliği de – bireylerin ne kadar yoğun çalışmaya razı ve ne kadar becerili oldukları – en az işçi sayısı kadar önemlidir. Birleşik Devletler'in ilk günlerinde görülen sınır bölgeleri yaşantısı çok yoğun çalışmayı gerektiriyordu ve Protestan çalışma ahlakı olarak bilinen nitelik de bu eğilimi güçlendirmişti. Teknik eğitim ile meslek eğitimini de içeren öğretime verilen önem ve denemeye ve değişmeye yönelik istek Amerika'nın ekonomik başarısına ayrıca katkıda bulundu.

İşgücünün hareketliliği de Amerikan ekonomisinin değişen koşullara uyum sağlama yeteneği açısından önemli oldu. Doğu Kıyısı'ndaki iş piyasasını göçmenler doldurunca önemli sayıda işçi çok kez ülkenin iç kesimlerinde sürülmeyi bekleyen çiftliklerde çalışmaya gitti. Aynı şekilde XX. Yüzyıl'ın ilk yarısında, Kuzey'deki endüstrileşmiş kentler de Güney çiftliklerinde çalışan siyah Amerikalıları çekti.

İşgücünün niteliği önemli bir konu olmayı sürdürmektedir. Günümüzde Amerikalılar, "insan sermayesi"nin pek çok modern ileri teknoloji endüstrisinde başarı sağlamak için bir anahtar olduğunu düşünmektedir. Bunun sonucu olarak, hükümet ileri gelenleri ve iş çevresi yetkilileri bilgisayar ve telekomünikasyon gibi yeni endüstrilerin gereksinim duyduğu türde kıvrak zekayı ve uyum

sağlamaya yatkın beceriyi işçilere kazandıracak öğretim ve eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Bunlara karşın, doğal kaynaklar ve emek ekonomik sistemin sadece bir kesimini oluşturmaktadır. Bu kaynaklar elden geldiğince etkin bir biçimde düzenlenmeli ve yönlendirilmelidir. Amerikan ekonomisinde piyasadan gelen verilere göre çalışan yöneticiler bu işlevi yerine getirirler. Amerika'daki geleneksel yönetim yapısını yukarıdan aşağıya uzayan bir komuta zinciri oluşturur; yetki, tüm işin düzenli ve etkin bir biçimde yürümesini güvence altına alan yönetim kurulu başkanından başlayıp teşebbüsün çeşitli bölümlerinin eşgüdümünü sağlamakla yükümlü olan daha aşağı düzeydeki yönetim birimlerinden geçer ve fabrikadaki usta başına kadar akar. Çok sayıda iş çeşitli bölümler ve işçiler arasında paylaştırılmıştır. XX. Yüzyıl'ın başlarında, Amerika'daki bu uzmanlaşma ya da işbölümünün sistematik çözümlere dayanan "bilimsel yönetim"i yansıttığı söylenirdi.

Teşebbüslerin pek çoğu bu geleneksel yapı içinde çalışmakla birlikte bazıları da yönetim konusunda değişen görüşler benimsedi. Giderek yoğunlaşan küresel rekabetle karşılaşan Amerikan teşebbüsleri, özellikle, kalifiye işçi çalıştıran ve hızla gelişmek, değişmek ve hatta sipariş üzerine mal üretmek zorunda kalan ileri teknoloji endüstrilerinde daha esnek bir örgüt yapısı oluşturmaya çalışmaktadır. Aşırı hiyerarşinin ve işbölümünün yaratıcılığı önlediği yolundaki inanış her geçen gün daha yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucu olarak da pek çok şirket örgüt yapısını "yassılatmış", yönetici sayısını azaltmış ve birkaç iş dalında birden çalışan ekiplere daha fazla yetki aktarmıştır.

Doğal olarak, yöneticilerin ve ekiplerin birşeyler üretebilmek için bir teşebbüs olarak örgütlenmeleri gereklidir. Birleşik Devletler'de anonim şirketlerin, yeni bir teşebbüse girişmek için gerekli parayı toplamak ya da mevcut bir teşebbüsü büyütmek konusunda etkili bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Anonim şirket, hisse senedi sahibi diye bilinen bir gurubun gönüllü olarak oluşturduğu, karmaşık kurallara ve geleneklere göre yönetilen bir ekonomik teşebbüstür.

Anonim şirketlerin mal ya da hizmet üretebilmek için parasal kaynaklara gereksinimi vardır. Gerekli sermayeyi oluşturmak amacıyla genelde sigorta şirketlerine, bankalara, emekli sandıklarına, bireylere ve diğer yatırımcılara hisse senedi (varlıklarından pay) ya da bono (uzun vadeli borç) satarlar. Özellikle bankalar gibi bazı kurumlar da anonim şirketlere ve diğer teşebbüslere borç verirler. Federal hükümet ve eyalet hükümetleri bu finansman

sisteminin güvenliğini ve güvenilirliğini garantilemek ve yatırımcıların sağlıklı karar verebilmelerine yönelik serbest bilgi akışını sağlamak amacıyla ayrıntılı kurallar ve düzenlemeler geliştirilmişlerdir.

Gayrı safi milli hasıla (GNP), belirli bir yıl üretilen mal ve hizmet düzeyini belirler. Birleşik Devletler’de GNP düzenli bir biçimde artmış ve 1983’te 3,4 trilyon doların üstündeyken 1998’de yaklaşık 8,5 trilyon dolar olmuştur. Bu veriler ekonominin sağlığını ölçmeye yararsa da, ulusun durumunu her açıdan ölçemez. Gayrı safi milli hasıla bir ekonominin ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa değerini gösterir; fakat, bir ulusun yaşam niteliğini ortaya koyamaz. Sözgelimi, bireysel mutluluk ve güvenlik, temiz bir çevre ve sağlık gibi bazı önemli değişkenler tümüyle bu göstergenin dışında kalır.

KARMA BİR EKONOMİ: PİYASANIN ROLÜ

Birleşik Devletler’de bir karma ekonomi olduğu söylenir; çünkü, hem bireysel teşebbüsler hem de hükümet önemli rol oynar. Gerçekten de Amerikan ekonomi tarihindeki en kalıcı tartışmalardan bazıları özel sektörle kamu sektörünün rolleri üzeride odaklanmıştır.

Amerikan serbest teşebbüs sistemi bireysel iş sahipliğini öne çıkarır. Ülkede mal ve hizmetlerin en büyük kısmını özel teşebbüs üretir ve toplam ekonomik üretimin üçte ikisi özel kullanım amacıyla bireylere giderken, üçte biri de hükümet ve iş çevreleri tarafından satın alınır. Tüketicinin rolü gerçekten o kadar büyüktür ki zaman zaman ülkede bir “tüketici ekonomisi” bulunduğu ileri sürülür.

Bireysel iş sahipliğine verilen bu önem kısmen Amerikalıların kişisel özgürlüğe olan inançlarından kaynaklanmaktadır. Ulus yaratıldığından beri Amerikalılar aşırı hükümet gücünden korkmuşlar ve hükümetin bireyler üzerindeki yetkisini, ekonomik alandaki rolünü de içermek üzere, sınırlamaya çalışmışlardır. Buna ek olarak Amerikalılar genelde, özel iş sahipliği özelliği taşıyan bir ekonominin, hükümetin iş sahibi olmasını öne çıkaran bir ekonomiden daha etkin çalışacağına inanmaktadırlar.

Neden? Amerikalıların inancına göre, ekonomik güçlere müdahale edilmezse, mal ve hizmetlerin fiyatını arz ve talep belirler. Buna karşılık fiyatlar da, iş çevrelerinin neler üretmesi gerektiğini belirler; eğer halk bir malı ekonominin ürettiğinden daha çok miktarda almak isterse o malın fiyatı yükselir. Bu gelişme yeni şirketlerin ya da diğerlerinin dikkatini çeker ve kar sağlama fırsatı sezdikleri için o malı daha çok üretmeye başlarlar. Buna karşılık, eğer halk bir malı daha az miktarda almak isterse fiyatlar düşer ve rekabete dayanamayan üreticiler ya işlerine son verir ya da başka

mallar üretmeye başlar. Bu gibi sistemlere piyasa ekonomisi adı verilir. Bunun aksine sosyalist bir ekonomi, hükümetin daha çok iş sahibi olması ve merkezi planlama özelliği taşır. Amerikalıların çoğunluğu, vergi gelirlerine bağlı bulunan hükümetlerin fiyat değişmelerine özel sektörün yaptığı kadar önem vermeyeceklerini ya da piyasa güçlerinin gerektirdiği disiplinin etkisini duymayacaklarını düşündükleri için, sosyalist ekonomilerin doğal olarak daha verimsiz kalacağına inanırlar.

Buna karşın serbest teşebbüs de sınırlamalarla karşı karşıyadır. Amerikalılar, belirli hizmetlerin özel sektöre oranla kamu tarafından daha iyi sağlanacağına her zaman inanmışlardır. Sözelimi Birleşik Devletler’de hükümet, yargının, çok sayıda özel okul ve eğitim merkezi bulunmasına karşın öğretimin, karayolu ağının, toplumsal istatistik yayınlarının ve ulusal savunmanın yönetilmesinden birinci derecede sorumludur. Buna ek olarak, fiyat sisteminin iyi yürümediği durumlarda hükümetin gerekli düzeltmeleri yapmak amacıyla müdahalede bulunması da istenir. Sözelimi “doğal tekelleri” düzen altına alır ve piyasa güçlerini bastırarak ölçüde kuvvetlenen diğer işletme guruplaşmalarını denetlemek ya da dağıtmak için antitröst yasaları uygular. Hükümet ayrıca piyasa güçlerinin erişemeyeceği sorunlara da el atar. Özel yaşantılarında sorunlar olması ya da ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle işsiz kalmaları yüzünden sıkıntıya düşen bireylere sosyal yardım ya da işsizlik sigortası olanakları sağlar; yaşlılara ve yoksullara yapılan sağlık yardımlarının büyük kısmını karşılar; hava ve su kirliliğinin azaltılması amacıyla özel endüstriyi denetler; doğal afetler yüzünden kayba uğrayan bireylere düşük faizli borç verir. Hükümet, bunların yanı sıra özel teşebbüsün başa çıkamayacağı kadar masraflı olan uzay araştırmalarında da baş rolü oynamıştır.

Bireyler, sadece tüketici olarak yaptıkları seçimlerle değil, ekonomik politikayı şekillendiren yetkililere verdikleri oylarla da bu karma ekonominin yönlendirilmesine yardım ederler. Tüketiciler geçtiğimiz yıllarda, ürün güvenliğine, belirli endüstriyel uygulamaların çevrede yarattığı tehditlere ve vatandaşların karşılaşmaları olasılığı bulunan belirli sağlık tehlikelerine yönelik endişelerini dile getirdiler; hükümet bunlara yanıt olarak tüketicilerin çıkarlarını güvence altına almak ve sosyal güvenliği geliştirmek amacıyla daireler kurdu.

ABD başka değişimler de geçirdi. Nüfus ve işgücü dramatik bir biçimde çiftliklerden kentlere, tarlalardan fabrikalara ve, en önemli olarak ta, hizmet endüstrilerine yöneldi, Günümüz ekonomisinde bireysel hizmet ve kamu hizmeti sağlayanların sayısı tarımsal

ve mamul mal üretenlerin sayısından çok daha fazladır. İstatistiklere göre, kendi işine sahip olanlar, son yüzyıl boyunca ekonomi karmaşıklaştıkça büyük ölçüde başkaları için çalışma eğilimine girmişlerdir.

HÜKÜMETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

Ekonomiye biçim veren kararların büyük çoğunluğu tüketiciler ve üreticiler tarafından alınmakla birlikte, hükümetin ABD ekonomisi üzerinde en az dört alanda büyük etkisi olmaktadır.

İstikrar ve Büyüme. Federal hükümet belki de en başta, sürekli büyümeyi, yüksek istihdam düzeyini ve fiyat dengesini sağlamaya çalışarak ekonomik faaliyetin genel hızını ayarlamaktadır. Harcama ve vergi oranlarını düzenlemek (maliye politikası) ya da para arzını yönetmek ve kredi kullanımını kontrol etmek (para politikası) yoluyla ekonominin büyüme hızını azaltıp çoğaltabilir ve böylelikle de fiyat ve istihdam düzeyini etkileyebilir.

1930'ların Büyük Bunalım'ını izleyen yıllarda uzun zaman, ekonomik daralmalar, yani yavaş ekonomik gelişme ve yüksek işsizlik dönemleri, en büyük tehdit olarak görüldü. Daralma tehlikesinin en ciddi görüldüğü günlerde hükümet, kendisi büyük ölçüde harcama yaparak ya da tüketicilerin daha çok harcamalarını sağlamak amacıyla vergileri azaltarak ve para arzının hızla artmasını teşvik ederek ekonomiyi güçlendirmeye çalıştı. 1970'lerde özellikle enerji alanındaki fiyatların büyük ölçüde artması güçlü bir enflasyon – fiyat düzeyinde genel yükselme – korkusu yarattı. Bunun sonucunda hükümet ileri gelenleri, ekonomik daralmayla savaşacakları yerde enflasyonu sınırlamak amacıyla harcamaları kısımaya, vergi kesintilerine direnmeye ve para arzındaki artışları sınırlamaya başladılar.

Ekonomide istikrar sağlamaya yönelik en iyi önlemlerin neler olduğu konusundaki görüşler 1960'larla 1990'lar arasında önemli biçimde değişti. Hükümet 1960'larda maliye politikasına, yani ekonomiyi etkilemek için hükümet gelirleriyle oynamaya büyük ölçüde güveniyordu. Harcamalar ve vergiler Başkan ve Kongre tarafından kontrol edildiği için, seçimle göreve gelen bu yetkililer ekonomiyi yönlendirmede büyük rol oynadılar. Yüksek enflasyon, yaygın işsizlik ve muazzam bütçe açıkları yaşanan bir dönem nedeniyle, genel ekonomik faaliyetlerin hızını düzenlemede maliye politikasının en iyi yöntem olduğu yolundaki güven sarsıldı. Bunun yerine, faiz oranları gibi araçlar kullanarak ülkedeki para arzını kontrol altında tutmaya yönelen para politikaları giderek artan bir önem kazandı. Maliye politikası, Başkandan ve Kongre'den büyük

ölçüde bağımsız olan ve Federal Rezerv Kurulu adıyla tanınan merkez bankası tarafından yönetilmektedir.

Düzenleme ve Kontrol. ABD federal hükümeti özel teşebbüs-ü çeşitli biçimlerde düzenler. Düzenleme de iki genel sınıfa ayrılır. Ekonomik düzenlemeyle fiyatların doğrudan ya da dolaylı olarak kontrolü amacı güdülür. Hükümet geleneksel olarak, elektrik üretim şirketleri gibi tekellerin makul oranlardan fazla kar elde etmek için fiyatları yükseltmelerini engellemeye çalışır. Hükümet zaman zaman diğer endüstri alanlarında da ekonomik kontrol uygulamıştır. Büyük Bunalım'ı izleyen yıllarda, hızla değişen arz ve talep karşısında kontrolsüz biçimde dalgalanma eğilimi gösteren tarımsal mal fiyatlarında istikrar sağlayabilmek amacıyla karmaşık bir yöntem oluşturuldu. Karayolu taşımacılığı şirketleri ve daha sonraları da havayolları gibi bazı teşebbüsler zararlı olacağını düşündükleri fiyat indirimlerine gitmemek için kendiliklerinden hükümet düzenlemesi talebinde bulundular ve bunu elde ettiler.

Bir başka ekonomik düzenleme biçimi olan antitröst yasalar uygulanarak da piyasa güçlerinin sağlamlaştırılmasına ve böylelikle doğrudan düzenleme yapmaya gereksinim kalmamasına çalışılır. Hükümet ve bazan da özel işletmeler, rekabeti gereksiz biçimde sınırlayabilecek uygulamaları ya da şirket birleşmelerini yasaklamak amacıyla antitröst yasalara başvururlar.

Hükümet özel şirketleri halkın sağlığını korumak ya da temiz ve sağlıklı bir çevre sağlamak gibi toplumsal amaçlarla da kontrol eder. Sözgelimi ABD Besin Maddeleri ve İlaçlar İdaresi zararlı ilaçları yasaklar; Mesleksi Tehlikeler ve Sağlık İdaresi işçileri çalışırken karşılaşılabilecekleri bedensel zararlara karşı korur; Çevre Koruma İdaresi de su ve hava kirliliğini kontrol amacı güder.

Amerikalıların hükümet düzenlemeleri karşısındaki tutumları XX. Yüzyıl'ın son otuz yılı içinde büyük ölçüde değişti. 1970'lerin ilk yıllarında politika yapımcıları, ekonomik düzenlemelerin etkin olmayan şirketleri havayolu ve kara taşımacılığı gibi endüstrilerden yararlanan tüketiciler aleyhine koruduğundan gittikçe daha fazla endişe duymaya başladılar. Aynı zamanda teknolojik değişiklikler de daha önceleri doğal tekel oldukları düşünülen telekomünikasyon gibi endüstrilerde yeni rakipler yarattı. Bu gelişmeler de düzenlemeleri gevşetecek bir dizi yasa çıkarılmasına yol açtı.

Her iki siyasi partinin liderleri 1970'ler, 1980'ler ve 1990'lar-da düzenlemelerde genel bir yumuşamaya gidilmesini benimsediler-se de, toplumsal amaçlar sağlamaya yönelik düzenlemeler konusun-da daha zayıf bir görüş birliği vardı. Toplumsal amaçlı düzenleme-ler Büyük Bunalım'ı ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda

ve daha sonra da 1960'lerde 1970'lerde giderek büyüyen bir önem kazanmıştı. Buna karşın 1980'lerde Ronald Reagan'ın başkanlık yıllarında hükümet düzenlemelerin serbest teşebbüsü engellediğini, işletme maliyetlerini yükselttiğini ve böylelikle de enflasyonu körüklediğini iddia ederek, işçileri, tüketicileri ve çevreyi korumaya yönelik düzenlemeleri yumuşattı. Yine de pek çok Amerikalı belirli olaylar ya da eğilimlere karşı yakınmayı sürdürdü ve hükümet, çevre korunmasını da içeren bazı alanlarda yeni düzenlemelere gitmek zorunda kaldı.

Bu arada bazı vatandaşlar da seçimle göreve gelen yetkililerin belirli sorunlara yeterli çabukluk ya da güçle yönelmediklerini ileri sürerek mahkemelere başvurdular. Sözgelimi 1990'larda bireyler ve giderek hükümetin kendisi de sigara içmenin sağlığa karşı tehlike oluşturduğu gerekçesiyle tütün şirketleri aleyhine dava açtılar. Uzun vadeli ödemeleri gerektiren büyük bir parasal uzlaşma sonucu sigara içmeyle ilişkili hastalıkların tedavi giderlerini eyaletlerin karşılamasına olanak sağlandı.

Doğrudan Hizmet. Her düzeydeki hükümet pek çok doğrudan hizmet sağlamaktadır [Ç.N.: ABD yönetim sisteminde Federal Hükümetin altında Eyalet Hükümetleri ve Yerel Hükümetler vardır]. Sözgelimi federal hükümet ulusal savunmadan sorumludur; çok kez yeni ürünlerin geliştirilmesine yol açan araştırmaları destekler; uzay araştırmalarını yönetir; işçilerin iş başında beceri sağlamlarını ve iş bulmalarını kolaylaştırmak amacıyla onlara yardımcı olur. Hükümet harcamalarının yerel ve bölgesel ekonomiler ve hatta ekonomik faaliyetlerin genel hızı üzerinde önemli etkileri vardır.

Buna karşılık eyalet hükümetleri de pek çok karayolunun yapımından ve bakımından sorumludur. Eyalet, ilçe ya da kent yönetimleri devlet okullarının finansmanında ve işletilmesinde önde gelen bir rol oynarlar. Yerel hükümetler polis ve itfaiye çalışmalarının baş sorumlusudur. Federal düzeyde alınan kararlar genelde en büyük ekonomik etkiyi taşımakla birlikte yukarıda anılan alanlardaki hükümet harcamaları da yerel ve bölgesel ekonomiler üzerinde etkili olur.

1997'de federal hükümetin, eyalet hükümetlerinin ve yerel yönetimlerin toplam harcamaları gayri safi milli hasılanın yaklaşık yüzde 18'ini oluşturmuştur.

Doğrudan Yardım. Hükümet bunların yanı sıra işletmelere ve bireylere doğrudan çeşitli türde yardım da yapar. Küçük işletmelere düşük faizli borç verir ve teknik yardımda bulunur; üniversitede okumak isteyen öğrencilere de düşük faizli kredi açar. Hükümet

destekli teşebbüsler kredi kurumlarının elindeki ipotek belgelerini satın alıp bunları yatırımcılar tarafından alınıp satılabilecek borç senetlerine dönüştürür ve böylelikle konut kredisi verilmesini teşvik eder. Hükümet ayrıca ihracatı da etkin biçimde destekler ve yabancı ülkelerin ithalatı sınırlayıcı ticaret engelleri getirmelerini önlemeye çalışır.

Hükümet kendilerine yeterince bakamayan bireylere de destek olur. İşverenlerden alınan bir vergiyle finanse edilen Sosyal Güvenlik programı Amerikalıların büyük bir kesiminin emeklilik gelirlerini sağlar. Medicare programı sayesinde yaşlıların pek çok tedavi gideri karşılanır. Medicaid programı da düşük gelirli ailelerin sağlık giderlerini finanse eder. Çok eyalette hükümet ruh hastalarının ya da önemli bedensel engelleri olan bireylerin bakımı amacıyla kurumlar işletir. Federal hükümet yoksul ailelerin besin maddesi almalarına yardımcı olmak için Yiyecek Pulları çıkarır; federal hükümet ve eyalet hükümetleri çocuklu yoksul ailelere destek amacıyla ortaklaşa sosyal yardım bağışlarında bulunur.

Aralarında Sosyal Güvenlik de bulunan bu programların pek çoğunun kökü, 1933–1945 yılları arasında görev yapmış olan Başkan Franklin D. Roosevelt’in “Yeni Düzen” programlarına kadar uzanır. Roosevelt’in reformlarının anahtarı, yoksulluğa bireysel ahlak bozukluklarının değil toplumsal ve ekonomik nedenlerin yol açtığı inancıydı. Anılan görüş, kökü New England Püritenizmi’nde yatan genel inancı reddediyordu; bu inanca göre, başarı Tanrı’nın lütfunun, başarısızlıksa Tanrı’nın hoşnutsuzluğunun simgesiydi. Bu yeni görüş Amerikan toplumsal ve ekonomik düşüncesinde önemli bir dönüşüm oluşturuyordu. Buna karşın günümüzde bile, özellikle sosyal yardıma ilişkin belirli sorunlarda yukarıda anılan eski inançların izleri görülebilmektedir.

Aralarında Medicare ve Medicaid’in de bulunduğu, bireylere ve ailelere yönelik pek çok yardım programına ise 1960’larda Başkan Lyndon Johnson’un (1963–1969) “Yoksullukla Savaş” günlerinde başlandı. Bahis konusu programların bazıları 1990’larda parasal güçlüklerle karşılaştı ve çeşitli reform önerileri ortaya atıldıysa da Birleşik Devletler’deki her iki büyük parti de onları desteklemeyi sürdürdü. Buna karşılık programların muhalifleri, işsiz ama sağlıklı bireylere sosyal yardım yapmanın onlarda sorunlara çözüm arama isteği yerine bağımlılık yaratacağını iddia ettiler. Başkan Bill Clinton (1993–2001) yönetiminde 1996’da onaylanan reform yasaları, sosyal yardım alabilmek için bireylerin çalışmakta olmaları koşulunu getirmekte ve yardım sürelerine de sınırlamalar koymaktadır.

YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK

Amerikalılar ekonomik sistemleriyle gururlanırlar ve onun vatandaşların iyi bir yaşam sağlamaları için fırsat yarattığına inanırlar. Buna karşın, ülkenin pek çok yöresinde yoksulluğun inatla sürmekte olduğu gerçeği onların bu inancına gölge düşürmektedir. Hükümetin yoksullukla savaş çabaları belirli bir ilerleme sağladıysa da sorunu ortadan kaldıramadı. Aynı şekilde, güçlü bir ekonomik büyüme yaşanan dönemler de yeni iş olanakları yarattı ve yoksulluğu azalttı ama tümüyle yok edemedi.

Federal hükümet dört kişilik bir ailenin temel geçimini sağlamak için gerekli asgari bir gelir miktarı saptar. Bunun düzeyi hayat pahalılığına ve ailenin yaşadığı bölgeye bağlı olarak değişebilir. 1998'de yıllık geliri 16.530 doların altında olan dört kişilik bir aile yoksul sayılıyordu.

Yoksulluk sınırının altında yaşayan birey oranı 1959'da yüzde 22,4 iken 1978'de yüzde 11,4'e düştü; ancak, ondan sonra çok dar bir sınır içinde oynadı ve 1998'de yüzde 12,7 olarak gerçekleşti.

Kaldı ki toplam oranlar çok daha büyük yoksulluk çekilen yerleşim birimlerini gizlemektedir. 1998'de Afrikalı-Amerikalıların dörtte birinden fazlası (yüzde 26,1) yoksulluk içinde yaşıyordu; bu oran huzursuzluk yaratacak kadar yüksek olmakla birlikte tüm siyahların yüzde 31'inin yoksul tanımına girdiği 1979'a göre bir ilerleme sayıldı ve 1959'dan beri en düşük yoksulluk oranını oluşturdu. Özellikle evli olmayan annelerin bakmakla yükümlü bulunduğu aileler yoksulluğa maruz kalmaktadır. Kısmen bu gerçeğin sonucu olarak 1997'de yaklaşık beş çocuktan biri (yüzde 18,9) yoksuldu. Yoksulluk oranı Afrikalı-Amerikalı çocuklar arasında yüzde 36,7 ve İspanyol kökenliler arasında da yüzde 34,4'tü.

Bazı uzmanlar resmi istatistiklerin yoksulluğu gerçek boyutlarından daha fazla gibi gösterdiğini, çünkü sadece parasal geliri hesaba katıp Besin Pulu, sağlık yardımı ve sosyal konutlar gibi hükümet yardımlarını göz ardı ettiğini ileri sürmektedirler. Buna karşın diğer bazıları da anılan programların bir ailenin tüm beslenme ve sağlık gereksinimlerinin pek azını karşılayabildiğini ve bir sosyal konut açığı bulunduğunu iddia etmektedirler. Bazılarına göre ise gelirleri yoksulluk sınırının üzerinde olan belirli aileler bile iskan, sağlık ve giyim gibi gereksinimlerini karşılamak amacıyla beslenme giderlerini kısmakta ve bu nedenle de açlık çekmektedir. Yine bazı uzmanlar da yoksulluk düzeyindeki bireylerin zaman zaman geçici işlerde ve ekonominin "yer altı" sektöründe çalışıp para kazandıklarını ve bunların da resmi istatistiklere yansımadağını söylemektedirler.

Ne olursa olsun, Amerikan ekonomik siteminin kazanımları eşit dağıtmadığı açıktır. Washington’da kurulu bir araştırma örgütü olan Ekonomik Politika Enstitüsü’ne göre 1997’de Amerikan ailelerinin en zengin beşte birinin geliri toplam ulusal gelirin yüzde 47,2’sini oluşturmaktaydı. Bunun aksine, en yoksul beşte bir toplam ulusal gelirin sadece yüzde 4,2’sini ve en yoksul yüzde 40 ta yüzde 14’ünü elde etmekteydi.

Amerikan ekonomisinin genelde gönençli olmasına karşılık, eşitsizliğe yönelik endişeler 1980’lerde ve 1990’larda da sürdü. Küresel rekabetin giderek artması sonucu pek çok geleneksel imalat endüstrisi işçisi tehdit altında kaldı ve ücretleri durağanlaştı. Aynı zamanda federal hükümet de düşük gelirli aileleri daha varlıklı olanlara karşı kollayan vergi politikalarından uzaklaştı ve iyi durumda bulunmayanlara yardım amacıyla yürütülen çok sayıda toplumsal programın bütçelerini kıstı. Bu arada daha varlıklı aileler de hızla gelişen sermaye piyasasında sağlanan kazancın pek çoğunu elde ettiler.

1990’ların sonlarına doğru özellikle daha yoksul işçilerin gelirleri artmaya başlayınca, yukarıda belirtilen durumun tersine dönmeye başladığını gösteren belirtiler ortaya çıktı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde yine de bu eğilimin sürüp sürmeyeceğini belirlemek için henüz çok erkendi.

HÜKÜMETİN BÜYÜMESİ

ABD Hükümeti Başkan Franklin Roosevelt yönetiminden başlayarak büyük ölçüde büyüdü. Roosevelt’in Yeni Düzeni’nde, Büyük Bunalım’ın yarattığı işsizliğe ve sıkıntılara son verme çabası nedeniyle pek çok yeni federal program yaratıldı ve var olanların çoğu da yaygınlaştırıldı. Birleşik Devletler’in İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında dünyanın en önemli askeri gücü olarak yükselmesi de hükümetin büyümesini besledi. Savaş sonrası dönemde kentsel ve banliyö yerleşim bölgelerinin büyümesi de kamu hizmetlerinin yayılmasına olanak sağladı. Eğitim konusunda daha yaygın beklentilerin başlaması hükümetin okullara ve üniversitelere önemli yatırımlar yapmasına yol açtı. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelere yönelik muazzam bir ulusal baskı 1960’larda yeni kuruluşlar yarattı ve uzay araştırmalarından sağlık konularına kadar yayılan bir alanda büyük kamu yatırımlarına girişilmesini gerektirdi. Çok sayıda Amerikalının XX. Yüzyıl’ın başlarında var olmayan sağlık ve emeklilik programlarına gittikçe daha fazla bağımlı duruma gelmeleri de federal harcamaları büyük ölçüde arttırdı.

Pek çok Amerikalının Washington'daki federal hükümetin kontrolsüz ölçüde şiştiğini düşünmelerine karşın istihdam istatistikleri bunun böyle olmadığını göstermektedir. Hükümette çalışanların sayısı büyük ölçüde artmışsa da bu daha çok eyaletlerde ve yerel düzeyde olmuştur. 1960–1990 arasında eyalet hükümetlerinde ve yerel yönetimlerde çalışanların sayısı 6,4 milyondan 15,2 milyona yükselirken, federal hükümetteki sivil görevli sayısı 2,4 milyondan sadece 3 milyona çıkmıştır. Federal işgücü azaltmalar sonunda 1998'de 2,7 milyona düşmüş, fakat eyalet hükümetleri ve yerel yönetimlerin çalıştırdığı görevli sayısı 1998'de yaklaşık 16 milyon olmuş ve anılan azaltma düzeyini çok aşmıştır. (Birleşik Devletler'in Vietnam savaşıyla uğraştığı sırada askerde olan Amerikalıların sayısı 1968'de yaklaşık 3,6 milyona erişmiş ve bu sayı 1998'de 1,4 milyona inmiştir.)

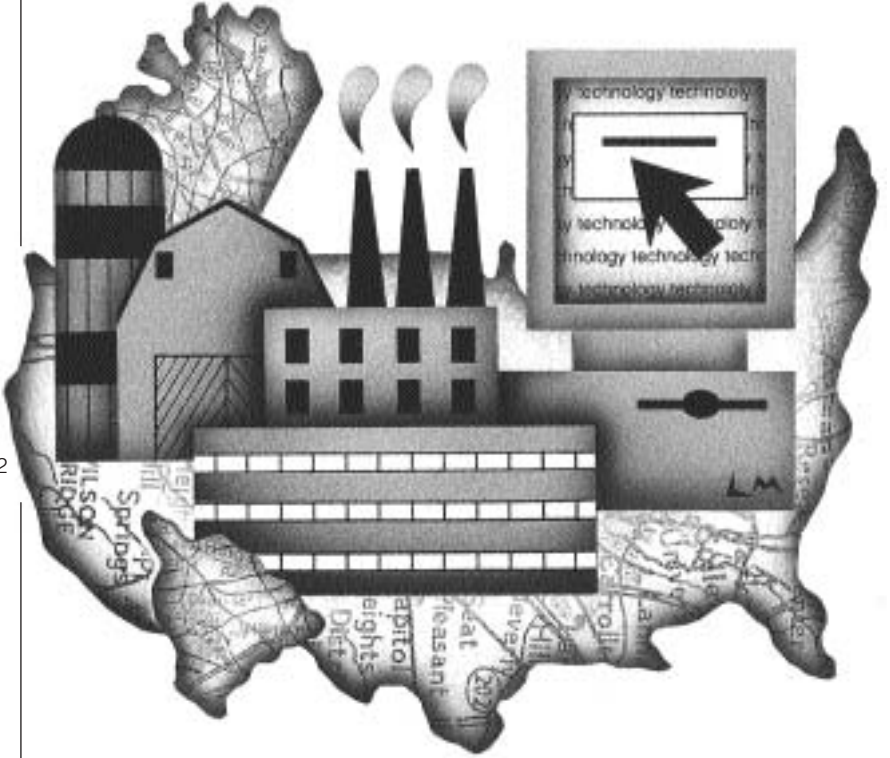
Hükümetin sağladığı yaygın hizmetlere yönelik ödemelerin yapılabilmesi için gittikçe artan vergi yükü, Amerikalıların "büyük hükümet" karşısındaki genel hoşnutsuzluğu ve kamu görevlisi sendikalarının yoğunlaşan gücü nedeniyle 1970'lerde, 1980'lerde ve 1990'larda çok sayıda politika yapıcısı, gerekli hizmetleri sağlayacak en etkin kurumun hükümet olup olmadığını sorgulamaya başladı. Hükümetin belirli görevlerinin özel sektöre devredilmesi yöntemi tanımlamak için "özelleştirme" deyimini ortaya atıldı ve dünya çapında hızla kabul gördü.

Birleşik Devletler'de özelleştirme özellikle belediyelerde ve bölgesel düzeyde görüldü. New York'da New York, California'da Los Angeles, Pennsylvania'da Philadelphia, Texas'da Dallas ve Arizona'da Phoenix gibi büyük ABD kentlerinde, sokak lambalarının onarımından katı atıkların toplanmasına ve bilgi işlemden hapsanelerin yönetilmesine kadar değişen ve önceleri doğrudan belediyelerin kendilerinin yaptıkları pek çok çalışma özel şirketlere ya da kar amacı gütmeyen diğer kuruluşlara verilmeye başlandı. Bu arada bazı federal kuruluşlar da özel teşebbüs gibi çalışma yolunu seçti; sözgelimi Birleşik Devletler Posta Servisi faaliyetlerini yürütmek için genel vergilere değil kendi gelir kaynaklarına başvurur.

Bunlara karşın kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi hala çok çelişkili bir konu oluşturmaktadır. Yandaşları, özelleştirmenin maliyeti düşürdüğü ve özel sektörün üretkenliğini arttırdığı konusunda ısrar ederken, diğerleri aksini savunmakta, müteahhitlerin kar elde etmek istediklerini ve pek de üretken olmadıklarını ileri sürmektedirler. Kamu sektöründeki sendikalar doğal olarak özelleştirmelerin pek çoğuna hararetle karşı çıkmakta ve müteahhitlerin ihaleyi kazanmak için çok düşük teklif verdikten sonra maliyeti önemli

ölçüde arttırdıklarını kanıtlayan belirli örnekler bulunduğunu ileri sürmektedirler. Yandaşları ise, özelleştirme rekabete yol açarsa etkinliğin de artacağını savunmaktadırlar. Belirli durumlarda özelleştirme tehdidi yerel hükümet çalışanlarını daha etkin olmaya bile teşvik edebilir.

Düzenlemelere, hükümet harcamalarına ve sosyal yardım reformuna ilişkin tartışmaların açıkça gösterdiği gibi hükümetin ülke ekonomisindeki uygun rolü, Birleşik Devletler'in bağımsızlığına kavuşmasından 200 yıl sonra bile büyük bir anlaşmazlık konusu olmayı sürdürmektedir. ❁

BÖLÜM III

AMERİKAN EKONOMİSİ:

KISA BİR TARİHÇE

Modern Amerikan ekonomisinin kökleri Avrupalı yerleşimcilerin ekonomik kazanım elde etmeye çabaladıkları XVI., XVII. ve XVIII. Yüzyıllara uzanır. Yeni Dünya bundan sonra sınırlı ölçüde başarılı bir koloni ekonomisinden küçük ve bağımsız bir çiftlik ekonomisine ve giderek de çok karmaşık bir endüstri ekonomisine dönüştü. Birleşik Devletler bu evrim sırasında büyümesine ayak uyduracak daha da karmaşık kurumlar geliştirdi. Hükümetin ekonomideki rolü ise her dönemde görülmekle birlikte genelde arttı.

Kuzey Amerika'nın ilk yerleşimcileri Amerika Yerlileriydi. Bu halkın günümüzde Bering Boğazı'nın bulunduğu bölgedeki bir kara köprüsünden geçerek 20.000 yıl önce Asya'dan Amerika'ya geldikleri sanılmaktadır. (Amerika'ya ilk ayak basan Avrupalı kaşifler Hindistan'a geldiklerini düşündükleri için yanlışlıkla bu halka "Hintliler" demişlerdi.) Bahis konusu yerli halk bazan kabileler ve bazan da kabile konfederasyonları halinde örgütlenmişti. Kendi aralarında ticaret yaptıkları halde diğer kıtalardaki halklarla ve hatta Avrupalı yerleşimciler gelinceye kadar Güney Amerika'daki yerli halkla bile pek az temasları bulunuyordu. Geliştirdikleri ekonomik sistem ise onların topraklarına sonradan yerleşen Avrupalılar tarafından yok edilmiştir.

Amerika'yı ilk "keşfeden" Avrupalılar Vikinglerdi; fakat, 1000 yılında gerçekleşen bu olay büyük ölçüde gözden kaçtı. O günlerde Avrupa toplumunun en büyük kesimi hala tarıma ve toprak mülkiyetine bağlı bulunmaktaydı. Ticaret, Kuzey Amerika'nın daha çok araştırılmasını ve orada yerleşilmesini teşvik edecek oranda önem kazanmamıştı.

İspanya bayrağı altında denizcilik yapan bir İtalyan olan Kristof Kolomb Asya'ya ulaşan bir güneybatı geçidi bulmaya çıktı ve 1492'de bir "Yeni Dünya" keşfetti. Bunu izleyen 100 yıl boyunca Avrupa'dan yola çıkan İngiliz, İspanyol, Portekizli, Hollandalı ve Fransız kaşifler altın, zenginlik, onur ve zafer peşinde Yeni Dünya'ya doğru yelken açtılar.

Buna karşın Kuzey Amerika'nın vahşi bölgeleri ilk gelen kaşiflere pek az altın ve ondan da az zafer sunduğu için çoğu orada kalmadı. Kuzey Amerika'ya yerleşenler daha sonraki yıllarda gelenlerdi. Bir gurup İngiliz 1607'de, daha sonra Birleşik Devletler olacak olan ilk kalıcı yerleşim birimini kurdular. Adı Jamestown olan bu birim günümüzdeki Virginia eyaleti topraklarında bulunuyordu.

KOLONİLEŞTİRME

İlk yerleşimcilerin yeni bir vatan aramalarına yol açan çeşitli nedenleri vardı. Massachusetts'e yerleşen "Pilgrim"ler dinsel baskı-

dan kaçmak isteyen dindar ve soğukkanlı İngilizlerdi. Virginia benzeri diğer kolonilerse temelde ticaret girişimleri olarak kurulmuştu; ancak, çok kez dindarlıkla ticari çıkar el ele yürüyordu.

İngiltere'nin daha sonra Birleşik Devletler olacak olan kolonileri kurup yürütmekteki başarısı, büyük ölçüde, imtiyazlı şirketler kullanmasından kaynaklanıyordu. İmtiyazlı şirketler, ekonomik kazanım peşinde olan ve belki de İngiltere'nin ulusal amaçlarını gerçekleştirmek isteyen hissedar (genellikle tüccarlar ve zengin toprak sahipleri) guruplarıydı. Şirketlerin özel sektör tarafından finanse edilmesine karşılık Kral her projeye ekonomik hakların yanı sıra siyasal yetkiler ve yargı yetkileri tanıyan bir imtiyaz ya da bağış veriyordu. Buna karşın koloniler genelde hemen kar sağlama-dıkları için İngiliz yatırımcılar çok kez imtiyazlarını yerleşimcilerle devrettiler. O günlerde pek anlaşılmamıştı ama bunun siyasal sonuçları çok büyük oldu. Koloniciler kendi yaşamlarını, kendi toplumlarını ve kendi ekonomilerini kurmaya bırakıldılar; bu gerçekte yeni bir ulusun temellerinin atılması anlamına geliyordu.

İlk kolonilerin zenginliği tuzakla kürk hayvanı yakalamaya ve kürk ticaretine dayanıyordu. Massachusetts'te balıkçılık ta temel bir zenginlik kaynağıydı. Buna karşın, kolonilerdeki halk genelde küçük çiftliklerde yaşıyor ve kendi kendine yeterli oluyordu. Birkaç küçük kentte ve North Carolina, South Carolina ve Virginia'daki büyük çiftliklerde temel gereksinim mallarının bir kesimi ve lüks maddelerin hemen hepsi tütün, pirinç ve çivit karşılığında ithal ediliyordu.

Koloniler büyüdükçe destek endüstrileri gelişmeye başladı. Çeşitli bıçkı evleri ve tahıl değirmenleri ortaya çıktı. Koloniciler önceleri balıkçı tekneleri ve sonradan da ticaret tekneleri yapmak için tersaneler kurdular. Küçük demir döküm atölyeleri de açtılar. XVIII. Yüzyıl'a gelindiğinde bölgesel ekonominin biçimi ortaya çıkmıştı; New England kolonileri gönenç yaratmak için gemi yapımına ve denizciliğe dayanıyordu; Maryland, Virginia ve Carolinalar'daki çoğunlukla köle çalıştırılan büyük çiftliklerde pamuk, pirinç ve çivit üretiliyordu; New York, Pennsylvania, New Jersey ve Delaware'deki orta koloniler de deniz yoluyla mal ve kürk taşımacılığı yapıyorlardı. Köleler dışındaki bireylerin yaşam standartları yüksekti; gerçekten de İngiltere'dekini bile aşıyordu. İngiliz yatırımcılar çekilmiş oldukları için meydan koloniciler arasındaki müteşebbislere kalmıştı.

1770'e gelindiğinde Kuzey Amerika kolonileri, hem ekonomik hem de siyasal açıdan I. James döneminden beri (1603-1625) İngiltere politikasına egemen olmuş bulunan ve giderek yükselen

özyönetim akımının bir parçası konumuna gelmeye hazırlardı. İngiltere ile aralarında vergileme konusunda ve diğer başka alanlarda anlaşmazlıklar çıktı; Amerikalılar İngiliz vergilerinde ve yasal düzenlemelerinde özyönetim taleplerini karşılayacak biçimde değişiklik yapılacağını umuyorlardı. İngiliz hükümetiyle olan sürtüşmelerin onlarla genel savaşa ve kolonilerin bağımsızlığına yol açacağını pek az kişi düşünüyordu.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllar'da İngiltere'deki siyasal kargaşa dönemlerinde olduğu gibi Amerikan Devrimi de (1775–1783) hem ekonomik hem siyasaldı ve İngiliz filozofu John Locke'nin *Sivil Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinden (1690) açıkça alınmış olan “vazgeçilmez yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları” cümlecğini toplanma çağrısı olarak kullanan orta sınıf tarafından destekleniyordu. Nisan 1775'teki bir olay savaşı başlattı. Massachusetts'in Concord kentindeki bir koloni silah deposunu ele geçirmek isteyen İngiliz askerleri Koloni milisleriyle çatıştılar. Kim olduğu bilinmeyen birinin ateş etmesi üzerine sekiz yıl sürecek bir savaş patladı. Kolonicilerin çoğunluğunun başlangıçtaki amacı belki de İngiltere'den siyasal ayrılma değildi; fakat, varılan kesin sonuç bağımsızlık ve yeni bir devletin, yani Birleşik Devletler'in yaratılması oldu.

YENİ ULUSUN EKONOMİSİ

1787'de kabul edilen ve günümüze kadar yürürlükte kalan ABD Anayasası pek çok bakımdan yaratıcı bir dehanın eseridir. Bir ekonomik yasa olarak, Maine'den Georgia'ya ve Atlas Okyanusu'ndan Mississippi Vadisi'ne uzanan tüm ülkenin birleşmiş ya da “ortak” bir Pazar oluşturduğu hükmünü getirmiştir. Eyaletlerarası ticarete hiçbir gümrük resmi ya da vergi uygulanamaz. Anayasa uyarınca Federal hükümet yabancı ülkelerle yapılan ve eyaletler arasında yürütülen ticareti düzenleyebilir, tekdüze iflas yasaları çıkarabilir, para basabilir ve değerini ayarlayabilir, ağırlık ve uzunluk ölçüsü birimlerine ilişkin standartlar koyabilir, postaneler ve anayollar açabilir ve patentler ve telif haklarını düzenleyen kurallar getirebilir. Yukarıda değinilen son hüküm, “fikri mülkiyet”in ilk günlerden başlayarak tanındığını gösteriyordu ve bu konu XX. Yüzyıl sonlarında yapılan ticaret görüşmelerinde büyük bir önem kazanacaktı.

Ülkenin Kurucu Ataları'ndan biri ve ilk maliye bakanı olan Alexander Hamilton, federal hükümetin yeni doğmuş endüstrilere açık destek sağlayarak ve ithalata koruyucu gümrük tarifeleri uygulayarak onları beslemeye yönelik bir ekonomik kalkınma stratejisi uygulanmasını savunuyordu. Ayrıca, kolonilerin Bağımsızlık Savaşı

sirasında yüklendikleri kamu borçlarını üstlenmek amacıyla bir ulusal banka yaratılması için de federal hükümeti zorluyordu. Yeni hükümet Hamilton'un belirli önerilerine direndiyse de sonuçta gümrük tarifelerini Amerikan dış politikasının temel bir ögesi yaptı ve bu tutum yaklaşık XX. Yüzyıl ortalarına kadar sürdürüldü.

Amerikalı çiftçiler başlangıçta bir ulusal bankanın yoksullar aleyhine varsıllara hizmet edeceğinden korktular; fakat, ilk Birleşik Devletler Ulusal Bankası 1791'de kuruldu, 1811'e kadar çalıştı ve o tarihte yerine bir başka banka oluşturuldu.

Hamilton Birleşik Devletler'in ekonomik büyümesinin çeşitlendirilmiş ulaştırma, imalatçılık ve bankacılık aracılığıyla sürdürülmesi gerektiğine inanıyordu. Hamilton'un politikadaki rakibi Thomas Jefferson ise felsefesini sıradan bireylerin siyasal ve ekonomik zulme karşı korunmasına dayandırmıştı. Özellikle küçük çiftçileri "en değerli vatandaşlar" olarak övüyordu. Jefferson 1801'de başkan oldu (1801–1809) ve merkeziyetçilikten daha çok arındırılmış bir tarım politikası uygulamaya yöneldi.

GÜNEYE VE BATIYA İLERLEYİŞ

Güney'de başlangıçta önemsiz bir ürün olan pamuk Eli Whitney'in 1793'te çırçır makinesini (pamuğu tohumlarından ve diğer yabancı maddelerden ayıklayan makine) icat etmesi üzerine büyük bir gelişme gösterdi. Güneydeki büyük çiftlik sahipleri, sık sık daha batıya giden küçük çiftçilerin topraklarını satın aldılar. Köle işçilerin emeğiyle beslenen büyük çiftlikler kısa zamanda belirli aileleri pek çok zenginleştirdi.

Bununla birlikte, batıya gidenler sadece güneyliler değildi. Bazan Doğu'daki köyler bir tüm olarak bölgeden ayrılıyor ve Orta-batı'nın daha verimli çiftlik arazilerinde yeni yerleşim birimleri kuruyordu. Batıya göçenler çok kez bağımsızlığa sıkı sıkıya bağlı bulunan ve her tür hükümet denetimine ya da müdahalesine güçlü bir biçimde karşı çıkan kişiler olarak tanımlanmalarına karşın gerçekte hükümetten dolayı ya da dolaysız pek çok yardım sağlamışlardır. Hükümet tarafından yapılan Cumberland Pike yolu (1818) ve Erie Kanalı (1825) gibi ulusal kara ve su yolları yeni yerleşimcilerin batıya göç etmelerinde ve daha sonra da batının tarımsal ürünlerinin pazarlara taşınmasında yardımcı olmuştur.

Andrew Jackson 1829'da başkanlığa gelince pek çok yoksul ve varlıklı Amerikalı onu ideal edindi; çünkü, o da yerleşime yeni açılan sınır bölgesinde ağaçtan yapılmış bir kulübede yaşama başlamıştı. Başkan Jackson (1829–1837), Hamilton'un Ulusal Bankası'nın Doğu'nun yerleşmiş çıkarlarını Batı'nınkilere tercih ettiğine

inandığı için bir ardılının kurulmasına karşı çıktı. Jackson ikinci bir dönem için seçilince, Banka'nın görev süresini yenilemek istemedi ve Kongre de onu destekledi. Bu davranışları ülkenin parasal sistemine karşı güveni sarstı ve 1834 ve 1837'de önemli ticari paniklere yol açtı.

Ekonomik sarsıntılar XIX. yüzyıl süresince ABD ekonomisinde yaşanan hızlı büyümeyi engellemedi. Yeni icatlar ve sermaye yatırımları yeni endüstriler kurulmasına ve ekonomik büyümeye yol açtı. Ulaştırma geliştikçe sürekli olarak yeni pazarlar açıldı. Buharlı gemiler nehir trafiğinin daha hızlı ve daha ucuz olmasını sağladı; fakat, demiryollarının geliştirilmesi daha da büyük bir etki yarattı ve geniş arazi bölümleri kullanıma açıldı. Kanallar ve karayolları gibi demiryollarının ilk kuruluş günlerinde de arazi bağışı biçiminde önemli hükümet yardımları yapıldı. Buna karşın, diğer ulaştırma biçimlerinin aksine, demiryolları büyük ölçüde yerel ve Avrupa kaynaklı özel yatırımları da çekti.

Bu heyecan dolu günlerde çabuk zengin olma düzenleri bol-laştı. Borsa fırsatçıları bir gecede hazineler kazandılar; buna karşılık çok kişi de tüm tasarruflarını yitirdi. Bunlara karşın, uzak görüşlülüğün ve yabancı yatırımların bir araya gelmesi, altın yataklarının bulunması ve Amerikan halkının ve kişisel zenginliğin büyük katkısı sonucu ülkede yaygın bir demiryolu sistemi kurulabildi ve bu da endüstrileşme için temel oluşturdu.

ENDÜSTRİYEL BÜYÜME

Endüstri Devrimi XVIII. Yüzyıl'ın sonlarında ve XIX. Yüzyıl'ın başlarında Avrupa'da oluştu ve hızla Birleşik Devletler'e yayıldı. 1860'ta Abraham Lincoln başkan seçildiğinde ülke nüfusunun yüzde 16'sı kentlerde yaşamakta ve ulusal gelirin üçte biri imalattan sağlanmaktaydı. Kentleşmiş endüstri genelde Kuzey Doğu'da toplanmıştı; pamuklu bez üretimi önde gelen endüstriydi, ayakkabı, yünlü giysi ve makine üretimi de yayılmaktaydı. İşçilerin çoğunluğunu göçmenler oluşturuyordu. 1845–1855 arasında Avrupa'dan yılda yaklaşık 300.000 göçmen geliyordu. Bunların çoğu yoksul kişilerdi; Doğu kentlerinde ve çok kez de ülkeye varış limanlarında yerleşmişlerdi.

Buna karşılık Güney tarım bölgesi olmayı sürdürdü; sermaye ve endüstri ürünleri için de Kuzey'e bağlı kaldı. Güney'in, köle kullanımını da içeren, ekonomik çıkarları ancak siyasal güç tarafından ve Güney federal hükümeti kontrol ettiği sürece korunabilirdi. 1856'da kurulmuş olan Cumhuriyetçi Parti endüstrileşmiş Kuzey'i temsil ediyordu. 1860'ta Cumhuriyetçiler ve başkan adayları olan

Lincoln köle kullanılmasından pek söz etmiyorlar, ama ekonomik politika konusunda çok açık konuşuyorlardı. 1861'de bir koruyucu gümrük tarifesi kabul ettirmeyi başardılar. 1862'de ilk Büyük Okyanus demiryolunu kurma imtiyazı verildi. 1863 ve 1864'te bir ulusal banka yasası taslağı hazırlandı.

ABD İç Savaş'ında (1861–1865) Kuzey'in zafer kazanması ile ülkenin ve ekonomi politikasının geleceğı kesinleşmiş oldu. Köle işgücüne dayalı sistem kaldırıldı ve Güney'deki büyük pamuk çiftlikleri daha az kar getirir oldular. Savaş gereksinimleri nedeniyle hızla gelişmiş olan Kuzey endüstrisi ilerlemesini sürdürdü. Endüstriciler ülkenin toplumsal ve siyasal faaliyetleri de içeren yaşamının pek çok kesiminde egemen olmaya başladılar. Güney'in, 70 yıl sonra çevrilecek film klasiğı *Rüzgar Gibi Geçti*'de duygusal biçimde dile getirilecek olan, büyük çiftlik aristokrasisi ortadan kalktı.

İCATLAR, KALKINMA VE BÜYÜK İŞ ADAMLARI

İç Savaş'ı izleyen hızlı ekonomik gelişme modern ABD endüstriyel ekonomisinin temellerini oluşturdu. Bir yeni keşifler ve icatlar patlaması görüldü ve bu olgu yarattığı derin değişiklikler nedeniyle bazıları tarafından “ikinci bir endüstri devrimi” olarak tanımlandı. Batı Pennsylvania'da petrol keşfedildi. Yazı makinesi geliştirildi. Soğutmalı demiryolu vagonları kullanıma girdi. Telefon, gramfon ve elektrik ampülü icat edildi. XX. Yüzyıl'ın ilk yıllarında at arabalarının yerini otomobiller aldı ve uçakla yolculuk başladı.

Anılan başarılarla koşut olarak ülkenin endüstriyel alt yapısı da geliştirilmeye başlandı. Appalachian Dağları'nda kuzeyde Pennsylvania'dan güneyde Kentucky'e kadar uzanan bölgede zengin kömür yatakları bulundu. Orta Batı'nın kuzeyinde Superior Gölü bölgesinde büyük demir madenleri açıldı. Bu iki önemli ham maddenin biraraya getirilebildiğı yerlerde çelik üreten fabrikalar geliştirildi. Açılan büyük bakır ve gümüş madenlerini kurşun madenleri ve çimento fabrikaları izledi.

Endüstri büyüdükçe seri imalat yöntemleri geliştirildi. Frederick W. Taylor, bilimsel yöneticilik konusunda öncü oldu; her işçinin işlevini özenli bir biçimde belirledi; onların çalışmalarıyla ilgili yeni ve daha etkin yöntemler yarattı. (Gerçek seri imalat fikrini Henry Ford geliştirdi ve 1913'te, her işçinin tek bir basit işlem yapacağı hareketli otomobil montaj bandını kurdu. Çok uzak görüşlü olduğu daha sonra anlaşılan bir atılım yapan Ford, işçilerine günde 5 dolar gibi pek cömert bir ücret önerdi ve böylelikle işçilerin

çoğu ürettikleri otomobillerin aynı zamanda müşterisi haline geldiler ve endüstrinin yayılmasına yardım sağladılar.)

XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısının “Parıltılı Çağ”ı büyük iş adamlarının ortaya çıktığı dönemdi. Pek çok Amerikalı büyük parasal imparatorluklar kuran bu iş adamlarını ideal olarak algıladı. Bahis konusu kişilerin başarısı çok kez, John D. Rockefeller'in petrolde yaptığı gibi, yeni bir hizmet ya da ürünün uzun vadedeki gelişme olasılığını görebilmekte yatıyordu. Şiddetli bir rekabet içindeydiler ve tek amaçları parasal başarı ve güç peşinde koşmaktı. Bu devler arasında John D. Rockefeller ve Ford'a ek olarak, demiryolu işletmeciliğiyle zengin olan Jay Gould, banker J. Pierpont Morgan ve çelik öğreticisi Andrew Carnegie sayılabilir. Aralarından bazıları, o günün işletmecilik anlayışına göre, dürüst kişilerdi; buna karşın diğer bazıları zenginlik ve güç elde edebilmek için kuvvete, rüşvete ve hileye başvurdular. İş çevreleri şu ya da bu şekilde hükümet üzerinde büyük etki sahibi oldular.

Girişimcilerin belki de en gösterişlisi sayılan Morgan hem özel hem de iş yaşamında büyüklüğü kendisine ölçü olarak almıştı. Kendisi ve dostları kumar oynuyorlar, yatlarda geziyorlar, zengin partiler düzenliyorlar, saray benzeri evler yapıyorlar ve Avrupa'nın sanat eserlerini satın alıyorlardı. Buna karşın, Rockefeller ve Ford gibi kişiler pürüntenlerinkine benzer özellikler sergiliyorlardı. Küçük kasaba değerlerini ve yaşam biçimini sürdürüyorlardı. Sürekli kiliseye giden kişiler olarak diğer bireyler üzerinde de bir sorumlulukları olduğuna inanıyorlardı. Kişisel erdemlerin başarı sağlayabileceğini düşünüyorlardı; çalışmaya ve tutumlu olmaya inançları büyüktü. Daha sonra varisleri de Amerika'daki en büyük insancıl yardım vakıflarını kurdular.

Avrupa'daki üst düzey aydınların genelde ticareti aşagılık bir işlev gibi görmelerine karşılık daha akışkan sınıf yapısına sahip bir toplum içinde yaşayan Amerikalıların çoğu para kazanma olgusuna hevesle sarılıyorlardı. Ticari girişimin riskinden ve verdiği heyecandan hoşlandıkları kadar ticari başarının sağlayabileceği yüksek yaşam standartlarını, gücü ve ünü de seviyorlardı.

Bunlara karşın, her istediğini yapan büyük girişimciler, Amerikan ekonomisi XX. Yüzyıl'da olgunluğa eriştikten sonra Amerikalıların ideali olma çekiciliklerini büyük ölçüde yitirdiler. Önce demiryollarında daha sonra diğer iş alanlarında anonim şirketlerin ortaya çıkmasıyla yaşamsal bir değişim kendini gösterdi. Büyük iş adamlarının yerini anonim şirketlerin başına geçen “teknokratlar”, yani yüksek ücretli yöneticiler aldı. Anonim şirketin yükselişine bağlı olarak işletmelerin gücünü ve etkisini dengeleyici bir kuvvet hizmeti gören örgütlenmiş işçi hareketi de geliştirdi.

1980'lerin ve 1990'ların teknolojik devrimi büyük iş adamları çağını anımsatan yeni bir teşebbüs kültürü ortaya çıkardı. Micro-soft'un başı olan Bill Gates bilgisayar yazılımları düzenleyip satarak muazzam bir servet oluşturdu. Gates'in büyük karlar sağlayan bir imparatorluk yaratması nedeniyle, kurduğu şirket 1990'ların sonunda rakiplerini sindirmek ve tekel yaratmak suçlamasıyla ABD Adalet Bakanlığı'nın antitröst dairesi tarafından mahkemeye verildi. Buna karşın Gates bir insancıl yardım vakfı da kurdu ve vakıf kısa sürede benzerleri arasında en büyük olma konumuna erişti. Günümüzdeki Amerikalı iş çevresi liderlerinin pek çoğu Gates kadar göze batan bir yaşam sürdürmemekte, anonim şirketlerin geleceğini onlar belirlemekte, ancak, bunun yanı sıra insancıl yardım örgütlerinin ve okulların yönetim kurullarında da görev yapmaktadırlar. Ulusal ekonominin durumuyla ve Amerika'nın diğer ülkelerle olan ilişkileriyle ilgilenmekte ve hükümet yetkilileriyle danışmak için her an Washington'a gidebilmektedirler. Kuşkusuz hükümeti etkilemekte, fakat, Parıltılı Çağ'daki bazı büyük iş adamlarının inandığının aksine, onu kontrol etmemektedirler.

30

HÜKÜMET MÜDAHALESİ

Amerika tarihinin ilk yıllarında politikadaki liderlerin çoğunluğu federal hükümetin, ulaştırma alanı hariç, özel sektöre pek fazla karışmasında isteksiz davranmışlardır. Genelde "bırakınız yapsınlar" doktrinini benimsemişlerdir; anılan doktrin yasaların ve düzenin korunması dışında hükümetin ekonomiye müdahale etmesine karşıdır. XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısında, küçük işletmeler, çiftlikler ve işçi hareketleri hükümetlerin onlar adına müdahalesini istemeye başlayınca bu davranış da değişmeler gösterdi.

Yüzyılın sonlarına doğru hem iş çevreleri liderlerine hem de Orta Batı ve Batı'daki çiftçilerin ve işçilerin oldukça köktenci siyasal hareketlerine kuşkuyla bakan bir orta sınıf gelişti. İlericiler olarak anılan bu kişiler hükümetin rekabeti ve serbest teşebbüsü güvence altına almak için iş yaşamını düzenlenmesinden yanaydılar. Ayrıca, özel sektördeki yolsuzluklarla da savaştılar.

Kongre 1887'de demiryolu işletmeciliğini düzenleyen bir yasa (Eyaletlerarası Ticaret Yasası) ve 1890'da da, büyük şirketlerin tek bir endüstriyi kontrol etmesini engelleyen bir yasa (Sherman Antitröst Yasası) kabul etti. Ancak, 1900–1920 yılları arasında Cumhuriyetçi Başkan Theodore Roosevelt (1901–1909), Demokrat Başkan Woodrow Wilson (1913–1921) ve ilericilere yakınlık duyan diğerleri iktidara gelinceye kadar bu yasalar kararlı bir biçimde uygulanmadı. Aralarında günümüzün Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu, Gıda

ve İlaç İdaresi, Federal Ticaret Komisyonu da bulunan pek çok düzenleyici kuruluş bu dönemde yaratıldı.

Ekonomiye hükümet müdahalesi en önemli yükselişini 1930'ların Yeni Düzen döneminde elde etti. 1929'da sermaye piyasasının çöküşü ülke tarihindeki en ciddi ekonomik karışıklığı, yani Büyük Bunalım'ı (1929–1940) yaratmıştı. Başkan Franklin D. Roosevelt (1933–1945) bu olağanüstü durumu aşmak amacıyla Yeni Düzen'i başlattı.

Amerika'nın modern ekonomisini belirleyen en önemli yasaların ve kurumların çoğu Yeni Düzen döneminde yaratılmıştır. Yeni Düzen yasaları federal hükümetin yetkisini bankacılık, tarım ve sosyal güvenlik alanlarına yaydı. Ücretlere ve çalışma saatlerine ilişkin asgari standartları belirledi ve çelik, otomobil ve kauçuk ürünleri gibi endüstri alanlarında işçi sendikalarının yayılmasında aracı rolü oynadı. Günümüzde ülkenin modern ekonomisinin işleme için vazgeçilmez sayılan programlar ve daireler yaratıldı: menkul sermaye borsasını düzenleyen Hisse Senetleri ve Senet Borsası Komisyonu; banka mevduatını güvence altına alan Federal Mevduat Sigortası Kurumu; belki de en önemli kurum sayılan ve yaşlıların işgücününün bir parçası olarak çalıştıkları sırada yaptıkları katkılara dayanarak onlara emekli maaşı sağlayan Sosyal Güvenlik İdaresi gibi.

Yeni Düzen liderleri iş çevreleriyle hükümet arasında daha yakın bağlar kurma konusunda belirli bir heves gösterdiler; fakat, bu çabaların bazıları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yok oldu. Kısa ömürlü bir Yeni Düzen programı olan Ulusal Endüstriyel Güçlenme Yasası ile iş çevresi liderlerinin ve işçilerin aralarındaki anlaşmazlıkları hükümetin gözetimi altında çözümlenmeye teşvik edilmelerine ve böylelikle üretkenliğin ve etkinliğin artırılmasına çalışıldı. Amerika'daki bu işveren-işçi-hükümet düzenlemelerinde hiçbir zaman Almanya ve İtalya'da görüldüğü gibi faşizme gidilmediyse de Yeni Düzen girişimleri bu üç anahtar ekonomi aktörü arasındaki güç paylaşımını yeni bir yöne döndürdü. Savaş sırasında ABD hükümetinin ekonomiye büyük müdahalesi sonucu bahis konusu güç birleşmesi daha da yoğunlaştı. Savaş Üretimi Kurulu savaş önceliklerinin karşılanabilmesi için ülkenin üretim yeteneklerinde eşgüdüm sağladı. Yapısı değiştirilen tüketim malı fabrikaları pek çok askeri siparişi karşıladı. Otomobil yapımcıları tank ve uçak üretmekle Birleşik Devletler'i "demokrasinin silah deposu" haline getirdiler. Ulusal gelirin artmasının ve tüketim mallarının yetersiz kalmasının enflasyona neden olmasını önleyebilmek amacıyla kurulan Fiyat Yönetim Bürosu belirli yerleşim birimlerinin kiralarnı

kontrol altına aldı; şekerden benzine kadar pek çok tüketim malını vesikaya bağladı ve daha başka önlemler uygulayarak fiyat artışlarını engellemeye çalıştı.

SAVAŞ SONRASI EKONOMİSİ: 1945–1960

Çok sayıda Amerikalı İkinci Dünya Savaşı'nın sona erip büyük askeri harcamaların azalması sonucu Büyük Bunalım dönemindeki sıkıntılı günlerin geri geleceğinden korkuyorlardı. Bunun aksine, savaş sonrası dönemde yoğun tüketici talebi olağanüstü güçlü bir ekonomik büyümeyi besledi. Otomotiv endüstrisi başarılı bir biçimde yeniden araç üretmeye döndü ve havacılık ve elektronik gibi yeni endüstriler büyük bir gelişme gösterdiler. Kısmen askerden dönenlere sağlanan ipotek kolaylıklarının yarattığı teşvik sayesinde hızla büyüyen inşaat sektörü de bu gelişmeye katkıda bulundu. Ulusun 1940'ta yaklaşık 200 milyar dolar olan gayri safi milli hasılası 1950'de 300 milyara ve 1960'ta da 500 milyar doları aşan bir düzeye yükseldi. Aynı zamanda, savaş sonrası doğumlarda gerçekleşen ve "bebek patlaması" denilen büyük sıçrama da tüketici sayısını yükseltti. Her geçen gün daha çok sayıda Amerikalı orta sınıfa katıldı.

Savaş malzemesi üretme gereksinimi büyük bir askeri-endüstriyel karma (1953–1961 arasında ABD Başkanlığı yapmış olan Dwight D. Eisenhower tarafından ortaya atılan bir deyim) doğmasına yol açtı. Bahis konusu karma savaş sona erince ortadan kaybolmadı. Demir Perde Avrupa'nın üzerine çöküp Birleşik Devletler de kendisini Sovyetler Birliği'ne karşı bir soğuk savaşa girmiş bulunca hükümet önemli bir savaş gücü bulundurmaya sürdürdü ve hidrojen bombası benzeri gelişmiş silahlara yatırım yaptı. Savaşta yıkılmış bulunan Avrupa ülkelerine Marshall Planı çerçevesinde ekonomik yardım aktı ve bu da çok sayıda ABD malı için piyasa yaratılmasına yardımcı oldu. Hükümet ekonomik konularda odak rolü oynadığını anladı. Hükümet politikası çerçevesinde "en yüksek istihdamı, üretimi ve satın alma gücünü yaratmak" için 1946 tarihli İstihdam Yasası kabul edildi.

Savaş sonrası dönemde uluslararası parasal düzenlemelerin yeniden yapılandırılması gerektiğini fark eden Birleşik Devletler açık ve kapitalist bir uluslararası ekonomi kurulmasını güvence altına alacak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumların yaratılmasında öncülük yaptı.

Bu arada işletmeler de birleşmelerin simgelediği bir döneme girdi. Şirketler büyük ve çeşitli alanlara el atan konglomeralar oluşturmak için birleştiler. Sözgelimi, Uluslararası Telefon ve

Telgraf A.Ş. (ITT), Sheraton Otelleri’ni, Continental Bankacılık’ı, Hartford Yangın Sigortası’nı, Avis Kiralık Otomobil’i ve diğer başka şirketleri satın aldı.

Amerikan işgücü de önemli ölçüde değişti. 1950’lerde, hizmet sağlayan işlerde çalışan işçi sayısı önce mal üretimindeki işçi sayısına yetiştikten sonra da bu sayıyı geçti. 1956’da ABD çalışanlarının çoğunluğu imalattan (mavi yakalılar) daha çok hizmette (beyaz yakalılar) yer alıyordu. Aynı zamanda işçi sendikaları da üyeleri için uzun vadeli iş sözleşmeleri gerçekleştirdiler ve daha başka çıkarlar sağladılar.

Buna karşın çiftçiler sıkıntılı günler geçirdiler. Çiftçiliğin büyük işletmelere dönüşmesiyle etkinliğin artması tarımda aşırı üretime yol açtı. Küçük aile çiftlikleri her geçen gün rekabet etmekte daha çok zorlandılar ve gittikçe artan sayıda çiftçi toprağından ayrıldı. Bunun sonucu olarak tarım sektöründe çalışanların sayısı 1947’de 7,9 milyon iken bu sayı gittikçe azaldı; 1998’e geldiğinde ABD’deki çiftliklerde sadece 3,4 milyon işçi çalışıyordu.

Başka Amerikalılar da yer değiştirdiler. Tek ailenin oturduğu evlere olan talebin artması ve otomobil sahipliğinin yaygınlaşması, çok sayıda Amerikalının kentlerden banliyölere göç etmesine yol açtı. Hava soğutma aygıtlarının icadı gibi teknolojik yenilikler de buna eklenince ortaya çıkan göç dalgası güney ve güneydoğu eyaletlerinde Houston, Atlanta, Miami ve Phoenix benzeri “Güneş Kuşağı” (Sun Belt) kentlerin geliştirilmesini teşvik etti. Federal hükümetçe desteklenen otoyollar banliyölere erişimi kolaylaştırdığı için işyeri biçimleri de değişmeye başladı. Alışveriş merkezleri çoğaldı ve sayıları İkinci Dünya Savaşı’ sonunda 8 iken 1960’da 3.840’a erişti. Kısa bir süre sonra, kentleri bırakıp daha az kalabalık kesimlere yerleşen çok sayıda endüstri kuruluşu da bunları izledi.

DEĞİŞİM YILLARI: 1960’LAR VE 1970’LER

Amerika’da 1950’ler çok kez bir rahatlık dönemi olarak tanımlanır. Bunun aksine, 1960’lar ve 1970’ler büyük bir değişimler dönemi oldu. Dünya çevresinde yeni ülkeler ortaya çıktı; mevcut hükümetleri yıkma amacı güden ayaklanmalar görüldü; daha önce kurulmuş ülkeler büyüdüler ve Birleşik Devletler’e rakip ekonomik dinamlar haline geldiler; askeri gücün tek büyüme ve yayılma aracı olmadığına gittikçe daha açık bir biçimde anlaşıldığı dünyada ekonomik ilişkiler başat bir konum kazandı.

Başkan John F. Kennedy (1961–1963) yönetime daha etkin bir yaklaşım başlattı. 1960 seçim kampanyası sırasında Amerikalıları “Yeni Ufuklar”ın gereksinimlerini yerine getirmeye çağıracağını

söyledi. Başkan olarak, hükümet harcamalarını arttırıp vergilerde kısıntı yaparak ekonomik büyümeyi hızlandırmayı hedef aldı; yaşlılara sağlık yardımı yapılmasını, kent merkezlerine parasal yardım verilmesini ve eğitime daha fazla ödenek ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Bahis konusu önerilerinin büyük kesimi yaşama geçirilmedi; ancak, Barış Gönüllüleri'nin yaratılmasıyla Kennedy'nin Amerikalıları kalkınmakta olan ülkelere gönderip onlara yardımcı olmak düşü gerçekleşti. Kennedy ayrıca Amerika uzay araştırmalarını da hızlandırdı. Ölümünden sonra Amerikan uzay programı Sovyet başarılarını geçti ve Temmuz 1969'da Amerikalı astronotlar aya indiler.

Kennedy'nin 1963'te öldürülmesi Kongre'yi harekete geçirdi ve oluşturduğu yasama projelerinin büyük kesimi onaylandı. Ardılı Lyndon Baines Johnson (1963–1969) başarılı Amerikan ekonomisinin kazanımlarını daha çok sayıda vatandaşa yayarak bir “Büyük Toplum” kurmayı amaçladı. Hükümetin Medicare (yaşlılara sağlık yardımı), Yiyecek Pulları (yoksullara besin yardımı) ve çok sayıda eğitim girişimi (öğrencilere yardımın yanı sıra okullara ve üniversitelere bağış) nedeniyle federal harcamalar dramatik ölçüde çoğaldı.

Vietnam'daki Amerikalıların sayısı arttıkça askeri harcamalar da yükseldi. Kennedy döneminde küçük bir askeri hareket olarak başlayan müdahale Johnson'un başkanlığı sırasında büyük bir askeri girişime dönüştü. İşin garip yanı, hem yoksulluğa karşı savaş hem de Vietnam savaşı için yapılan harcamalar kısa vadede gönencin artmasına yardımcı oldu. Buna karşılık, 1960'ların sonuna doğru hükümetin bu harcamaları karşılamak için vergileri yükseltmedeki başarısızlığı gittikçe artan bir enflasyon yarattı ve bu da ekonomik gönenci aşındırdı. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyelerinin 1973–1974 yıllarındaki petrol ambargosu enerji fiyatlarını hızla yükseltti ve yakıt kısıntıları ortaya çıktı. Ambargo sona erdikten sonra bile fiyatlar aynı kalarak enflasyonu arttırdı ve giderek işsizlik oranını yükseltti. Federal bütçe açıkları arttı, yabancı rekabet yoğunlaştı ve menkul kıymetler borsasında gerilemeler oldu.

Vietnam Savaşı 1975'e kadar sürdü; Başkan Richard Nixon (1969–1973) meclis soruşturması açılması talepleri karşısında istifa etti; bir gurup Amerikalı Tahran'daki ABD büyükelçiliğinde rehine alındı ve bir yıldan uzun bir süre serbest bırakılmadı. Ulus, ekonomik durum dahil, olaylarla başa çıkamıyormuş gibi görünüyordu. Otomobillerden çeliğe ve yarı-iletkenlere kadar ucuz ve çok kez de yüksek nitelikli ithal malları Birleşik Devletler'e aktıkça Amerika'nın ticaret açığı büyük ölçüde arttı.

Yeni ekonomik hastalığı – bir yandan enflasyon sürerken bir yandan da ekonomik durgunluk olması ve aynı zamanda işsizlik oranının artması – tanımlamak için “stagflasyon” terimi kullanılıyordu. Enflasyon kendi kendini besliyor gibiydi. Halk fiyatların sürekli artacağını beklediği için daha fazla mal almaya başladı. Artan talep fiyatları, fiyatlar ücretleri, ücretler fiyatları daha da yükseltti ve durmadan yükselen bir sarmal doğdu. İş sözleşmelerine yaşam standardına ilişkin maddelerin otomatik olarak konulması giderek yaygınlaştı; hükümet te sosyal güvenlik ödemeleri gibi belirli kalemleri enflasyonun bilinen en iyi ölçütü sayılan Tüketici Fiyat Endeksine bağlamaya başladı. Söz konusu uygulamalar işçilerin ve emeklilerin enflasyonla başa çıkabilmelerine yarım etti ama enflasyonu da kalıcı konuma getirdi. Hükümetin gittikçe artan gelir gereksinimi bütçe açığını büyüttü ve daha çok borçlanılmasına yol açtı ve bu da faiz hadlerini yükselterek iş çevrelerinin ve tüketicilerin yükünü daha ağılaştırdı. Enerji maliyetinin ve faizlerin yüksekliği yüzünden yatırımlar zayıfladı ve işsizlik de huzursuzluk yaratacak oranda çoğaldı.

Çaresiz kalan Başkan Jimmy Carter (1977–1981) hükümet harcamalarını arttırarak ekonomik durgunluk ve işsizlikle savaşmaya çalıştı ve enflasyonu durdurmak için gönüllü ücret ve fiyat kontrolü yöntemleri geliştirdi. Her iki konuda da başarısız oldu. Enflasyonla savaşta belki bir parça daha başarılı ancak dramatik olmayan atılım yapılarak, aralarında havayolu, kara taşımacılığı ve demiryolu şirketlerinin de bulunduğu bazı endüstrilerde “düzenlemelerin azaltılması”na gidildi. Anılan endüstriler güzergahları ve taşıma ücretleri hükümet tarafından denetlenerek sıkı bir düzenleme altında tutuluyordu. Düzenlemelerde yumuşama uygulaması Carter yönetiminden sonraki yıllarda da desteklendi. Hükümet 1980’lerde banka faiz oranlarındaki ve şehirlerarası telefon hizmetlerindeki düzenlemeleri gevşetti ve 1990’larda da yerel telefon hizmetlerindeki düzenlemeleri yumuşatmaya başladı.

Bunlara karşın, 1979’dan başlayarak para arzını sıkı bir denetim altında bulunduran Federal Rezerv Kurulu enflasyonla savaşta önemli öge oldu. Enflasyonun perişan ettiği ekonominin gereksinim duyduğu paranın tümünü vermeyi reddeden Federal Rezerv böylelikle faiz oranlarını yükselmesine neden oldu. Bunu sonucu olarak da tüketici harcamalarında ve ticari kredi taleplerinde büyük düşüşler görüldü. Kısa zamanda ekonomide önemli bir daralma gerçekleşti.

1980'LERDE EKONOMİ

1982 boyunca ulus büyük bir daralma yaşadı. İflaslarda bir önceki yıla oranla yüzde elli artış görüldü. Tarım ürünleri ihracatı azaldığı, ürün fiyatları düştüğü ve faiz oranları yükseldiği için özellikle çiftçiler büyük sıkıntıya uğradılar. Buna karşın, hızlı daralma ilacı yutulması zor olmakla birlikte ekonominin kapıldığı yıkıcı döngüyü kırdı. 1983'e gelindiğinde enflasyon yavaşlamış, ekonomi yeniden toparlanmış ve Birleşik Devletler sürekli bir ekonomik büyüme dönemine girmişti. 1980'li yılların çoğunda ve 1990'larda yıllık enflasyon artışı % 5'in altında kaldı.

1970'lerdeki ekonomik tepkilerin önemli siyasal sonuçları olmuştu. Amerikan halkı federal politikalara yönelik hoşnutsuzluğunu 1980'de Carter'i görevden uzaklaştırıp yerine eski Hollywood aktörü ve California valisi Ronald Reagan'ı başkan seçerek sergiledi. Reagan (1981-1989) ekonomik programını arza yönelik ekonomi kuramına dayandırdı. Anılan ekonomi kuramı halkın kazancının daha büyük bir bölümünü kendisine ayırabilmesine yol açması için vergi oranlarının düşürülmesini öngörüyordu. Daha düşük vergi oranları bireyleri daha yoğun ve daha uzun süreli çalışmaya özendirir ve bu da giderek daha çok tasarrufa ve yatırıma ve bu da daha çok üretime yol açar ve genel ekonomik büyümeyi teşvik ederdi. Reagan'dan esinlenen vergi oranı indirimleri genelde daha zengin Amerikalıların yararına sonuçlar verdiyse de bunun dayandığı ekonomik kuramda ileri sürüldüğüne göre, yükselen yatırımlar yeni istihdam alanları yaratılmasına ve daha yüksek ücretlere yol açacağı için bu gelişmelerden daha düşük gelirli bireyler de yararlanırdı.

Bunlara karşın, Reagan'ın ulusal gündeminin temelinde federal hükümetin gereğinden fazla büyüdüğü ve müdahaleci olduğu inancı yatmaktaydı. 1980'lerde Reagan bir yandan vergileri indirirken bir yandan da sosyal içerikli programlarda büyük kesintiler yapıyordu. Reagan görev süresi boyunca tüketiciyi, işyerini ve çevreyi etkileyen hükümet düzenlemelerini kısmak ya da tümüyle ortadan kaldırmak için de çaba gösterdi. Bunun yanı sıra, Vietnam Savaşı'ndan sonra Birleşik Devletler'in silahlı kuvvetlerini ihmal ettiğinden korktuğu için savunma harcamalarının artırılmasına çalıştı ve bunda başarılı oldu.

Vergi oranlarının indirilmesi ile birlikte askeri harcamaların da artması yüzünden iç programlarda yapılan sınırlı kısıntılar büyük ölçüde aşıldı. Bunun sonucu olarak, federal bütçedeki açıklar 1980'lerin başlarındaki ekonomik daralma dönemindeki oranları bile geçti. 1980'de 74 milyar dolar olan bütçe açığı, 1986'da 221 milyar dolara yükseldi. 1987'de 150 milyar dolara düştü, ancak

yeniden yükselmeye başladı. Bazı ekonomistler federal hükümetin gerçekleştirdiği büyük harcamaların ve borçlanmaların enflasyonu yeniden canlandıracağından korktular; fakat, Federal Rezerv Kurulu fiyat artışlarını denetleme konusundaki duyarlılığını sürdürdü ve bir tehdit görülür görülmez faiz oranlarını hemen yükseltti. Federal Rezerv, Paul Volcker ve ardılı Alan Greenspan'ın yönetiminde ekonomik trafik polisliği baş rolünü sürdürdü ve ülke ekonomisinin yönlendirilmesinde hem Kongre'yi hem de başkanı gölgede bıraktı.

1980'lerin başlarında hız kazanmaya başlayan ekonomik iyileşme sırasında da sorunlar görüldü. Özellikle küçük aile çiftlikleri işleten çiftçiler yaşamlarını sürdürmekte önemli güçlüklerle savaşımaya devam ettiler. 1986'da ve 1988'de ülkenin orta bölgelerinde karşılaşılan ciddi kuraklık ve birkaç yıl sonra oluşan büyük seller sıkıntıları daha da arttırdı. Bazı bankalar ve özellikle de tasarruf ve kredi birlikleri denilen kuruluşlar, üzerlerindeki denetimin kısmen azaltılması üzerine sorumsuz bir borç verme kampanyası sürdürdükleri için sıkı para politikaları ve akıllıca olmayan kredi uygulamaları sonucu büyük sıkıntıya düştüler. Federal hükümet bu kuruluşların pek çoğunu kapatmak ve mevduat sahiplerinin alacaklarını vergi mükelleflerinin sırtından ödemek zorunda kaldı.

1970'lerde ülkeyi sarmış olan ekonomik hastalık, Sovyetler Birliği'ndeki ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöktüğü yıllarda başkanlık yapan Reagan ile ardılı George Bush (1989–1992) döneminde yani 1980'lerde de tümüyle iyileşmedi. 1970'lerde 10 yılın yedisinde ticaret açığı gerçekleşti ve bu açık 1980'ler boyunca daha da büyüdü.

Asya'da birer ekonomik dinamo gibi hızla büyüyen ekonomiler Amerika'ya meydan okur konumuna geldiler; özellikle, uzun vadeli planlamaya ve şirketler, bankalar ve hükümet arasında yakın eşgüdümüne ağırlık veren Japonya ekonomik büyümede alternatif bir model gibi görülmeye başlandı.

Bu sırada Birleşik Devletler'de “şirket baskıncıları” hisse senedi değerleri düşen çeşitli şirketleri satın alıp ya belirli işletmelerini satarak ya da parçalara bölerek onları yeniden yapılandırıyorlardı. Bazı durumlarda şirketler kendi hisse senetlerini almak ya da baskıncılara ödemede bulunmak için büyük paralar harcadılar. Eleştirmenler bu çatışmaları endişeyle izliyor ve baskıncıların iyi şirketleri yok ettiklerini ve şirketlerin yeniden yapılandırılması sırasında pek çoğu açıkta kalan işçiler arasında huzursuzluk yarattıklarını ileri sürüyorlardı. Buna karşın diğer bazıları da baskıncıların ya kötü yönetilen şirketleri devralıp küçülterek yeniden karlı duruma geçirdiklerini ya da onları satıp hisse senedi sahiplerinin kar

paylarını daha üretken şirketlere yatırımlarını sağladıklarını ve böylelikle de ekonomiye anlamlı katkılarda bulduklarını söylüyorlardı.

1990'LAR VE ÖTESİ

1990'lar yeni bir başkanla, Bill Clinton'la (1993–2000) başladı. Dikkatli ve ılımlı bir Demokrat olan Clinton, kendinden önceki başkanların belirli yaklaşımlarını dile getirdi. Clinton, sağlık sigortasının kapsamının genişletilmesine yönelik iddialı önerisinin Kongre tarafından yasalaştırmasını başardıktan sonra, Amerika'da “büyük hükümet” döneminin sona erdiğini ilan etti. Belirli kesimlerde piyasa güçlerinin devreye sokulmasına çalıştı ve Kongre ile işbirliği yaparak yerel telefon hizmetlerinin rekabete açılmasını sağladı. Sosyal yardım ödemelerinin azaltılması konusunda da Cumhuriyetçilerle işbirliği yaptı. Buna karşın, Clinton her ne kadar kamu çalışanlarının sayısını azalttıysa da hükümet ülke ekonomisinde yaşamsal bir rol oynamayı sürdürdü. Yeni Düzen döneminde yaratılan yeniliklerin çoğunluğu ve Büyük Toplum dönemindekilerin de pek çoğu olduğu gibi kaldı. Enflasyonun yeniden başladığı izlenimi yaratabilecek gelişmeleri yakından izleyen Federal Rezerv sistemi de ekonominin genel hızını düzenlemeyi sürdürdü.

1990'lar boyunca ekonomide de giderek artan sağlıklı bir gelişme sağlandı. 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çökmesi sonucu ticaret olanakları büyük ölçüde arttı. Teknolojik gelişmeler çok sayıda yeni ve gelişmiş elektronik ürünler ortaya çıkardı. Telekomünikasyon ve bilgisayarla haberleşme ağı konusundaki yenilikler geniş bir donanım ve yazılım endüstrisi geliştirdi ve pek çok endüstrinin çalışma yöntemlerinde devrim yarattı. Ekonomi hızla büyüdü ve şirket gelirleri de büyük ölçüde arttı. Düşük enflasyon ve düşük işsizlikle bir araya gelen büyük karlar menkul kıymetler borsasında patlama yarattı; 1970'lerin başında sadece 1.000 olan Dow Jones Endüstri Endeksi 1999'da 11.000'e yükseldi ve böylece, herkesin değilse bile, pek çok Amerikalının zenginliği arttı.

1980'lerde Amerikalılar tarafından bir model olarak görülen Japon ekonomisi uzun süreli bir daralmaya girdi ve bu gelişme de pek çok ekonomistin gerçekte daha esnek, daha az planlanmış ve daha rekabetçi Amerikan yaklaşımının yeni ve küresel ölçüde birleşmiş bir ortamda ekonomik büyüme için daha iyi bir strateji oluşturduğu sonucuna varmasına yol açtı.

Amerikan işgücü de 1990'larda belirgin bir biçimde değişti. Uzun vadeli bir hale gelmiş olan, çiftçi sayısının azalması eğilimi

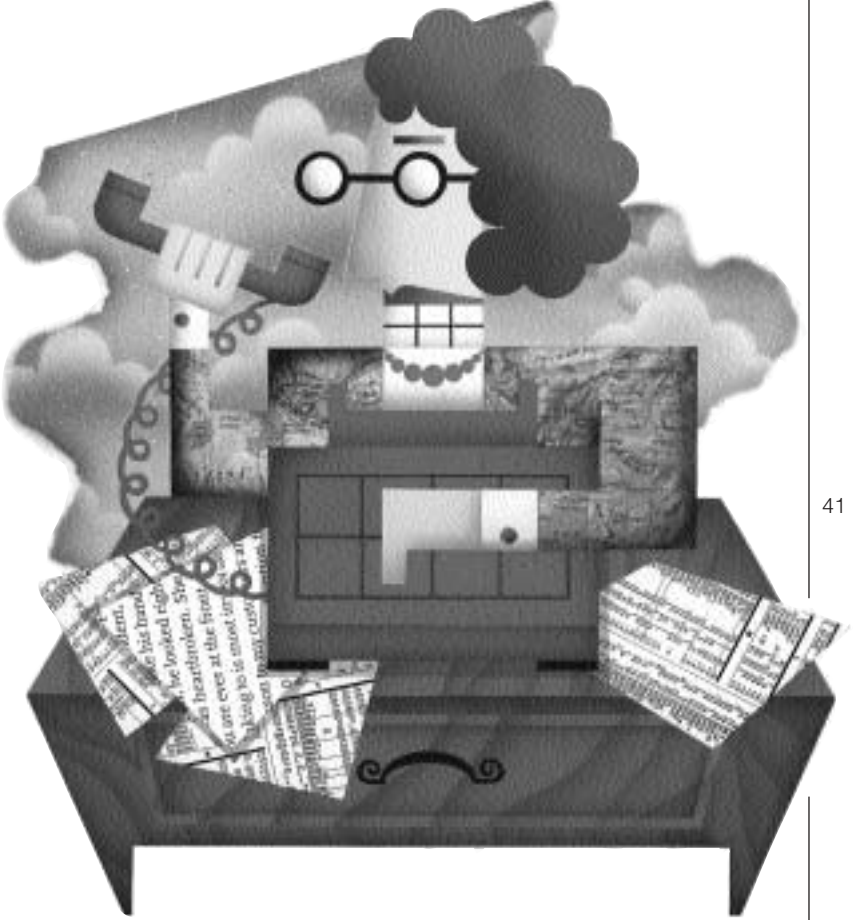
sürdü. İşçilerin küçük bir kesiminin endüstride kalmasına karşın büyük bir kesimi de hizmet sektöründe mağaza tezgahtarlığından mali planlamacılığa kadar yayılan görevlerde çalışmaya başladı. Çelik ve ayakkabı üretimi Amerikan endüstrisinin temeli olmaktan çıktı ve bu endüstrilerin yürümesini sağlayan bilgisayarlar ve tasarımlar onların yerine geçti.

Ekonomik büyüme nedeniyle vergi gelirleri yükseldikçe, 1992’de 290 milyar dolarla en üst düzeyine erişmiş olan federal bütçe de gittikçe küçüldü. Hükümet 1998’de, bebek patlaması için gelecekte yapılacağı vaad edilen Sosyal Güvenlik ödemeleri yüzünden büyük bir borç altına girmiş bulunmakla birlikte, 30 yıldır ilk kez bir bütçe fazlası elde etti. Hızlı büyüme ile sürekli düşük enflasyonun birlikte yürümesi karşısında şaşırان ekonomistler Birleşik Devletler’in geçmiş 40 yıldır edinilen deneyimlere dayanılarak sağlanandan daha hızlı bir ekonomik büyüme gösterme kapasitesi bulunan bir “yeni ekonomi”ye mi sahip olduğunu tartışmaya başladılar.

Sonunda Amerikan ekonomisi küresel ekonomiyle o güne kadar görülenden daha yakından bağlantılı bir konuma geldi. Kendinden önceki başkanlar gibi Clinton da ticaret engellerinin ortadan kaldırılması için bir çaba sürdürdü. Bir Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) imzalandı ve böylelikle Birleşik Devletler’le en büyük ticaret ortakları olan Kanada ve Meksika arasındaki ekonomik bağlar daha da güçlendirildi. Özellikle 1980’lerde büyük bir hızla büyüyen Asya da önemli bir mamul mallar sağlayıcısı ve Amerikan ihraç malları için de bir pazar olarak Avrupa’ya katıldı. Dünyaya yayılan çok gelişmiş telekomünikasyon ağları sayesinde dünya finans piyasaları birkaç yıl öncesine kadar düşünülemeyecek bir ölçüde birbirine bağlandı.

Çok sayıda Amerikalı küresel ekonomik birleşmenin tüm uluslar için yararlı olduğuna inanmakla birlikte gittikçe artan karşılıklı bağımlılık bir takım karışıklıklara da yol açtı. Birleşik Devletlerin büyük başarı elde ettiği ileri teknoloji endüstrilerinde çalışanların pek iyi durumda bulunmalarına karşılık, genelde işçiliğin ucuz olduğu çok sayıda yabancı ülkenin rekabeti karşısında geleneksel imalat endüstrilerinde ücretler azalma eğilimi gösterdi. Daha sonraları Japonya’nın ve diğer yeni endüstrileşmiş ülkelerin ekonomileri 1990’larda duraklamaya başlayınca küresel finans sisteminde şok dalgaları oluştu. Amerikan ekonomik politika yapımcıları yerli ekonominin gelecekteki yolunu çizerken küresel ekonomik koşulları göz önünde bulundurmamak zorunda olduklarının farkına vardılar.

Yine de Amerikalılar 1990'ları yenilenmiş bir güven duygusu içinde bitirdiler. 1999 sonunda ekonomi Mart 1991'den beri sürekli bir büyüme göstermişti ve bu da tarihteki en uzun süreli barış dönemi gelişmesi oluyordu. İşsizlik Kasım 1999'da yaklaşık 30 yılın en düşük düzeyine indi ve yüzde 4,1 olarak gerçekleşti. 1998'de sadece yüzde 1,6 (1994'ten beri bir yıl dışında en düşük oran) yükselmiş bulunan tüketici fiyatları ise biraz daha hızlı arttı (Ekim 1999'da yüzde 2,4). Gelecekte pek çok tehlike ile karşılaşılacaktır; fakat, ulus XX. Yüzyıl'ı ve berberinde getirdiği çok büyük değişiklikleri sağlıklı bir biçimde atlatmış bulunmaktadır. ❁

BÖLÜM IV

KÜÇÜK İŞLETME VE ANONİM ŞİRKET

Amerikalılar, iyi bir yeni fikre ve kararlılığa sahip bulunan ve yoğun çalışmayı kabul eden herkesin bir iş kurabileceği ve zengin olabileceği bir fırsatlar ülkesinde yaşadıklarına her zaman inanmışlardır. Bu teşebbüs inancı uygulamada tek sahipli işletmeden uluslararası konglomeralara kadar değişen çeşitli biçimlerde sergilenmiştir.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda halk vahşi doğada kendine bir yuva ve yaşam biçimi kurarken karşılaştığı güçlükleri yenmiş olan ilk yerleşimciyi göklere çıkarıyordu. XIX. Yüzyıl Amerikası'nda küçük tarımsal işletmeler Amerika'nın sınır bölgelerindeki geniş alanlara yayıldıkça, buralarda yerleşen çiftçiler ekonomik bireysellerin tüm ideallerini kendilerinde topladılar. Buna karşın, ülke nüfusu artıp kentler gittikçe daha büyük bir ekonomik önem kazanınca da kendi işinin sahibi olma düşü küçük tüccarları, bağımsız zanaatkarları ve kendi kendine yeterli profesyonelleri içine alacak biçimde gelişti.

XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısında oluşan bir eğilim XX. Yüzyıl'da da sürdü ve ekonomik faaliyetin hacminde ve karmaşıklığında büyük bir sıçrama görüldü. Pek çok endüstri dalındaki küçük işletmeler giderek gelişen ve zenginleşen halkın talep ettiği malları en etkin biçimde üretebilecek büyüklükte çalışabilmekte ve para bulmakta zorlandılar. Bu ortamda yüzlerce ve hatta binlerce işçi çalıştıran modern anonim şirketler giderek daha fazla önem kazandılar.

Günümüzde Amerikan ekonomisi tek kişilik tek sahipli işletmeden dünyanın en büyük anonim şirketlerine kadar yayılan çeşitli teşebbüslere sahip olmakla övünmektedir. 1995'te Birleşik Devletler'de 16,4 milyon tarımsal olmayan tek sahipli işletme, 1,6 ortaklık ve 4,5 milyon anonim şirketi içeren toplam 22,5 milyon teşebbüs bulunmaktaydı.

KÜÇÜK İŞLETME

Yabancı ziyaretçiler ABD ekonomisinin hiçbir şekilde dev anonim şirketlerin egemenliği altında olmadığını öğrenince şaşırırlar. Ülkedeki bağımsız teşebbüslerin yüzde 99'u 500'den az işçi çalıştırmaktadır. ABD Küçük İşletmeler Yönetimi'ne (KİY) göre bahis konusu küçük teşebbüsler ABD işçilerinin yüzde 52'sini barındırmaktadır. 19,6 milyon dolayında Amerikalı 20'den az, 18,4 milyon 20-99 arasında ve 14,6 milyon da 100-499 arasında işçi bulunduran şirketlerde çalışmaktadır. Bunun aksine 500 ve daha fazla personeli bulunan firmalarda 47,7 milyon Amerikalı çalışmaktadır.

Küçük işletmeler Amerikan ekonomisinde sürekli bir hareketlilik kaynağı oluşturmaktadır. 1990–1995 arasında ekonomideki tüm yeni istihdamın dörtte üçünü yaratmışlardır ve bu da 1980'deki katkının çok üstündedir. Ayrıca ekonomiye yeni gurupların girmesine de yol açmışlardır. Sözelimi kadınlar yoğun biçimde küçük işletmelerde çalışmaktadırlar. 1987–1997 arasında kadınların sahip olduğu işletme sayısı yüzde 89 artarak tahminen 8,1 milyona erişmiştir; kadınların elindeki tek sahipli işletme oranının 2000 yılında toplamın yüzde 36'sına ulaşması beklenmektedir. Küçük işletmeler aynı zamanda daha çok sayıda yaşlı ve yarım gün çalışmak isteyen kimseyi işe almak eğilimindedir.

Küçük işletmelerin bir özel gücü de değişen ekonomik koşullara hemen ayak uydurabilmeleridir. Çok kez müşterilerini tek tek tanırlar ve yerel gereksinimleri kolaylıkla karşılamaya yatkınlardır. Küçük işletmeler – sözelimi California'nın “Silikon Vadisi”ndeki ve diğer ileri teknoloji bölgelerindeki bilgisayarla ilgili teşebbüsler – bir teknik yenilik kaynağı oluşturmaktadır. Bilgisayar endüstrisindeki yaratıcıların çoğu işe elde yapılmış makinelerle garajlarında çalışarak başlamış ve bu işletmeler kısa zamanda büyük ve güçlü anonim şirketlere dönüşmüştür. Ulusal ve uluslararası ekonomide hızla büyük rol oynamaya başlayan küçük işletmeler arasında bilgisayar yazılım şirketi Microsoft, paket posta servisi Federal Express, spor giysileri üreticisi Nike, bilgisayar ağı firması America OnLine ve dondurma üreticisi Ben & Jerry's sayılabilir.

Kuşkusuz çok sayıda küçük işletme başarısız olmaktadır; ancak, Birleşik Devletler'de iş hayatındaki başarısızlık bazı ülkelerde olduğu gibi toplumsal küçümseme nedeni sayılmamaktadır. Çok kez başarısızlığın müteşebbise bir deneyim dersi oluşturacağı ve onun bir sonraki girişiminde başarı sağlayabileceği düşünülür. Ekonomistlere göre başarısızlık piyasa güçlerinin nasıl işlediğini sergiler ve daha etkin çalışmayı teşvik eder.

Halkın küçük işletmelere gösterdiği büyük saygı ABD Kongresi'nde ve yerel meclislerde onlara yönelik küçümsemeyecek lobicilik gücü sağlar. Küçük şirketler sağlık ve güvenlik önlemleri gibi konulardaki federal düzenlemelere karşı bağışıklıklar elde etmişlerdir. Kongre ayrıca küçük işletme kurmak ya da yönetmek isteyen bireylere profesyonel ve mali yardım sağlamak amacıyla 1953'te Küçük İşletmeler Yönetimi'ni kurdu (federal ödeneklerin yüzde 35'i küçük işletmelere verilecek ihaleler için ayrılmıştır). KİY tipik bir yıl içinde küçük işletmelere işletme sermayesi ya da bina, makine ve gereç alımı için 10 milyar dolar dolayında kredi vermeyi garanti eder. KİY'nin desteklediği küçük işletme yatırım

şirketleri de işletme sermayesi olarak 2 milyar dolarlık yatırım yaparlar.

KİY azınlıklara ve özellikle Afrika, Asya ve İspanya kökenli Amerikalılara yönelik programları desteklemeye çalışır. İhracat olasılıkları bulunan küçük işletmeler için pazar ve ortak teşebbüs olanaklarını belirlemek amacıyla iddialı bir program yürütür. KİY ayrıca, emekli yöneticilerin yeni kurulmuş olan ya da zor durumda bulunan işletmelere yönetim yardımında bulunmalarını sağlayan bir programı da destekler. Teknik yardım ve yönetim yardımı yapmak için bireysel eyalet kuruluşları ve üniversitelerle birlikte yaklaşık 900 Küçük İşletme Geliştirme Merkezi işletir.

KİY bunlara ek olarak, sellerden, fırtınalardan, tayfunlardan ve diğer felaketlerden zarar gören ev sahiplerine, kiracılara ve her düzeyde işletmeye 26 milyar dolardan fazla düşük faizli kredi sağlamıştır.

KÜÇÜK İŞLETME YAPISI

Tek İşletmeci: İşletmelerin çoğunluğu tek sahiplidir, yani onlara tek bir kişi sahip olur ve yönetir. Bu tür işletmelerde teşebbüsün başarı ya da başarısızlığından tümüyle o kişi sorumlu olur. Karları o alır; ancak, teşebbüs zarar eder ve işletme bunu karşılayamazsa işletmeci kişisel varlığını bu yüzden yitirme pahasına faturaları ödemekle yükümlüdür.

Tek sahipli işletmelerin diğer işletme türleri karşısında belirli üstünlükleri vardır. Girişken ve kendi kendilerinin patronu olmaktan hoşlanan kişilerin karakterine uygundur. İş sahibinin başkalarına danışma gereği kalmadan çabuk ve kesin kararlar verebilmesi sayesinde esnek işletmelerdir. Yasalar gereği bireysel işletmeciler anonim şirketlerden daha az vergi öderler. Müşteriler de çok kez sorumlu bir kimsenin daha iyi çalışacağına inandıkları için tek sahipli işletmeler onlara çekici gelir.

Bu tür işletmelerin üstün olmayan yanları da vardır. İşletmecinin çalışamaz olması ya da ölümü sonucu işletmenin varlıkları bir mirasçıya geçebilir ve o da işi sürdürebilir; fakat, tek sahipli işletme yasal açıdan sona erer. Ayrıca, böyle bir işletme sahibinin biriktirebildiği ya da borç alabildiği paraya bağlı kaldığı için genellikle büyük bir teşebbüs olabilmek için gerekli kaynakları yoktur.

İş Ortaklığı: Bir teşebbüse girişmenin ya da onu genişletmenin bir yolu da iki ya da daha çok sayıda iş sahibi ile ortaklık kurmaktır. Ortaklık müteşebbislerin becerilerinin birleştirilmesine olanak sağlar; sözgelimi bir ortak üretimde yetenekli öteki de pazarlamada usta olabilir. Ortaklıklar hükümetin anonim şirketleri

yapmaya zorunlu kıldığı bildirim işlemlerine uymak zorunda değildirler ve anonim şirketlere oranla daha elverişli vergi yükümlükleri vardır. Ortaklar bireysel olarak kar payları için vergi öderler; ancak, işletmeleri ayrıca vergilendirilmez.

Ortaklıkların haklarını ve yükümlülüklerini eyaletler düzenler. İş ortakları genelde her ortağın görevlerini belirten yasal belgeler imzalarlar. Ortaklık sözleşmesinde yönetime katılmayacak ama işletmeye para yatıracak olan “sessiz ortaklar”a da yer verilebilir.

Ortaklığın önemli bir sakıncası her ortağın tüm borçlardan sorumlu olması ve herhangi bir ortağın hareketlerinin ötekilerin tümünü de yasal açıdan bağlamasıdır. Sözelimi eğer bir ortak işletmenin parasını gereksiz işlere harcarsa diğerleri de bu borcu paylaşmak zorundadırlar. Ortaklar ciddi ve sürekli bir anlaşmazlık içinde bulunurlarsa bir başka önemli sakınca daha ortaya çıkabilir.

Franchising ve Mağaza Zincirleri: Başarılı küçük teşebbüsler bazan “franchising” denilen yöntemle işlerini genişletirler. Tipik bir franchising düzenlemesinde başarılı bir şirket isminin ve bazı hallerde de ürünlerinin bir birey ya da küçük bir müteşebbis gurubu tarafından satış gelirlerinden belirli kar yüzdesi karşılığı kullanılmasına yetki verir. Kurucu şirket pazarlama deneyimini ve ününü ortaya koyar; buna karşılık franchising hakkı tanınan müteşebbis de bireysel işletmeleri yönetir ve genişlemeye ilişkin yükümlülüklerin ve risklerin büyük bir kesimini üzerine alır.

Franchising işine girişmek yeni bir teşebbüse sıfırdan başlaktan daha masraflı olmakla birlikte bu tür girişimlerin işletilmeleri daha ucuzdur ve başarısızlığa uğramaları olasılığı da daha azdır. Buna bir bakıma büyük ölçüde reklam, dağıtım ve işçi eğitimi yapılması neden olur.

Franchising o kadar karmaşık ve yaygındır ki kapsamının ne olduğu konusunda kimsenin tam bir görüşü yoktur. KİY'nin tahminlerine göre 1992'de Birleşik Devletler'de otomobil satış mağazalarını, benzin istasyonlarını, lokantaları, emlak komisyonculuklarını, oteller ve motelleri ve kuru temizleme merkezlerini de içeren yaklaşık 535.000 franchising işletmesi bulunuyordu. Bu 1970'e oranla yüzde 35'lik bir artış demektir. 1975–1980 arasında franchising sistemi içindeki perakendeci işletmelerin satışlarındaki artış bu sisteme dahil olmayanlardaki artışın çok üstündeydi ve 2000 yılına gelindiğinde franchising şirketlerinin ABD'deki perakende satışların yaklaşık yüzde 40'ını gerçekleştirmesi bekleniyordu.

Buna karşın, güçlü ekonomi franchising dışında da pek çok teşebbüs olanağı yarattığı için bu sistemin yayılması 1990'larda bir

parça yavaşlamış olabilir. Bazı franchising işletmecileri de aynı işi yapan diğer birimleri satın alıp birleşerek kendi sistemlerini kurma yolunu seçtiler. Sears Roebuck & Co. gibi şirketlerin sahip olduğu mağaza zincirleri de yoğun bir rekabet oluşturdu. Mağaza zincirleri büyük ölçüde mal alıp satarak ve bireylerin kendi hizmetlerini kendilerinin yapmalarına ağırlık vererek çok kez küçük mağazalara oranla daha düşük fiyatlar uygulayabilirler. Sözelimi, Safeway gibi süper market zincirleri müşteri çekmek için düşük fiyatla satış yaparak çok sayıda bağımsız küçük bakkalı piyasadan uzaklaştırmışlardır.

Yine de pek çok franchising işletmesi ayakta kalabilmektedir. Bazı bireysel işletme sahipleri diğerleriyle güç birliği yaparak kendi zincirlerini oluşturmaya ya da kooperatifler kurmaktadır. Bu gibi işletmeler çok kez özel mallar satan ya da seçkin müşterileri olan piyasalara hizmet vermektedirler.

ANONİM ŞİRKETLER

Çok sayıda küçük ve orta boy şirketin varlığına karşın büyük işletme birimleri Amerikan ekonomisinde başat bir rol oynamaktadırlar. Büyük şirketler pek çok kişiye mal ve hizmet sağlayabilirler ve çok kez küçük işletmelere oranla daha etkin çalışabilirler. Büyük miktarlarda mal aldıkları ve birim başına düşen maliyet daha küçük olduğu için ürünlerini daha ucuza satabilirler. Tüketicilerin çoğunluğu satın aldıkları malların belirli bir nitelikte olmasını garantilediğini düşündükleri tanınmış “markalar” a yöneldikleri için bahis konusu şirketler piyasada daha üstün bir konum elde ederler.

Büyük işletmelerin araştırmaya ve yeni mallar geliştirmeye ayırabilecekleri parasal kaynakları küçük şirketlere oranla daha çok olabileceği için genel ekonomide de büyük bir önem taşırlar. Ayrıca, genelde daha çeşitli iş olanakları sağlarlar, daha sağlam iş güvencesi verirler, daha yüksek ücret öderler ve daha iyi sağlık ve emeklilik koşulları sunarlar.

Bunlara karşın, Amerikalıların büyük şirketlere ilişkin görüşleri pek kesin değildir; bir yandan ekonominin iyi işlemesine yaptıkları önemli katkıları kabul ederken bir yandan da yeni teşebbüslerin ortaya çıkmasını engelleyip tüketicilerin seçim şanslarını ortadan kaldıracak kadar güçlenmelerinden korkarlar. Kaldı ki, büyük anonim şirketler de zaman zaman değişen ekonomik koşullara ayak uyduramayacak kadar esneklikten yoksun olduklarını kanıtlamışlardır. Sözelimi otomobil üreticileri 1970’lerde yükselen benzin fiyatları yüzünden daha küçük ve daha az benzin tüketen otomobillere karşı bir talep doğmakta olduğunu pek geç anladılar. Bunun sonucu

olarak da iç piyasanın büyük bir kesimini yabancı imalatçılara ve özellikle de Japonya'ya kaptırdılar.

Birleşik Devletler'de büyük işletmelerin çoğunluğu anonim şirket olarak örgütlenmişlerdir. Anonim şirket 50 eyaletten biri tarafından imtiyaz verilen yasal bir ticari örgütlenme türüdür ve yasalar karşısında da bir gerçek kişi olarak işlem görür. Anonim şirket taşınmaz mal sahibi olabilir, mahkemelerde davacı ya da davalı olabilir ve sözleşmeler yapabilir. Anonim şirketin tüzel kişiliği olduğu için sahipleri de onun yaptıklarından doğan sorumluluklar karşısında belirli bir ölçüde bağımsızlık taşırlar. Anonim şirket sahiplerinin parasal sorumlulukları da sınırlıdır; sözgelimi şirketin borçlarından sorumlu değildirler. Bir pay sahibi 100 dolara anonim şirketin 10 hissesini satın almışsa ve şirket iflas ederse bu 100 dolarlık yatırımından başka bir kaybı olmaz. Şirket hisseleri devredilebildiği için belirli bir hisse sahibi ölür ya da ilgisini yitirirse şirketin bundan bir kaybı olmaz. Hisse sahibi hisselerini satabilir ya da hisseler varislerine kalır.

Anonim şirketlerin sakıncalı yanları da olabilir. Tüzel kişiler olarak vergi ödemek zorundadırlar. Buna karşın hisse sahiplerine ödedikleri kar payları, bono faizlerinin aksine, işletme gideri olarak vergiden düşülemez; fakat, hisse sahipleri bu paylar için vergi öderler. (Şirket kazancı üzerinden zaten vergi ödemiş bulunduğu için hisse sahiplerinin kar paylarından vergi alınması eleştiricilere göre "çifte vergileme" anlamına gelmektedir.)

Pek çok büyük anonim şirketin çok sayıda sahibi ya da hisse sahibi vardır. Büyük bir şirketin her biri 100'den az hissesi bulunan bir milyon ya da daha çok sahibi olabilir. Bu yaygın hisse sahipliği nedeniyle pek çok Amerikalının ülkedeki en büyük şirketlerle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. 1990'ların ortalarında ABD'deki ailelerin yüzde 40'ından fazlasının kendi aldıkları ya da karşılıklı fonlar veya başka araçlar kullanarak edindikleri hisse senetleri vardı.

Diğer yandan, hisse senedi sahiplerinin ülkenin her yöresinde yaşamakta olmaları sahipliğin ve kontrolün ayrılması anlamına gelir. Hisse sahipleri çok kez anonim şirketin nasıl işlediğini ayrıntılarıyla bilemeyecekleri ve onu yönetemeyecekleri için şirketin genel politikasını saptamak amacıyla bir yönetim kurulu seçerler. Tipik bir anonim şirkette yönetim kurulu üyeleri ve yöneticiler hisse senetlerinin yüzde beşinden azına sahip olurlar, ama bazıları'nın hisseleri bundan fazla olabilir. Çok kez hisse senedi blokları bireyler, bankalar ya da emeklilik fonları tarafından alınmakla birlikte, bunlar toplamın çok küçük bir bölümünü oluşturur. Genel-

de yönetim kurulu üyelerinin pek azı şirkette çalışan görevlilerdir. Bazı üyeler yönetim kuruluna saygınlık kazandırmak, belirli becerileri sağlamak ya da kredi kuruluşlarını temsil etmek için şirket tarafından aday gösterilirler. Aynı kişinin birkaç anonim şirketin yönetim kurulunda birden görev yapması olağan dışı değildir.

Yönetim kurulu işletmenin günlük yönetimiyle ilgili kararları, aynı zamanda yönetim kurulunun başkanı ya da genel müdürü olan, bir baş yönetim yetkilisine (BYY) bırakır. BYY şirketin çeşitli işlevlerinden sorumlu birkaç başkan yardımcısının yanı sıra mali işler genel müdürünün, işletme genel müdürünün ve iletişim genel müdürünün de amiridir. 1990'ların sonlarında yüksek teknolojinin ABD iş yaşamında yaşamsal bir yer kazanması nedeniyle şirketlerde bir iletişim genel müdürüne görev verilmeye başlanmıştır.

BYY yönetim kurulunun güvenine sahip olduğu sürece anonim şirketin yönetilmesinde kendisine büyük bir özgürlük tanınır. Buna karşılık, hisse senedi sahibi gerçek ve tüzel kişiler zaman zaman birlikte çalışıp yönetim kurulundaki muhaliflerin de desteğini elde ederek baskı yaparlar ve yönetimde bir değişikliğe gidilmesine yol açarlar.

Genelde anonim şirketlerin yıllık toplantılarına pek az hisse senedi sahibi katılır. Yönetim kurulu üyesi seçimlerine ve şirket politikasına ilişkin önemli önerilere "vekalet" yoluyla, yani seçim pusulalarını postalayarak katılırlar. Günümüzde ise bazı yıllık toplantılara daha çok sayıda hatta bazan birkaç yüz üyenin katıldığı görülmüştür. Hisse Senetleri ve Senet Borsası Komisyonu tüm senet sahiplerinin görüşlerini açıklayabilmelerini sağlamak amacıyla her şirketin senet sahipleri adres listesini yönetimi eleştiren guruplara açık bulundurması zorunluluğu getirmiştir.

ANONİM ŞİRKETLER SERMAYELERİNİ NASIL OLUŞTURURLAR

Büyük anonim şirketler daha fazla yayılmak amacıyla sermaye oluşturmakta yepyeni yollar bulmasalardı günümüzdeki boyutlarına erişemezlerdi. Anonim şirketler yeni sermaye sağlamak için beş temel yöntem uygularlar.

Bono Çıkarmak: Bono ilerideki bir tarihte ya da tarihlerde belirli bir miktar para ödeneceğini gösteren yazılı bir taahhüttür. Elinde bono bulunduranlara ödeme tarihine kadar belirli tarihlerde önceden saptanmış oranda faiz ödemesi yapılır. Bonoyu elinde bulunduran kişi vermiş olduğu parayı ödeme tarihinden önce almak isterse bonoyu bir başka kişiye satabilir.

Bono faizleri bunun dışında kalan borçlanma türlerinin çoğunda ödenecek faizden daha düşük belirlendiği ve bonolar için ödenen faizler anonim şirketin işletme gideri olarak vergiden düşülebildiği

için bu yönteme başvuran anonim şirketler karlı çıkarlar. Buna karşın, şirketler kar etmeseler bile bono faizlerini ödemek zorundadırlar. Eğer yatırımcılar bir şirketin faiz borçlarını ödeyebileceğinden şüphe duyarlarsa ya o şirketin bonolarını almazlar ya da daha büyük bir risk altına girecekleri için faiz oranının yüksek tutulmasını isterler. Bu nedenle daha küçük anonim şirketler çok ender durumlarda bono çıkararak sermaye sağlayabilirler.

İmtiyazlı Hisse Senedi Çıkarmak: Bir şirket sermaye sağlamak için yeni “imtiyazlı hisse senedi” çıkarma yolunu seçebilir. Şirket parasal sıkıntıya düşerse bu tür senet sahiplerinin öncelik hakları olur. Eğer kar sınırlı ise imtiyazlı hisse senedi sahiplerine ellerinde bono olanlar güvenceli faizlerini aldıktan sonra, fakat, adi senet sahiplerinden daha önce ödeme yapılıır.

Adi Hisse Senedi Satmak: Eğer bir şirketin parasal durumu sağlıklı ise adi hisse senedi çıkararak sermayesini arttırabilir. Şirketin çıkaracağı yeni hisse senetleri borsada en düşük fiyattan alıcı bulamazsa genelde yatırım bankaları onları belirli bir fiyattan almayı garanti ederek şirketlerin hisse senedi çıkarmalarına yardımcı olurlar. Adi hisse senedi sahiplerinin şirketin yönetim kurulu üyelerini seçme hakları var olmakla birlikte kar paylaşımı sırasında bono ve imtiyazlı hisse senedi sahiplerinin ardından gelirler.

Hisse senedi alımı yatırımcılar için iki şekilde çekici hale getirilebilir. Bazı şirketler yatırımcılara düzenli bir gelir sağlama olasılığı sunar ve yüksek kar payları öderler. Buna karşın, diğer bazıları şirketin karlılığını ve böylelikle de hisse senetlerinin değerini yükseltip yatırımcıları çekmeyi umarak ya düşük kar payları öderler ya da hiç pay ödemezler. Genelde yatırımcılar şirket gelirlerinin artacağını bekledikleri zamanlarda hisse senetlerinin değeri de yükselir. Senetlerinin değeri büyük oranda yükselen şirketler çok kez payları “bölerler”, örneğin yatırımcıya elindeki her senet karşılığı bir pay daha öderler. Bu yöntem şirketin sermayesini arttırmaz; fakat, pay sahiplerinin senetlerini açık piyasada satmalarını kolaylaştırır. Sözgelimi bire iki bölünmesi yapılmışsa senedin değeri ikiye bölünmüş olur ve yatırımcılara daha çekici gelir.

Borç Almak: Şirketler bankalardan ya da diğer kredi kuruluşlarından borç alarak kısa süreli sermaye – genellikle mal almak amacıyla – sağlayabilirler.

Karları Kullanmak: Daha önce belirtildiği gibi şirketler gelirlerini elde tutarak da faaliyetlerini finanse edebilirler. Bu amaçla çeşitli stratejilere başvurulur. Elektrik, gaz ve benzeri ürünleri satan belirli anonim şirketler gelirlerinin çoğunu hisse senedi sahiplerine kar payı olarak dağıtırlar. Diğer bazıları ise, sözgelimi gelirlerinin

yüzde 50'sini senet sahiplerine kar payı olarak dağıtır ve geri kalanını da faaliyetlerini yürütmek ya da şirketi büyütmek için kullanırlar. Özellikle daha küçük bazı anonim şirketler de net gelirlerinin büyük bir bölümünü ya da tümünü araştırma ve yayılma amacıyla yeniden değerlendirirler ve bu yoldan hisse senetlerinin değerini yükselterek pay sahiplerini ödüllendireceklerini umarlar.

TEKELLER, BİRLEŞMELER VE YENİDEN YAPILANMA

Anonim şirket açıkça pek çok Amerikan işletmesinin başarılı bir biçimde büyümelerini sağlayan bir örgütlenme türü olmuştur. Buna karşın Amerikalılar büyük anonim şirketleri zaman zaman kuşkuyla karşılamışlar ve birleşen şirketlerin kendileri de büyüklüğün yararı konusunda kararsız kalmışlardır.

XIX. Yüzyıl'ın sonlarında pek çok Amerikalı, anonim şirketlerin daha küçük şirketleri içlerine almak ya da rekabeti önlemek amacıyla diğer şirketlerle birleşmek ve yasal olmayan işbirliğine girmek için büyük miktarlarda sermaye toplayabileceklerinden korkuyorlardı. Eleştiricilere göre her iki durumda da işletme tekelleri tüketicileri daha yüksek fiyatlar ödemeye zorlarlar ve istedikleri mal seçimini yapma hakkından yoksun bırakırlar. Bahis konusu endişeler tekelleri bölmeye ya da kurulmalarını önlemeye yönelik iki yasa çıkarılmasına yol açtı: 1890 tarihli Sherman Antitröst Yasası ile 1914 tarihli Clayton Antitröst Yasası. Hükümet XX. Yüzyıl boyunca tekelleşmeyi sınırlamak amacıyla bu iki yasayı kullandı. Hükümetin "tröst yıkıcıları" 1984'te American Telephone & Telegraph (AT&T) şirketinin telefon hizmetlerini neredeyse tekeline almasını engelledi. Adalet Bakanlığı da 1990'da birkaç yıl içinde toplam varlığı 22,357 milyar dolara erişmiş bulunan Microsoft firmasının gittikçe gelişmekte olan bilgisayar yazılım piyasası üzerindeki egemenliğini azaltmaya çalıştı.

Hükümet antitröst yetkilileri genelde bir firma herhangi bir mal ya da hizmet piyasasının yüzde 30'unu ele geçirdiği zaman tekelleşme tehdidi oluştuğunu düşünürler. Ancak bu çok basit bir ölçüttür. Pek çok şey piyasadaki diğer rakip şirketlerin büyüklüğüne bağlıdır. Bir şirket piyasanın yüzde 30'undan fazlasını kontrol etse bile rakipleri de aşağı yukarı eşit piyasa payına sahip bulunuyorlarsa o firmanın tekel olma gücü bulunmadığı düşünülür.

Antitröst yasalar rekabeti arttırmış olmakla birlikte ABD şirketlerinin büyümelerini engellemedi. 1999'da her birinin varlığı 300 milyar doları aşan yedi dev şirket daha önceki yılların en büyük firmalarının birer cüce gibi görülmelerine yol açtı. Gerçekten de bazı eleştiriciler birkaç büyük anonim şirketin temel endüstriler

üzerindeki kontrolünün artmasından endişe duyup otomotiv endüstrisi ve çelik üretimi endüstrisi gibi işletmelere birkaç büyük anonim şirketin egemenliği altındaki “oligopol”ler gözüyle bakıldığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık, diğer bazı eleştiriciler ise pek çoğu yoğun bir küresel rekabetle karşı karşıya bulunan büyük anonim şirketlerin gereğinden fazla güç kullanabilecek konumda olmadıklarını söylemektedirler. Sözgelimi, tüketiciler yerli otomobil üreticilerinin mallarından hoşlanmıyorlarsa yabancı şirketlerin araçlarını alabilirler. Kaldı ki, tüketiciler ve imalatçılar zaman zaman benzer başka ürünlere yönelip olası tekelleşmeleri boşa çıkarabilirler; sözgelimi, çelik yerine kolaylıkla alüminyum, cam, plastik ya da beton kullanılabilir.

İş dünyasındaki liderlerin şirketlerin büyüklüğü karşısındaki davranışları değişkenlik göstermektedir. 1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarında pek çok iddialı şirket en azından sıkı federal antitröst uygulamalar aynı alanda birleşmeleri engellediği için birbiriyle ilişkisi olmayan endüstrileri elde ederek çeşitlenmeye çalıştılar. Söz konusu liderlerin görüşüne göre bir holding ve ona bağlı olan ve petrol arama ve sinema filmi yapma gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren ikincil firmalardan oluşan konglomeralar yapıları gereği daha istikrarlı işletmelerdir. Kuramsal olarak bir ürüne karşı talep zayıflarsa diğer bir işletme dengeyi sağlar.

Buna karşın, inceden inceye belirlenmiş ürünlerde yoğunlaşmak yerine çeşitli alanlardaki çalışmalarını yönetmekten doğan zorluklar sözü edilen üstünlüğü ortadan kaldırabilir. 1960’lardaki ve 1970’lerdeki birleşmeleri gerçekleştiren pek çok iş dünyası lideri giderek ya çok geniş bir alana yayıldıklarını ya da yeni devraldıkları ikincil şirketleri yönetemediklerini anladılar. Çok kez daha zayıf olan işletmelerini elden çıkardılar.

1980’lerde ve 1990’larda anonim şirketler kendilerini değişen ekonomik koşullara uydurmak çabasına girişince belirli endüstrilerde yeni dostça birleşme ve “düşmanca” el koyma dalgaları oluştu. Sözgelimi, hepsi önemli değişiklikler geçirmekte olan petrol, perakende ve demiryolu endüstrilerinde birleşmeler daha yaygınlaştı. Hükümet kontrollerinin azaltılması üzerine rekabetin hızlanması sonucu 1978 den başlayarak çok sayıda havayolu şirketi birleşmeye çalıştı. Kontrollerin azaltılması ve teknolojik değişiklikler yapılması telekomünikasyon endüstrisinde de bir dizi birleşmeye gidilmesine yol açtı. Yerel telefon hizmeti sunan birkaç şirket hükümet bu piyasadaki rekabeti teşvik etmeye başlayınca birleşme yolunu seçtiler; Doğu Kıyısı’nda Bell Atlantic şirketi Nymex’i içine aldı. SBC Communications şirketi kendi ikincil Southwestern Bell firma-

sını Batı'daki Pacific Telesis ile ve Southern New England Group Telecommunications firmasıyla birleştirdi ve Ortabatı'daki Ameritech'i de buna eklemeye çalıştı. Bu sırada, şehirlerarası telefon hizmeti veren MCI Communications ve WorldCom birleştiler ve AT&T de kablolu televizyon alanındaki iki dev şirket olan Tele-Communications ve MediaOne Group'u alarak yerel telefon hizmetleri alanına girmek için harekete geçti. ABD'deki konutların yaklaşık yüzde 60'ına kablolu televizyon hizmeti sağlayacak duruma gelen bahis konusu devralmalar AT&T'nin kablolu televizyon ve hızlı İnternet bağlantısı piyasalarında da önemli bir söz sahibi olmasına yol açabilecekti.

1990'larda Travelers Group ve Citicorp şirketleri birleşerek dünyadaki en büyük finansal hizmet firmasını oluşturdukları gibi Ford Motor Company de İsveçli AB Volvo şirketinin otomobil bölümünü satın aldı. 1980'lerde Japonların ABD şirketlerini ele geçirme furçasının ardından 1990'larda Alman ve İngiliz şirketleri sahneye çıktılar ve Chrysler Corporation Alman Daimler-Benz firmasıyla birleşirken Deutsche Bank AG de Bankers Trust'u devraldı. Exxon Corporation ve Mobil Corporation da birleşip 1911'de endüstriye egemen olduğu için Adalet Bakanlığı tarafından dağıtılmış bulunan John D. Rockefeller'e ait Standard Oil Company'nin yarısından büyük bir bölümünü yine bir araya getirerek iş dünyasının en büyük kara güldürüsünü yarattılar. 81,380 milyar dolarlık birleşme Federal Ticaret Komisyonu (FTK) tarafından onaylanmakla birlikte antitröst yetkilileri arasında endişe doğurdu.

Komisyon'un talebi üzerine Exxon ve Mobil Kuzeydoğu ve Orta Atlantik bölgesi ile California ve Texas eyaletlerinde bulunan 2.143 benzin istasyonu ile yapılmış sözleşmeleri satmaya ya da iptal etmeye ve California'daki büyük bir artıma istasyonunu, petrol boşaltma tesislerini, bir boru hattını ve diğer varlıklarını bırakmaya razı oldular. Söz konusu gelişme antitröst kuruluşların yaptıracağı en büyük elden çıkarma işlemlerinden biridir. FTK Başkanı Robert Pitofsky buna benzer "ulusal çapta" petrol endüstrisi birleşmelerinin de "antitröst alarm zilleri" çaldırabileceği uyarısında bulundu. Bunun üzerine FTK görevlileri hemen BP Amoco PLC'nin Atlantic Richfield Company firmasını alma önerisine karşı çıkılması tavsiyesinde bulundular.

Bazı şirketler iş dünyasındaki güçlerini arttırmak için birleşmek yerine rakipleriyle ortak teşebbüslere girişmeyi denediler. Bu yoldaki düzenlemeler de şirketlerin işbirliği yapmaya karar verdikleri alanlarda rekabeti ortadan kaldıracığı için piyasa düzeni karşısında tekellerin yarattığının aynı bir tehdit oluşturmaktadır. Bu-

na karşın, federal antitröst kuruluşları bazı ortak girişimlerin yararlı olacağına inandıkları için onları onayladılar.

Pek çok Amerikan şirketi de ortak araştırma ve geliştirme faaliyetine girişmiştir. Şirketler ortak araştırmaları geleneksel olarak temelde ticaret örgütleri aracılığıyla yürütmekte ve ancak böylelikle çevre ve sağlık düzenlemelerine uymaktadırlar. Buna karşılık, yabancı şirketlerin ürün geliştirme ve imalat konularında işbirliği yaptıklarını gören Amerikan şirketleri tüm araştırmayı kendileri yürütecek kadar zamana ve paraya sahip olmadıkları kanısına vardılar. Bazı belli başlı araştırma konsorsiyumları arasında Yarı İletken Araştırma Konsorsiyumu ve Yazılım Üretkenlik (prodüktivite) Konsorsiyumu bulunmaktadır.

Büyük rakipler arasındaki işbirliğinin en çarpıcı örneği 1991’de oluştu ve dünyadaki en büyük bilgisayar şirketi olan International Business Machines (IBM) ile bireysel bilgisayarların öncüsü Apple Computer çeşitli bilgisayarlarda kullanılacak bir işletme sistemi yazılımı yaratmak için biraraya geldiler. Benzeri bir işletme sistemi yazılımı hazırlamak için IBM ile Microsoft arasında işbirliği yapılması önerisi 1980’lerin ortalarında sonuçsuz kalmış ve Microsoft piyasaya egemen olan kendi yazılımı Windows sistemini geliştirmişti. 1999’da IBM de piyasaya yeni girmiş olan güçlü Dell Computer şirketiyle birlikte yeni bilgisayar teknolojileri geliştirmek için anlaştı.

Bir dizi şirketin yeniden örgütlenmesine ve elden çıkarılmasına yol açan 1960’lardaki ve 1970’lerdeki birleşme dalgası gibi en yeni birleşme dönemi de şirketlerin faaliyetlerini yeniden yapılandırma çabalarına sahne oldu. Gerçekten de, küresel rekabetin giderek artması Amerikan şirketlerini daha yalın ve daha etkin olmak için büyük çaba harcamaya yöneltti. Pek çok şirket gelecek vaad etmediğini düşündüğü malların üretimini durdurdu, ikincil firmalar ya da birimler oluşturdu, birçok fabrikayı, depoyu ve perakende satış birimlerini birleştirdi ya da kapattı. Bahis konusu küçülme dalgasına kapılan ve aralarında Boeing, AT&T ve General Motors da bulunan çok sayıda şirket birçok yöneticisini ve alt düzey görevlisini işten çıkardı.

Pek çok imalat firmasında personel sayısının azaltılmasına karşın ekonomi 1990’lardaki yükseliş sırasında işsizliği düşük düzeyde tutabilecek kadar esnekti. Gerçekten de, işverenler nitelikli yüksek teknoloji işçileri bulmak için koşuşturmak zorunda kaldılar ve imalat sektöründe artan üretkenlik (prodüktivite) yüzünden açıkta kalan işgücünü de hizmet sektörü kaptı. *Fortune* dergisinin listesindeki en büyük 500 ABD endüstri şirketindeki işçi sayısı

1986'da 13,4 milyon iken 1994'te 11,6 milyona düştü. Buna karşın *Fortune* çözümlene yönteminde değiştirip hizmet sektöründeki şirketleri de hesaba katarak her sektörü kapsayan en büyük 500 şirketi listesine alınca 1994 yılında bu sayı 20,2 milyon oldu ve 1999'da da 22,3 milyona yükseldi.

Ekonominin uzun süreli canlılığı ve Amerikan iş dünyasındaki birleşmeler ve diğer birliktelikler sayesinde 1988–1996 yılları arasında şirketlerin ortalama boyu büyüdü ve çalıştırdıkları görevli sayısı da 17.730'dan 18.654'de yükseldi. Sözü edilen durum, birleşmeleri ve yeniden yapılanmaları izleyen işten çıkarmalara ve küçük şirketlerin ve çalıştırdıkları görevlilerin sayısındaki büyük artışa karşın gerçekteleği. ❁

BÖLÜM V

HİSSE SENETLERİ, MALLAR VE BORSALAR

Birleşik Devletler'deki sermaye piyasaları kapitalizmin kanını oluştururlar. Şirketler fabrikaların ve iş yerlerinin kurulması, uçakların, trenlerin, gemilerin, telefon hatlarının ve benzeri varlıkların üretilmesi, araştırma ve geliştirme faaliyetleri yapılması ve pek çok diğer şirket çalışmasının yürütülmesi için gerekli parayı toplayabilmek için bahis konusu piyasalara yönelirler. Paranın büyük bir kesimi emeklilik fonları, sigorta şirketleri, bankalar, vakıflar, yüksek okullar ve üniversiteler gibi temel kuruluşlar tarafından sağlanır. Bireyler de gittikçe artan biçimde bu sürece katılmaya başlamışlardır. Yukarıda Bölüm III'te belirtildiği gibi 1990'ların ortalarında ABD'deki ailelerin yüzde 40'ından fazlasının elinde hisse senedi bulunmaktaydı.

İleride başka bir amaçla kullanmak için paraya gereksinimleri olduğunda ellerindeki hisse senetlerini satabileceklerini bilmeselerdi pek az yatırımcı bir şirkette pay sahibi olmak isterlerdi. Menkul kıymetler borsaları ve diğer sermaye piyasaları yatırımcıların sürekli biçimde hisse senedi alıp satmalarını kolaylaştırır.

Borsalar Amerikan ekonomisinde çeşitli başka roller de oynarlar. Yatırımcılar için bir gelir kaynağı oluştururlar. Hisse senetlerinin ve diğer parasal varlıkların değeri artınca yatırımcılar daha zengin olurlar; çok kez bu ek gelirlerini harcarlar ve böylelikle satışlar ve ekonomik büyüme teşvik edilmiş olur. Ayrıca, yatırımcılar şirketlerin gelecekte ne kadar kar elde edeceğine ilişkin beklentilerine dayanarak her gün hisse senedi alıp sattıkları için hisse senedi fiyatları da şirket yöneticileri açısından yatırımcıların firmalarını nasıl değerlendirdiği konusunda her an başvurulabilecek bir bilgi kaynağı oluşturur.

Hisse senedi değerleri yatırımcıların hükümet politikalarına yönelik tepkilerini de yansıtır. Eğer yatırımcılar hükümetin benimsediği politikaların ekonomiye zarar vereceğine ve şirket karlarını olumsuz yönde etkileyeceğine inanırlarsa borsa geriler; buna karşılık, anılan politikanın ekonomiye yardımcı olacağına inanırlarsa borsa yükselir. Eleştiriciler zaman zaman Amerikan yatırımcılarının kısa vadeli kar amacına çok yoğun bir biçimde odaklandıklarını ileri sürerler; onlara göre, gerek şirketler gerekse politika yapımcıları uzun vadede yararlı olabilecek belirli adımları atmaya çekinirler; çünkü, bu adımların hisse senedi fiyatlarını düşürebilecek kısa vadeli düzenlemeler yapılmasını gerektirebileceğini düşünürler. Borsalar milyonlarca yatırımcının milyonlarca kararını yansıttığı için bu varsayımın doğruluğunu sağlıklı olarak belirleyebilecek bir yöntem de bulunmamaktadır.

Amerikalılar yine de çok sayıda alıcı ve satıcının her gün milyonlarca işlem yapmalarını sağlayan menkul kıymetler borsalarının

ve diğer sermaye piyasalarının etkinliğinden gurur duyarlar. Söz konusu piyasalar başarılarını kısmen bilgisayar kullanımına borçludurlar; fakat aynı zamanda gelenek ve güvene, yani komisyoncuların birbirlerine karşı besledikleri güvene ve müşterilerinin satılan hisse senetlerini hemen getirecekleri ve aldıklarının parasını da ödeyecekleri konusunda duydukları güvene de borçludurlar. Bahis konusu güven zaman zaman kötüye kullanılır; ancak, federal hükümet geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca dürüst ve eşit işlem yapılmasını sağlamak konusunda önemi gittikçe artan bir rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak ta borsalar ekonominin sürekli büyümesine yol açan bir yatırım fonu kaynağı ve çok sayıda Amerikalıya ülke zenginliğini paylaşmasını sağlayan bir araç olarak gelişmişlerdir.

Borsaların etkin bir biçimde işleyebilmesi için serbest bilgi akışına gereksinim vardır. Bu olmazsa yatırımcılar gelişmeleri izleyemeyecekleri gibi hisse senetlerinin gerçek değerini de sağlıklı olarak anlayamazlar. Çok sayıda bilgi kaynağı sayesinde borsadaki olası gelişmelerin günü gününe, saati saatine ve hatta dakikası dakikasına yatırımcılar tarafından izlenmesine olanak yaratılır. Şirketler ne durumda olduklarını hisse senedi sahiplerine duyurmak için yasa gereği üç ayda bir gelir raporu, her yıl daha kapsamlı bir rapor ve vekalet bildirimleri yayınlamakla yükümlüdürler. Yatırımcılar ayrıca bir önceki borsa seansında hangi hisse senetlerinin el değiştirdiğini öğrenmek amacıyla günlük gazetelerin borsa sayfalarını izleyebilirler. Borsalardaki işlemleri genel olarak değerlendiren çeşitli endeksleri de inceleyebilirler. Bu endekslerin en tanınmış 30 önemli hisse senedinin izlendiği Dow Jones Endüstri Ortalaması'dır (Dow Jones Industrial Average – DJIA). Yatırımcılar ayrıca belirli senetlerle ilgili gelişmeleri çözümlen dergi ve bültenlere de abone olabilirler. Bazı kablolu televizyon programlarında hisse senedi fiyatlarındaki gelişmeler konusunda kesintisiz yayın yapılmaktadır. Günümüzde yatırımcılar İnternet aracılığıyla da belirli hisse senetleri konusunda istedikleri an bilgi edinebilmekte ve hatta senet alım-satımı bile yapabilmektedirler.

MENKUL KIYMETLER BORSALARI

Sürümde binlerce hisse senedi bulunmasına karşın bunlar arasında en büyük, en iyi tanınmış ve en çok alım-satım gören şirketlerin hisse senetleri genelde New York Menkul Kıymetler Borsası'na (New York Stock Exchange – NYSE) kayıtlıdır. Borsa'nın geçmişi bir grup aracının New York kentinde Wall Street'teki (Wall Sokağı) bir çınar ağacının altında toplanıp hisse

senetlerinin nasıl alınıp satılacağına ilişkin belirli kurallar saptadıkları 1792 yılına kadar uzanır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde NYSE'de 3.600 değişik hisse senedi kayıtlıydı. NYSE'de 1.366 üye ya da aracı şirket tarafından büyük paralar ödenerek satın alınan ve bireyler adına hisse senedi alıp satmak için kullanılan "yer" vardır. Borsa ile aracı şirketler arasında iletişim elektronik olarak yapılır. Fiyatları bildirebilmek ve siparişleri alabilmek için 200 mil (yaklaşık 320 kilometre) fiber-optik kablo döşenmesi ve 8.000 telefon bağlantısı kurulması gerekmiştir.

Hisse senetleri nasıl alınıp satılır? Sözelimi California'da bir öğretmen denizaşırı geziye çıkmak istesin. Gezi giderlerini karşılamak için elindeki 100 adet General Motors hisse senedini satmaya karar verir. Müşterisi olduğu aracıyı arar ve senetlerini en kısa sürede en iyi fiyattan satmasını ister. Aynı gün Florida'daki bir mühendis, biriktirdiği parayı 100 adet General Motors hisse senedi almak için kullanmayı düşünür ve kendi aracısını arayıp piyasadaki fiyattan 100 senet "satın alma"sı için emir verir. Her iki aracı bu emirleri NYSE'deki temsilcilerine ileterek gerekli pazarlığa başlamalarını isterler. Tüm bunlar bir dakikadan daha kısa bir zaman içinde gerçekleşir. Sonuçta öğretmen parasını mühendis de hisse senetlerini alır ve aracılara gereken komisyonu öderler. Söz konusu işlem borsadaki diğer işlemler gibi açıkça yapılır ve sonuçlar ülkedeki her bir borsa kuruluşuna elektronik ortamda duyurulur.

Bu süreçte yaşamsal bir rol oynayan borsa "uzmanları" alım ve satım emirlerini ustaca uyuşturup piyasanın düzenli bir biçimde işlemesini sağlarlar. Yeterli alıcı ya da satıcı bulunmadığı durumlarda gerekirse uzmanlar kendileri de hisse senedi alır ya da satarlar.

Enerji endüstrisine ilişkin çok sayıda hisse senedinin kayıtlı bulunduğu ve daha küçük bir kuruluş olan Amerikan Menkul Kıymetler Borsası da Wall Sokağı bölgesindedir ve aşağı yukarı NYSE gibi çalışır. Diğer bazı büyük ABD kentlerinde de daha küçük bölgesel menkul kıymetler borsaları vardır.

En yoğun hisse senedi alışverişi Hisse Senedi Alım-Satımcıların Otomatikleştirilmiş Fiyat Ulusal Derneği (National Association of Securities Dealers Automated Quotation – NASDAQ) sistemi çerçevesinde yapılır. Tezgah üstü borsası denilen ve yaklaşık 5.240 değişik hisse senedinin alım-satımını düzenleyen bu kuruluş belirli bir mekanda faaliyet göstermez; hisse senedi ve bono alım-satımcılarının oluşturdukları bir elektronik iletişim ağıdır. Tezgah üstü işlemleri denetleyen Hisse Senedi Aracıları Ulusal Derneği yasa dışı çalıştığı ya da borçlarını ödeyemez duruma geldiği anlaşılan şirketleri ya da aracılı sistemden uzaklaştırma yetkisine sahiptir. Bahis

konusu piyasada işlem gören hisse senetlerinin çoğu daha küçük ve daha istikrarsız şirketlere ait olduğu için NASDAQ diğer iki büyük borsadan daha riskli bir piyasa olarak bilinir. Buna karşılık yatırımcılara pek çok fırsat sunar. 1990’larda hızla büyüyen ileri teknoloji hisse senetlerinin çoğunluğu NASDAQ’ta işlem görmüştür.

BİR YATIRIMCILAR ÜLKESİ

Menkul kıymetler borsalarında eşi görülmemiş bir yükselmeye hisse senedi sahibi olmaktaki kolaylık da eklenince bireyler 1990’larda borsalarda büyük ölçüde işlem yapmaya başladılar. New York Borsası’nda ya da diğer adıyla “Büyük Tabela”da 1980’de bir yılda 11,4 milyar hisse el değiştirmişken bu sayı 1998’de 169 milyar oldu. 1989–1995 yılları arasında ABD’de doğrudan doğruya ya da emeklilik fonları gibi araçlar kullanarak hisse senedi sahibi olmuş bulunan ailelerin oranı toplamın yüzde 31’inden yüzde 41’ine yükseldi.

Bireylerin parasını alıp onlar adına çeşitli hisse senedi portföylerine yatırım yapan karşılıklı fonlar sayesinde halkın borsa faaliyetlerine katılması çok kolaylaştı. Karşılıklı fonlar kendilerini bu iş için yeterli bulmayan ya da binlerce hisse senedi arasında seçim yapmaya zamanı olmayan küçük yatırımcıların paralarını profesyoneller aracılığıyla değerlendirmelerine olanak yaratırlar. Sözü edilen kuruluşların elinde çeşitli hisse senedi gurupları bulunduğu için yatırımcıları bireysel hisselerin değerinde görülebilecek ani değişikliklere karşı belirli bir ölçüde korumuş olurlar.

Her biri değişik türde yatırımcıların gereksinimlerini ve önceliklerini karşılayacak biçimde düzenlenmiş düzinelerce karşılıklı fon vardır. Bazı fonlar kısa sürede gelir sağlamaya yönelikken bazıları da uzun vadede sermaye değeri yükselişi yaratmaya çalışırlar. Bazıları ihtiyatlı bir biçimde yatırım yaparlar; buna karşın, bazıları da daha büyük kazanç elde etmek umuduyla daha büyük risklere atılırlar. Bazılarının sadece belirli endüstrilere ya da yabancı şirketlere ait hisse senetleriyle ilgilenmelerine karşılık bazıları da değişken piyasa stratejileri uygularlar. Bahis konusu fonların sayısı 1980’de 524 iken 1998 sonunda 7.300’e fırladı.

Sağlıklı kazanç elde etmenin ve geniş bir seçenek alanına sahip olmanın çekiciliği nedeniyle Amerikalılar 1980’lerde ve 1990’larda karşılıklı fonlara büyük ölçüde yatırım yaptılar. 1990’ların sonlarında yatırımcıların karşılıklı fonlarda 5,4 trilyon dolarları vardı; bu fonlarda parası olan aile oranı da 1979’da yüzde 6’dan 1997’de yüzde 37’ye çıktı.

HİSSE SENEDİ FİYATLARI NASIL BELİRLENİR

Hisse senedi fiyatları çeşitli öğelerin hiçbir uzman tarafından sağlıklı olarak anlaşılamayacak ya da önceden kestirilemeyecek bir biçimde birleşmesi sonucunda belirlenir. Ekonomistlere göre fiyatlar genelde şirketlerin gelecekteki para kazanma kapasitelerini yansıtır. Yatırımcılar gelecekte önemli kar edineceğini bekledikleri şirketlerin hisse senetlerine yönelirler; çok kişi bu gibi şirketlerin hisse senetlerini almak istedikleri için de söz konusu senetlerin fiyatı yükselir. Buna karşın, yatırımcılar geleceği pek parlak olmayan şirketlerin hisse senetlerini almaktan kaçınırlar; az sayıda birey böyle senetleri almak isteyeceği ve çok sayıda birey de onları elden çıkarmaya çalışacağı için fiyatlar düşer.

Yatırımcılar hisse senedi almaya ya da satmaya karar verirlerken iş çevrelerinin genel durumunu ve geleceğini, yatırım yapmayı düşündükleri şirketin parasal konumunu ve gelişme olasılıklarını incelerler ve hisse senedi getirilerinin geleneksel düzeyin altında mı üstünde mi olduğuna bakarlar. Faiz oranlarındaki eğilimler de hisse senedi fiyatlarını önemli ölçüde etkiler. Faiz oranlarının yükselmesi genelde hisse senedi fiyatlarını düşürür; çünkü, bu kısmen ekonomik faaliyetlerdeki genel yavaşlamanın ve şirket karlarındaki azalmanın habercisidir, kısmen de yatırımcıların borsayı bırakıp yüksek faiz getiren başka alanlara yönelmelerini teşvik eder. Bunun aksine, faiz oranlarının düşmesi hem daha kolay borç alınabileceği ve daha hızlı büyüme sağlanabileceği anlamına geldiği hem de faiz getiren yeni alanların yatırımcılar açısından çekiciliğini yitirmesi sonucunu doğurduğu için çok kez hisse senedi fiyatlarının yükselmesine yol açar.

Buna karşılık, belirli başka öğeler durumu karmaşılaştırır. İlk olarak, yatırımcılar genellikle o andaki getirileri göz önünde tutmak yerine belirsiz bir geleceğe yönelik beklentilerine uyararak hisse senedi alırlar. Bahis konusu beklentiler de çok kez mantıklı ve doğru olmayan çeşitli faktörlerin etkisinde kalır. Bu nedenle fiyatlar ve getiriler arasındaki kısa vadeli bağ çok zayıf olabilir.

İvme de hisse senedi fiyatlarını etkileyebilir. Fiyatların yükselmesi doğal olarak daha çok sayıda alıcıyı piyasaya çeker ve bunun üzerine fiyatlar daha da yükselir. Onları ileride daha da yüksek bir fiyatla satma beklentisi içinde hisse senedi alan spekülâtorler de bu yükselme baskısını artırırlar. Uzmanlar hisse senedi fiyatlarının sürekli yükselişini “ayı” piyasası olarak tanımlarlar. Spekülasyon humması daha fazla sürdürülemeyince fiyatlar düşmeye başlar. Fiyatların düşmesinden endişelenen yatırımcıların sayısı çoğalınca ellerindeki hisse senetlerini satmaya çalışırlar ve bu da düşüş eğilimini hızlandırır. Bu duruma ise “boğa” piyasası denir.

PIYASA STRATEJİLERİ

Ellerindeki hisse senetlerini uzun süre tutmaya razı olan yatırımcılar başka finansal yatırımlar yapmak yerine menkul kıymetler borsasına yönelince XX. Yüzyıl'ın büyük bir bölümünde daha yüksek gelir sağladılar.

Hisse senedi fiyatları kısa vadede çok oynak olabilir ve bu nedenle de borsadaki düşüş sırasında ellerindeki senetleri satan yatırımcılar kolayca zarara uğrayabilirler. Sözelimi, Amerika'daki en büyük karşılıklı fon kuruluşlarından birinin ünlü bir eski başkanı olan Peter Lynch, 1998'de, ABD hisse senetlerinin geçmiş 72 yılın 20'sinde değer yitirdiğini söyledi. Lynch'e göre, borsanın 1929'daki çöküşünde değer yitiren hisse senetlerinin eski değerine yükselmesi için yatırımcıların 15 yıl beklemeleri gerekti. Buna karşılık, ellerindeki senetleri 20 yıl ya da daha uzun süreyle bekleten bireylerin hiç kaybı olmadı. Federal hükümetin Genel Muhasebe Dairesi tarafından Kongre'ye sunulmak amacıyla hazırlanan bir incelemede, 1926'dan beri yaşanan en kötü 20 yıllık dönemde hisse senedi fiyatlarının yüzde 3 arttığı belirtildi. En iyi 20 yıl içindeyse fiyatlar yüzde 17 yükseldi. Bunun aksine, hisse senedi yerine en yaygın yatırım aracı olan 20 yıl vadeli tahvillerin getirisi yüzde 1'le yüzde 10 arasında değişti.

Anılan incelemelere dayanan ekonomistler çeşitli hisse senetlerini içeren bir portföy oluşturup uzun süre ellerinde tutan küçük yatırımcıların en yüksek getiriyi sağladıkları sonucuna varmışlardır. Buna karşın, bazı yatırımcılar kısa vadede daha yüksek gelir sağlayacaklarını umarak belirli riskleri göze alırlar. Bu amaçla da çeşitli stratejiler geliştirirler.

Teminat Karşılığı Hisse Senedi Alımı: Amerikalılar krediyle pek çok şey alırlar ve hisse senetleri de bunun dışında kalmaz. Belirli yatırımcılar yüzde 50 peşin ödeyip kalanı için de araçlarına borçlanarak “teminat karşılığı” hisse senedi satın alabilirler. Teminat karşılığı alınan hisse senetleri değer kazanırsa bu yatırımcılar onları satıp araçlarına olan borçlarını, faizleri ve komisyonu ödeyebilir ve yine de kar sağlayabilirler. Eğer senetler değer yitirirse aracı bir “teminat çağrısı” yapar ve yatırımcıyı hesabına ek para ödemeye zorlar ve böylelikle alacağı olan para hisse senetleri değerinin yarısından az bir miktarda kalır. Yatırımcı nakit ödeyemezse aracı senetlerin bir kısmını zararına satıp borcu karşılar.

Teminat karşılığı hisse senedi alımı bir tür finansal kaldıraçtır. Yüksek risk taşıyan işlemlere girişerek kumar oynamak isteyen spekülâtorlere daha çok hisse senedi alma fırsatı yaratır. Eğer yatırıma ilişkin kararları doğrusya spekülâtorler daha büyük bir kar elde

edebilirler; fakat, piyasayı yanlış değerlendirirlerse daha büyük zarara uğrayabilirler.

ABD'nin merkez bankası olan Federal Rezerv Kurulu (çok kez "the Fed" adıyla tanınır) yatırımcıların satın alınacak hisse senedi için ödemeleri gereken para miktarını belirleyen en düşük teminat oranlarını saptar. Kurul bu oranları değiştirebilir. Eğer piyasanın canlanmasını amaçlıyorsa düşük oranlar belirler. Spekülatif alımları sınırlamak istediğinde de oranları yüksek tutar. Federal Rezerv Kurulu zaman zaman yüzde 100 ödeme yapılmasını talep eder; fakat, XX. Yüzyıl'ın son yirmi yılı süresince oranı daha çok yüzde 50'de tutmuştur.

Açığa Satış Yapmak: Bir başka spekülâtör gurubu da "açığa satış yapanlar" diye bilinir. Belirli bir hisse senedinin değer yitireceğini düşünürlerse araçlarından ödünç aldıkları hisse senetlerini satın onların yerine başka senetleri ileride açık piyasada daha düşük fiyatla alarak kar etmeyi umarlar. Söz konusu yöntem ayı piyasası oluştuğunda kar etme fırsatı verirse de hisse senedi alım-satımındaki en riskli yoldur. Eğer açığa satış yapan yatırımcı yanlış tahminde bulunmuşsa sattığı hisse senetleri birden değer kazanıp onun büyük zarar görmesine yol açabilir.

Opsiyon (Seçmeli Vadeli İşlem): Pek fazla olmayan bir miktar nakit paraya finansal kaldıraç uygulamanın bir başka yolu da belirli bir hisse senedini ileride şimdiki fiyatına yakın bir fiyatla almak için "alım" opsiyonu sözleşmesi yapmaktır. Piyasadaki fiyat yükselirse alıcı opsiyon hakkını kullanarak hisse senetlerini bu daha yüksek fiyattan satarak kar edebilir ya da hisse senedinin fiyatı yükseldiği için kendi değeri de artmış olan opsiyon hakkını satabilir. "Satım" opsiyonu sözleşmesi yapmak ise bunun tersine işler ve belirli bir hisse senedini ileride şimdiki fiyatına yakın bir fiyatla satma taahhüdü oluşturur. Açığa satış gibi satış opsiyonu da yatırımcıların piyasanın düşmesinden yararlanmalarını sağlar. Buna karşılık, fiyatlarda bekledikleri gelişmeler olmazsa yatırımcılar büyük zarara uğrayabilirler.

MAL VE DİĞER ALİVRE SÖZLEŞMELERİ

Alivre mal sözleşmeleri belirli malların belirlenmiş bir tarihte belli bir fiyattan satılmasına ya da alınmasına ilişkin anlaşmalardır. Alivre sözleşmeleri geleneksel olarak buğday, canlı hayvan, bakır ve altın gibi mallar için yapılırdı; fakat, geçtiğimiz yıllarda döviz ya da başka mali varlıklara da ilişkin çok sayıda alivre sözleşmesi yapılmaya başlanmıştır. Birleşik Devletler'de bahis konusu işlemlerin yapıldığı yaklaşık bir düzine mal borsası vardır. Bunların en

ünlülerinden bazıları Chicago Ticaret Odası, Chicago Ticaret Borsası ve New York'taki birkaç borsadır. Chicago Amerika'daki tarıma bağlı endüstrilerin tarihsel merkezidir. Alivire sözleşmelerinin toplam sayısı 1991'de 261 milyondan 1997'de 417 milyona yükselmiştir.

Mal alım-satımı yapanlar iki genel gurupta toplanır: güvenceciler ve spekülâtörler. Güvenceciler belirli bir malı teslim almayı garantiye bağlamak ya da sözü edilen malları garanti edilmiş bir fiyattan satabilmek için anlaşma yapan şirketler, çiftçiler ya da bireylerdir. Kendilerini beklenmeyen fiyat dalgalanmalarına karşı korumak amacıyla alivire sözleşmelerini kullanırlar. Risk altına girmeyi göze alan binlerce kişi de alivire mal satışlarında spekülasyon yaparlar. Küçük teminatlar karşılığı büyük kar elde etme olasılığı onlar için çekici olur (alivire sözleşmeleri de pek çok hisse senedi gibi sözleşme tutarının yüzde 10'u 20'si kadar düşük teminata bağlı olarak yapılır).

Alivire mal alım-satımı yapmak risk göze almaktan çekinen kişilere göre bir faaliyet değildir. Hava koşulları gibi gözle görülmeyen güçler arz ve talebi etkileyip mal fiyatlarında ani iniş- çıkışlara yol açabilir ve büyük kar ya da zarar yaratabilir. Piyasada görülebilecek tepkileri iyi bilen profesyonellerin borsa oyunlarında çok kez para kazanması olasılığı fazladır; bahis konusu borsaya giren küçük alıcıların neredeyse yüzde 90'ının bu oynak piyasada zarara uğradığı tahmin edilmektedir.

Alivire mal alım-satımları bir "türev" – varlıklara bağlı finansal spekülasyon yapılmasında kullanılan karmaşık yöntemler – biçimidir. Türevler 1990'larda ipotekler ve faiz oranlarını da içeren çok sayıda varlığı kapsayacak biçimde büyüdü. Mali durumu bozuk olan, yüksek kaldıraç uygulayan ve belirli durumlarda da düzenlemelerin etkisinden kurtulmak amacıyla Birleşik Devletler dışında tescil yaptıran türev alıcısı fonlara para yatırmış bulunan bazı bankaların, aracı şirketlerin ve bireylerin büyük zararlara uğramaları sonucunda düzenleyici kuruluşların ve Kongre'nin dikkati bu gittikçe yaygınlaşan ticaret türüne çekildi.

DÜZENLEYİCİLER

1934'te kurulmuş olan Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu (Securities and Exchange Commission – SEC) Birleşik Devletler'deki borsaların en başta gelen düzenleyicisidir. 1929'dan önce borsaları eyaletler düzenlemekteydiler; fakat, 1929 yılında borsadaki çöküşün Büyük Bunalım'ı başlatması bu yöntemin yetersiz olduğunu kanıtladı. 1933 tarihli Menkul Kıymetler Yasası ve 1934

tarhli Menkul Kıymetler Borsası Yasası küçük yatırımcıları sahte-cilikten koruma ve şirketlerin mali raporlarını kolaylıkla anlamalarını sağlama konularında federal hükümete birbiri ardından önemli roller kazandırdı.

Komisyon bu amaçlara erişmek için bir düzenlemeler ağı uygular. Halka hisse senedi, bono ve başka senetler sunan şirketler SEC'e ayrıntılı bir mali kayıt belgesi vermek zorundadır ve bu bilgiler halka açıklanır. SEC bu belgelerin tam ve doğru olup olmadığına karar verir ve böylelikle yatırımcıların piyasadaki menkul kıymetler konusunda sağlam ve gerçekçi kararlar almaları güvence altına konulmuş olur. SEC hisse senetleri çıkarıldıktan sonra da borsadaki işlemleri denetler ve fiyatlarla oynanmasını engelleyen yönetmeliklerin uygulanmasını sağlar; bu nedenle, aracılar, tezgah üstü piyasada işlem yapanlar ve borsaların kendileri SEC'ye kayıt yaptırmak zorundadırlar. Komisyon bunlara ek olarak şirketlerin hisse senetleri kendi elemanları tarafından alınıp satıldığında bunun da kamuya bildirilmesi zorunluluğu getirir; Komisyon'un görüşüne göre, bahis konusu "içerdekiler" kendi şirketleri hakkında özel bilgi sahibidirler ve onların yaptıkları hisse senedi alımları ya da satımları diğer yatırımcıların şirketin geleceğine ilişkin güvenleri konusundaki düşüncelerini etkileyebilir.

Kuruluş ayrıca içerdekilerin henüz yayınlanmamış bilgilere dayanarak alım-satım yapmalarını da engellemeye çalışır. SEC 1980'lerde sadece şirket üst düzey yetkililerini ve başkanlarını değil şirketlere ilişkin açıklanmamış bilgilere erişebilecek sıradan görevlilerin hatta şirket dışındaki avukatlar benzeri kişilerin yaptığı alışverişleri bile izlemeye başladı.

SEC'de Başkan tarafından atanan beş komiser görev yapar. En fazla üç komiser aynı siyasi partinin üyesi olabilir; her yıl bir komiserin beş yıllık görev süresi sona erer.

Alivre Mal Alım-Satım Komisyonu (Commodity Futures Trading Commission) alivre borsalarını denetler. Komisyon özellikle çok sayıdaki tezgah üstü satışları yakından izler ve izin verdiği alışverişlerin borsalarla sınırlı kalmasına özen gösterir. Yine de genellikle SEC'den daha ılımlı davranan bir düzenleyici olduğu düşünülmektedir. Sözgelimi 1996'da rekor sayıda 92 yeni alivre alım-satım ve mal opsiyonu sözleşmesini onaylamıştır. Zaman zaman, çok gayretli bir SEC başkanının kendi komisyonunu alivre alım-satımları da incelemekle görevlendirdiği görülmüştür.

“KARA PAZARTESİ” VE UZUN SÜRELİ BOĞA PİYASASI

19 Ekim 1987’de dünya piyasalarında hisse senedi değerleri büyük bir düşüş gösterdi. Dow Jones Endüstriyel Ortalaması yüzde 22 azalarak 1738,42 kapanış puanına indi. Bu azalma 1914’ten beri bir gün içinde görülen en büyük düşüş oldu ve ünlü Ekim 1929 borsa çöküşünü bile gölgede bıraktı.

Brady Komisyonu (çöküşü araştırmakla yükümlü bir başkanlık komisyonu), SEC ve diğer kuruluşlar yatırımcı psikolojisindeki olumsuz gelişmeler, yatırımcıların ABD federal bütçesine ve dış ticaret açıklarına ilişkin kaygıları, New York Menkul Kıymetler Borsası salonunda çalışan uzmanların kurtarıcı alımlar yapma görevlerini yerine getirmemeleri, bilgisayarların belirli gelişmeler ortaya çıkınca otomatik olarak çok sayıda hisse senedi alımı ya da satımı talimatı verecek biçimde programlanmaları anlamına gelen “program alım-satım”ları gibi çeşitli öğelerin 1987 bunalımına neden olduğunu iddia ettiler.

Borsa söz konusu gelişmelerin ardından çeşitli koruyucu önlemler yürürlüğe koydu. Anılan önlemlere göre Dow Jones Endüstriyel Ortalaması bir gün içinde 50 puan azalır ya da yükselirse program alım-satımı talimatı veren elektronik siparişler kesilecek ve Dow Jones Endüstriyel Ortalaması 250 puan düşerse tüm alışverişleri geçici olarak durduran bir “sigorta” sistemi uygulanacaktı. Bahis konusu olağanüstü durum yöntemleri ileride Dow Jones Endüstriyel Ortalaması’nda görülen yükselmeyi yansıtacak biçimde büyük ölçüde değiştirildi. 1998 sonlarında yapılan bir değişiklikle Dow Jones Endüstriyel Ortalaması bir gün içinde son bir kapanış ortalamasına göre yüzde 2 artar ya da azalırsa program alım-satımlarının sınırlandırılması yoluna gidildi; 1999 sonlarında bu formül borsada 210 puan dolayında değişiklik olursa program alım-satımının durdurulacağı anlamına gelmeye başladı. Yeni kurallar uyarınca tüm alım-satımın durdurulması için de daha yüksek eşikler getirildi; 1999’un son üç ayı sırasında bu eşik Dow Jones Endüstriyel Ortalaması’ndaki en az 1.050 puanlık bir düşüş olarak belirlendi.

Sözü edilen reform önlemleri borsaya karşı güveni arttırmış olabilir; fakat, ekonominin güçlü bir gelişme göstermesinin daha büyük bir etki yarattığı da söylenebilir. Federal Rezerv 1929’da yaptığına aksine yatırımcıların teminat çağrılarını karşılayabilmelerini ve faaliyetlerini sürdürmelerini güvence altına almak için borç verme koşullarını yumuşatacağını açıkladı. Bir bakıma bu açıklamanın sonucu olarak 1987 çöküşü kolayca atlatıldı ve borsa yeniden yüksek düzeylere erişti. Dow Jones Endüstriyel Ortalaması 1990’ların başlarında 3.000 puanı ve 1999’da da 11.000 puanı aştı. Buna ek

olarak alım-satımlar da büyük ölçüde yoğunlaştı. 1960'lerde bir günde 5 milyon hisse senedi el değiştirirse New York Borsası için olağanüstü hareketli bir gün sayılırdı. 1997 ve 1998'de bir milyar senedin alınıp satıldığı günler oldu. NASDAQ'ta ise 1998'e gelindiğinde böyle günler olağan sayılıyordu.

Görülen bu hareketliliğin bir nedeni de günlükçüler olarak tanımlanan ve kısa sürelerde çabuk kar sağlamak umuduyla bir gün içinde aynı senetleri birkaç kez alıp satan kişilerdi. Bahis konusu bireyler gittikçe artan bir biçimde İnternet aracılığıyla alışveriş yapan guruplar arasında sayılabilirler. 1999 başlarında tüm hisse senedi alıp satanların yüzde 13'ünü bireyler oluşturuyor ve bunların yüzde 25'i de her türde menkul kıymet alım-satımı için İnternet'ten yararlanıyorlardı.

İşlemlerin yoğunluğu arttıkça fiyatlardaki oynaklık da çoğaldı. Günde 100 puanı aşan değişimler gittikçe daha sık görülmeye başladı ve 27 Ekim 1997'de Dow Jones Endüstriyel Ortalaması 554,26 puan birden düşünce sigorta sistemi devreye girdi. 31 Ağustos 1998'de 512,61 puanlık bir büyük düşüş daha gerçekleşti. Buna karşın, aynı günlerde borsa o kadar yükselmişti ki düşüş hisse senetlerinin toplam değerinin yüzde 7'si dolayında oldu, yatırımcılar piyasada kaldılar ve borsa kısa zamanda toparlandı. ❁

BÖLÜM VI

HÜKÜMETİN
EKONOMİDEKİ
ROLÜ

Amerika uyguladığı serbest teşebbüs sistemini diğer ülkelere bir örnek olarak göstermektedir. İşletmelerin ve bireylerin faaliyetlerini kendi erdemleri sayesinde açık ve rekabete yönelik piyasalarda yürüterek kar ya da zarar etmelerine hükümetler tarafından olanak tanınırsa ekonominin en güzel işleyeceği yolundaki görüş ülkenin bu konuda elde ettiği başarıyla kanıtlanır gibi görünmektedir. Buna karşılık, Amerika'daki serbest teşebbüs sistemi acaba ne kadar "serbest"tir? Yanıt "tam anlamıyla değil"dir. İş dünyasındaki faaliyetlerin birçok yönü hükümetin hazırladığı bir düzenlemeler ağı çerçevesinde biçimlenmektedir. Hükümet her yıl işletmelerin neler yapıp neler yapamayacaklarını inceden inceye açıklayan binlerce sayfalık yeni yönetmelik hazırlar.

Buna karşın Amerikalıların hükümet düzenlemelerine bakışları kesinleşmiş olmaktan çok uzaktır. Geçtiğimiz yıllarda belirli alanlardaki düzenlemeler yoğunlaştırılırken diğer bazı alanlardakiler gevşetilmiştir. Gerçekten de, hükümetin iş dünyasına ne zaman ve ne kadar yaygın müdahalede bulunması gerektiğine ilişkin bitmez tükenmez tartışmalar Amerikan ekonomi yakın tarihinde süregelen bir temayı oluşturmuştur.

BIRAKINIZ YAPSINLAR MI, HÜKÜMET MÜDAHALESİ Mİ

ABD hükümetinin iş çevrelerine yönelik politikasının kuramsal temeli Fransızca "laissez-faire (bırakınız yapsınlar)" yani "kendi hallerine bırakın" deyiimiyle özetlenebilir. Söz konusu kavram XVIII. Yüzyılda yaşayan İskoçyalı ekonomist Adam Smith'in ekonomik kuramlarına dayanmakta olup onun yazıları Amerikan kapitalizminin güçlenmesi üzerinde büyük etki yaratmıştır. Smith özel işletmelerin tümüyle serbest bırakılmaları gerektiğine inanıyordu. Kişisel çıkarları dürtüsüyle iş gören bireylerin faaliyetlerinin piyasalar serbest ve rekabete açık olduğu sürece topluma daha büyük yararı dokunacağını söylüyordu. Smith sadece serbest teşebbüsün temel kurallarının hazırlanmasında bir tür hükümet müdahalesini hoş görüyordu. Buna karşılık, bireylere karşı güven ve otoriteye karşı güvensizlik üzerine kurulmuş olan Amerika'da bırakınız yapsınlar görüşünü savunduğu için beğeni kazanmıştır.

Bırakınız yapsınlar görüşüne olan bağlılık yine de özel işletmelerin çok kez yardım için hükümete başvurmasını engellemedi. XIX. Yüzyılda demiryolu şirketleri arazi bağışlarını ve parasal desteği kabul ettiler. Güçlü yabancı rekabetle karşı karşıya kalan endüstriler uzun süredir ticaret politikasında daha geniş korumacılığa yönelinmesini isteyegeldiler. Hemen hemen tümüyle özel ellerde bulunan Amerikan tarımı çeşitli hükümet yardımlarından yararlandı.

Pek çok başka endüstri de vergi kolaylıklarından açık parasal desteğe kadar yayılan çeşitli hükümet yardımları peşinde koştu ve bunları elde etti.

Özel endüstri üzerindeki hükümet düzenlemeleri ekonomik ve toplumsal olarak iki sınıfa ayrılabilir. Ekonomik düzenlemeler en başta fiyatları kontrol etmeyi amaçlar. Kuramsal olarak tüketicileri ve belirli şirketleri (genellikle küçük şirketleri) daha güçlü diğer şirketlere karşı koruma amacı güden ekonomik düzenlemeler çok kez piyasada rekabet koşulları tümüyle uygulanmadığı ve bu nedenle de gerekli güvencelerin kendiliğinden sağlanmadığı ileri sürülerek haklı gösterilir. Buna karşın ekonomik düzenlemeler sık sık şirketlerin arasındaki, kendilerinin yıkıcı olarak tanımladıkları, rekabeti önlemek için geliştirilir. Toplumsal düzenlemeler ise daha güvenli iş yerleri ya da daha temiz çevre gibi ekonomik olmayan amaçlara yöneliktir. Toplumsal düzenlemeler şirketlerin zararlı faaliyette bulunmalarını zorlaştırmak ya da yasaklamak veya toplumsal açıdan yararlı görülen davranışları teşvik etmek amacı güder. Sözelimi hükümet fabrika bacalarından yayılan gazları kontrol eder ve çalışanlarına belirli standartlara uygun sağlık ve emeklilik yardımı sağlayan şirketlere vergi indirimleri uygular.

Amerika tarihi boyunca sarkaç bırakınız yapısınlar ilkeleri ile her iki türde hükümet düzenlemesi talepleri arasında sürekli olarak sallanıp durdu. Geçtiğimiz 25 yıl içinde hem liberaller hem de muhafazakarlar düzenlemelerin şirketleri rekabetten alıkoyarak tüketiciler aleyhine koruduğu konusunda görüş birliğine vardılar ve ekonomik düzenlemeler uygulamanın belirli alanlarda gevşetilmesini ya da tümüyle kaldırılmasını sağlamaya çalıştılar. Buna karşılık toplumsal düzenlemeler politika liderleri arasında çok daha büyük görüş ayrılıklarına yol açtı. Liberallerin ekonomik olmayan amaçlara yönelik hükümet müdahalelerini kolaylıkla benimseyebilmelerine karşılık muhafazakarlar bunu işletmeleri rekabete daha az açık ve daha az etkin konuma getiren bir saldırı olarak görme eğiliminde olabilirler.

HÜKÜMET MÜDAHALESİNİN ARTMASI

Birleşik Devletler'in gençlik yıllarında Hükümet ileri gelenleri genellikle iş dünyasını düzenlemekten kaçındılar. Buna karşın, XX. Yüzyıl yaklaştıkça ABD endüstrisinin gittikçe güçlenen anonim şirketler halinde birleşmesi hükümetin küçük işletmecileri ve tüketicileri korumak için müdahalede bulunmasına yol açtı. Kongre 1890'da tekelleri dağıtarak rekabeti ve serbest teşebbüsü yeniden kurma amacı güden Sherman Antitröst Yasası'nı onayladı.

1906'da besin maddelerinin ve ilaçların dürüst olarak etiketlenmesi- ni ve etlerin satışa sunulmadan önce denetlenmesini güvence altına alan yasalar çıkarıldı. Hükümet 1913'te ülkedeki para arzını düzen-lemek ve bankalar üzerinde kısmen denetim sağlamak için Federal Rezerv olarak adlandırılan yeni bir federal banka sistemini uygula- maya koydu.

Hükümetin rolündeki en büyük değişiklikler Büyük Buna- lım'la başa çıkmak için Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından yaratılan "Yeni Düzen" yıllarında gerçekleştirildi. 1930'ların bu döneminde Birleşik Devletler tarihindeki en büyük iş dünyası buna- lımı ve en yaygın işsizlik yaşandı. Pek çok Amerikalı başı boş bırakı- lan kapitalizmin başarısızlığa uğradığı görüşüne vardı. Bu nedenle de sıkıntıların aşılması ve kendi kendini yok ediyormuş gibi görülen rekabetin azaltılması için hükümete yöneldiler. Başkan Roosevelt ve Kongre bir dizi yasa kabul ettiler. Bahis konusu yasalar alınan diğer önlemlerin yanı sıra hisse senedi satışlarını düzenledi, işçilere sendi- ka kurma hakkı tanıdı, ücretleri ve çalışma saatlerini saptadı, işsizle- re para yardımı ve yaşlılara emeklilik geliri sağladı, tarımsal destek alımları getirdi, banka mevzuatını sigorta etti ve Tennessee Vadi- si'nde büyük bir bölgesel kalkınma kuruluşu yarattı.

1930'lardan beri işçileri ve tüketicileri daha fazla korumak için pek çok yasa ve yönetmelik kabul edildi. İşverenlerin işçi alırken yaşa, cinsiyete, ırka ya da dinsel inanca dayalı ayırım yapmaları yasaya aykırıdır. Çocukların çalıştırılması genelde yasaktır. Bağım- sız sendikaların kurulma, pazarlık etme ve grev yapma hakları güvence altına alınmıştır. Hükümet işyerinde güvenlik ve sağlık koşullarını düzenleyen yasalar çıkarmakta ve uygulamaktadır. Birleşik Devletler'de satılan hemen hemen her ürün bir tür hükümet düzenlemesi altındadır; besin maddesi üreticileri bir konserve kutusunun ya da başka bir kutunun veya bir kavanozun içinde ne bulunduğunu kesinlikle belirtmek zorundadırlar; bir federal kuruluş tarafından ayrıntılı biçimde incelenip onaylanmamış hiçbir ilaç satışa sunulamaz; otomobiller güvenlik standartlarına uygun biçim- de imal edilmeli ve hava kirlenmesini önleyecek düzenekler taşıma- lıdır; malların fiyatları açıkça belirtilmelidir; reklamlar tüketiciyi yanıltmamalıdır.

1990'ların başlarında Kongre tarafından 100'den çok düzenle- yici federal kuruluş yaratılmıştı ve söz konusu kuruluşlar ticaretten iletişime, nükleer enerjiden ürün güvenliğine, ilaçlardan istihdam fırsatlarına kadar yayılan çeşitli alanlarda çalışıyordu. En yeni daire- ler arasında 1966'da kurulan ve havayolu şirketlerine uçuş güvenli- ği kurallarını uygulayan Federal Havacılık Dairesi ile 1971'de

kurulan ve hem otomobil hem de sürücü güvenliğini denetleyen Ulusal Karayolları Trafik Güvenliği Yönetimi bulunmaktadır. Her iki kuruluş ta federal Ulaştırma Bakanlığı'na bağlıdır.

Pek çok düzenleyici kuruluş Başkanın etkisi ve kuramsal olarak politik baskılar dışında kalacak biçimde yapılandırılmıştır. Bu kuruluşlar üyelerini Başkan'ın atadığı ve Senato'nun onayladığı bağımsız kurullar tarafından yönetilir. Bahis konusu kurullarda her iki ana siyasi partinin üyesi bulunan ve genellikle beş ya da yedi yıl olarak saptanmış sabit bir süre boyunca görev yapan komiserler bulunması yasalar uyarınca gereklidir. Her kuruluş çok kez 1000'den fazla görevli çalıştırır. Kongre kuruluşlara ödenek sağlar ve çalışmalarını denetler. Anılan kuruluşlar bir bakıma mahkemele-re benzeyen bir faaliyet gösterirler. Mahkemede bir dava görülüyor-muş gibi bireylerin ifadesine başvurabilirler ve kararları da federal mahkemelerce incelemeye alınabilir.

Düzenleyici kuruluşlar resmi açıdan bağımsız olmakla birlikte seçmenleri adına hareket eden Kongre üyeleri komiserleri sık sık etki altına almaya çalışırlar. Eleştiriciler iş çevrelerinin zaman zaman kendilerini düzenleyen kuruluşları gereksiz derecede etkileri altına alabilecek konuma geldiklerini iddia etmektedirler; kuruluş görevlileri çok kez düzenledikleri iş alanlarına ilişkin ayrıntılı bilgi edinirler ve çalışma süreleri sona eren bazı görevlilere bu endüstri-lerde yüksek ücretli iş teklifleri de yapılır. Buna karşın şirketlerin de dertleri vardır. Sözgelimi bazı şirket yetkilileri iş koşulları sık sık değiştiği için bu alanlara ilişkin hükümet yönetmeliklerinin çok kez yazılır yazılmaz çağ dışı kaldığından yakınırılar.

71

TEKELLEŞMEYİ ÖNLEMELİK İÇİN FEDERAL DÜZEYDE YÜRÜTÜLEN ÇABALAR

Tekeller ABD hükümetinin kamu yararına düzeltmeye çabala-dığı ilk işletme birimleri arasında yer almaktaydı. Küçük şirketlerin büyük şirketler halinde birleşmeleri bazı çok büyük anonim şirketle-rin fiyat "belirleyerek" ya da rakiplerinden çok daha düşük fiyat vererek piyasa disiplininin kaçmalarına olanak sağladı. Reformcu-lar bu uygulamaların sonuçta tüketicilerin daha yüksek fiyat ödemek zorunda kalmalarına ya da mal seçme olanaklarının ortadan kalkma-sına yol açtığını iddia ettiler. 1890'da kabul edilen Sherman Antitröst Yasası ile herhangi bir kişi ya da işletmenin ticarete tek el yaratamayacağı ya da ticareti engellemek için bir başkasıyla birleşme gerçekleştiremeyeceği veya düzen hazırlamayacağı ilan edildi. Hükümet 1900'lerin başlarında ekonomik güçlerini kötü-ye kullandıklarını ileri sürüp John D. Rockefeller'in Standard Oil

şirketini ve diğer birkaç büyük şirketi dağıtmak için bu yasayı kullandı.

Kongre 1914'te Sherman Antitröst Yasası'nı güçlendirmeye yönelik iki yeni yasa daha çıkardı: Clayton Antitröst Yasası ve Federal Ticaret Komisyonu Yasası. Clayton Antitröst Yasası ticaretin engellenmesinden ne anlaşıldığına açıklık getirdi. Yasa belirli alıcılara diğerleri karşısında yarar sağlayabilecek fiyat ayrıcalıklarını kanuna aykırı sayıyor; sadece rakip üreticilerin mallarını almamayı kabul eden şirketlere mal satışını öngören anlaşmaları yasaklıyor; rekabeti azaltabilecek türdeki belirli birleşmeleri ve diğer çalışmalarını engelliyordu. Federal Ticaret Komisyonu Yasası da haksız ve rekabet karşıtı ticari işlemleri önleyecek bir komisyon kuruyordu.

Eleştiriciler bu yeni tekel karşıtı önlemlerin bile tümüyle etkili olmadığını inanıyorlardı. 1912'de Birleşik Devletler'deki çelik üretiminin yarısından fazlasını kontrolü altında bulunduran United States Steel Corporation tekelcilikle suçlandı. Şirket aleyhine açılan dava 1920'ye kadar sonuçlandırılmadı; o yıl Yüksek Mahkeme dönüm noktası oluşturan bir karar verdi ve ticareti "makul ölçülere aykırı" biçimde engellemediği için U.S. Steel şirketinin bir tekel olmadığını açıkladı. Mahkeme kararında büyüklükle tekelleşme arasında özenle tanımlanmış bir fark belirledi ve anonim şirketlerin büyümesinin her zaman kötü olmadığını vurguladı.

Hükümet antitröst davalar açmayı İkinci Dünya Savaşı'ndan beri sürdürmüştür. Federal Ticaret Komisyonu ve Adalet Bakanlığı'nın Antitröst Bölümü olası tekelcilik girişimlerini izlemekte ya da rekabetin tüketicileri incitecek derecede azalmasına yol açma tehdidi yaratan birleşmeleri engellemek için harekete geçmektedirler. Bu çabaların kapsamı aşağıda verilen dört önemli örnekle açıklanmaktadır:

- 1945'te Aluminum Company of America'ya karşı açılan bir davada bir federal temyiz mahkemesi herhangi bir şirketin tekelleşmeye gittiği düşüncesiyle inceleme altına alınabilmesi için piyasanın ne kadarına egemen olması gerektiğini gözden geçirdi. "Yüzde altmış ya da altmış beşin yeterli sayılmasının şüpheli görüldüğünü ve yüzde otuz üçün ise kesinlikle yetersiz kalacağını" belirtip yüzde 90 oranı üzerinde anlaşmaya vardı.
- 1961'de elektrik gereçleri endüstrisindeki bazı şirketler rekabeti engellemek amacıyla fiyat belirleme suçundan mahkum oldular. Şirketler tüketiciye büyük miktarlarda tazminat ödemeyi kabul ettiler ve bazı şirket yöneticileri hapse atıldılar.

- 1963'te ABD Yüksek Mahkemesi piyasada büyük payları bulunan bir şirketler topluluğunun rekabet karşıtı olarak tanımlanabileceğine karar verdi. Dava Philadelphia National Bank ile ilgiliydi. Mahkeme eğer bir birleşme ile belirli bir şirketin piyasada gereğinden büyük bir pay elde etmesine yol açılırsa ve bu birleşmenin zararsız olduğunu gösterir herhangi bir kanıt yoksa o zaman birleşmenin gerçekleştirilemeyeceğine karar verdi.
- 1997'de bir federal mahkeme perakendecilikte genellikle yoğunlaşma olmamakla birlikte sözcülemi büro malzemesi satan “süper marketler” gibi belirli perakendecilerin bazı ekonomik piyasalarda rekabete giriştiklerine karar verdi. Mahkeme bahis konusu piyasalarda iki büyük şirketin birleşmesinin rekabeti önleyeceğini belirtti. Dava büro malzemesi pazarlayan Staples şirketi ile yapı malzemesi pazarlayan Home Depot şirketiyle ilgiliydi. Planlanan birleşmeden vazgeçildi.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi antitröst yasaların ihlal edildiğini belirlemek her zaman kolay değildir. Yasalara getirilen yorumlar çok farklı olmaktadır ve uzmanlar da şirketlerin piyasa faaliyetlerine müdahale edebilecek kadar güçlenip güçlenmediğini belirlemede çok kez anlaşmazlığa düşmektedirler. Kaldı ki koşullar da değişebildiği için bir kesimde antitröst tehdit yaratır gibi görünen şirket düzenlemeleri bir başka kesimde daha az tehdit oluşturabilir. Sözcülemi Standard Oil tekelinin 1900'lerin başlarında çok büyük güç kazanmasının yarattığı endişeler Rockefeller'in petrol imparatorluğunun çok sayıda şirkete bölünmesine yol açtı. Bunlar arasında Exxon ve Mobil adıyla anılacak olan petrol şirketleri de vardı. Fakat, Exxon ve Mobil 1990'ların sonlarında birleşmeyi planladıklarını açıkladıkları zaman hükümetin düzenlemeyi onaylamadan önce belirli ödünler istemesine karşılık kamuda pek bir endişe belirtisi görülmedi. Benzin fiyatları düşüktü ve diğer güçlü petrol şirketlerinin rekabeti sağlamaya yeterli olacakları düşünülüyordu.

ULAŞTIRMADAKİ DÜZENLEMELERİN GEVŞETİLMESİ

Antitröst yasaların rekabeti teşvik amacıyla çıkarılmış olmalarına karşın diğer pek çok düzenlemeler de bunun aksi etki yaratmıştır. Amerikalıların 1970'lerde enflasyondan endişe duymaya başlamaları üzerine fiyat yarışmasını düzenleyen uygulamalar yeniden incelemeye alındı. Pek çok alanda hükümet şirketleri piyasa baskısına karşı koruyan kontrolleri gevşetmeye karar verdi.

Ulaştırma sektörü düzenlemelerin gevşetilmesinin hedef alındığı ilk alan oldu. Başkan Jimmy Carter'in görev döneminde (1977–1981) Kongre hava, kara ve demiryolu taşımacılığını koruyan düzenleme kalkanlarının çoğunu ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi yasa kabul etti. Şirketlerin istedikleri hava, kara ya da demiryolunu kullanmalarına ve sağladıkları hizmet karşılığı talep ettikleri bedeli daha serbest saptamalarına izin verildi. Ulaştırmadaki düzenlemelerin gevşetilmesi sürecinde Kongre giderek iki temel ekonomik düzenleyici kuruluşu kapattı: 109 yıl önce kurulmuş olan Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu ve 45 yaşındaki Sivil Havacılık Kurumu.

Düzenlemelerin gevşetilmesinin kesin etkisinin belirlenmesi zor olmakla birlikte uygulandıkları kesimlerde çok büyük gelişme yarattıkları açıktır. Havayolu şirketlerini ele alalım. Hükümet kontrolleri kaldırılınca havayolu şirketleri bu daha yeni ve belirsiz ortamda yollarını bulma telaşına kapıldılar. Çok kez daha az ücret karşılığı sendikasız pilotlar ve personel istihdam eden ve ucuz “gösterişsiz” hizmet sunan yeni rakipler türedi. Hükümet tarafından saptanan ve tüm giderlerini karşılamalarını güvence altına alan sabit bilet fiyatlarına alışmış olan büyük şirketler rekabetle başa çıkmakta zorlandıklarını gördüler. Çok sayıda Amerikalı için havayoluyla seyahat çağıyla eş anlamlı tutulan Pan American World Airways ve ülkede her yıl tek başına en çok yolcu taşıyan Eastern Airlines gibi bazıları iflas ettiler. Ülkenin en büyük havayolu işletmecisi olan United Airlines sıkıntıya düştü ve ancak kendi işçileri şirketi satın almayı kabul ettikten sonra kurtuldu.

Gelişmelerden müşteriler de etkilendiler. Pek çoğu ortaya çıkan bu yeni şirketler ve hizmet seçenekleri karşısında şaşkına döndüler. Bilet fiyatlarındaki çeşitlilik de şaşırtıcı oluyor ve her zaman müşterilerin hoşuna gitmiyordu. Tekeller ve düzenleme altındaki şirketler bilet fiyatlarını genellikle genel gelir gereksinimlerini tümüyle karşılayacak biçimde belirliyorlar ve her bireysel hizmetin kendi gereksinimini karşılayabilecek oranda gelir elde edemeyeceği konusunda pek endişe taşımıyorlardı. Havayolu şirketleri düzenleme altında oldukları günlerde ülkeyi bir uçtan öbür uca geçen, diğer uzak noktalara giden ve kalabalık kentlere yapılan uçuşlara ilişkin bilet fiyatları genellikle gerçek düzeyinden daha yüksek tutuluyor, buna karşılık, kısa mesafelere ve nüfusu az bölgelere yapılan daha masraflı uçuşlar için gerekenden daha düşük bilet fiyatları saptanıyordu. Düzenlemelerin gevşetilmesi üzerine küçük rakipler fiyatların yapay biçimde yüksek tutulduğu daha karlı ve yoğunluğu yüksek piyasalara yönelerek daha çok iş elde edebileceklerini anlayınca söz konusu fiyat saptama planları suya düştü.

Köklü havayolu şirketleri bahis konusu sorunlar karşısında bilet fiyatlarını düşürmeye başlayınca çok kez daha küçük ya da daha az karlı pazarlara sağladıkları hizmeti de kesmeye karar verdiler. Bir süre sonra genelde büyük şirketlerin parçası olan “banliyö” havayollarının kurulmasıyla bu hizmetler yeniden verilmeye başlandı. Sözü edilen küçük şirketler daha seyrek ve daha az elverişli hizmet sunmakla birlikte (jetler yerine pervaneli uçak kullanmak gibi) genelde havayolu faaliyetinin tümüyle kesileceğinden korkulan pazarlara iyi kötü bir servis sağlanmış oldu.

Taşımacılık şirketlerinin çoğunluğu başlangıçta anılan düzenleme gevşetmelerine karşı çıktılar, ama bunu benimsemedilerse de giderek kabullendiler. Müşteriler açısından ise durum karışıktı. Gevşetmelerin ilk günlerinde ortaya çıkmış bulunan düşük bedelli hizmet sunan havayolu şirketlerinin çoğu kayboldular ve belirli pazarlarda görülen birleşmeler sonucunda rekabet de azaldı. Yine de uzmanların genellikle paylaştıkları görüşe göre şimdiki bilet fiyatları eğer düzenlemeler yürürlükte kalsaydı bu kadar düşük bir düzeyde gerçekleşmezdi. Uçak yolculuğu ise büyük bir hızla yayılmaktadır. Düzenleme gevşetmelerine başlanan 1978 yılında yolcular ABD havayolu şirketlerinin uçaklarında toplam 226.800 milyon mil (362.800 milyon kilometre) uçmuşlardı. 1997’ye gelindiğinde bu sayı yaklaşık üç kat arttı ve 605.400 milyon mil/yolcu (968.640 milyon kilometre) olarak gerçekleşti.

75

TELEKOMÜNİKASYON

Birleşik Devletler’de 1980’lere gelinceye kadar “telefon şirketi” denilince akla American Telephone & Telegraph şirketi geliyordu. AT&T telefon hizmetlerinin hemen hemen her alanını kontrolü altına almıştı. Belirli alanlarda özel çalışma hakkı verilmiş olan ve “Baby Bells” diye bilinen bölgesel alt kuruluşları düzenleme altında tutulan tekellerdi. Federal İletişim Komisyonu eyaletler arasında yapılan şehirlerarası telefon görüşmesi ücretlerini düzenliyor, eyaletlerdeki düzenleyicilerse yerel ve eyalet içi şehirlerarası görüşme ücretlerini saptamakla yükümlü bulunuyorlardı.

Telefon şirketlerinin de elektrik üreticiler gibi doğal tekeller oldukları ileri sürülerek hükümet düzenlemeleri haklı gösteriliyordu. Ülkenin her yanına pek çok kablo döşenmesi anlamına gelen bir işlev gibi görülen rekabetin gereksiz harcamalar yapılmasına yol açacağı ve verimsiz bir faaliyet olacağı düşünülüyordu. Yaygın teknolojik gelişmelerin telekomünikasyon alanında hızlı ilerlemele-re yol açacağı beklentileri nedeniyle bu görüş 1970’lerde değişmeye başladı. Bağımsız şirketler AT&T ile rekabete girebileceklerini

iddia ediyor, buna karşın, kendi büyük iletişim ağına bağlanmaları-na izin vermeyen telefon tekelinin onları etkin bir biçimde devre dışı bıraktığını söylüyorlardı.

Telekomünikasyon düzenlemelerindeki gevşemeler kapsamlı iki aşamada gerçekleşti. 1984'te bir mahkeme AT&T tekelini etkin bir biçimde sona erdirdi ve bu devî alt kuruluşlarını terk etmek zorunda bıraktı. AT&T yine de şehirlerarası telefon hizmetlerinde büyük bir pay sahibi olmayı sürdürdü; fakat, MCI Communications ve Sprint Communications şirketleri piyasanın bir kesimini ele geçirdiler ve rekabetin hem görüşme ücretleri düşürebileceğini hem de hizmeti daha iyileştirebileceğini gösterdiler.

On yıl kadar sonra baskı giderek yoğunlaştı ve Baby Bells'in yerel telefon hizmetindeki tekeli kırıldı. Kablolu televizyon, cep (ya da telsiz) telefonları, İnternet ve daha başka teknolojiler yerel telefon şirketlerine yeni seçenekler sundu. Buna karşın ekonomistler bölgesel tekellerin büyük gücünün bu seçeneklerin geliştirilmesini engellediği görüşündedirler. İleri sürdüklerine göre köklü şirketlerin iletişim ağlarına hiç olmazsa geçici bir süre için bağlanamazlarsa yeni rakiplerin yaşama şansları hiç yoktur ve Baby Bells de buna çeşitli yollardan direnmiştir.

Kongre 1996 tarihli Telekomünikasyon Yasası'nı kabul ederek bu sorunlara el attı. Yasa AT&T gibi şehirlerarası telefon şirketleri kadar kablolu televizyon firmalarının ve yeni kurulan şirketlerin de yerel telefon faaliyetlerine girişmelerine izin veriyordu. Yine yasaya göre bölgesel tekeller yeni rakiplerin kendi ağlarına bağlanmalarına izin vermek zorundaydılar. Bölgesel şirketlerin rekabeti hoş karşılamalarını teşvik etmek için kendi alanlarında rekabet kurulduktan sonra şehirlerarası telefon hizmetleri alanına da girebilecekleri yasadaki belirtildi.

1990'ların sonuna gelindiğinde yeni yasanın etkilerini değerlendirebilmek için henüz çok erkendi. Belirli olumlu işaretler görü-lüyordu. Özellikle pek çok müşteriye kolaylıkla ve düşük bir maliyetle erişilebilen kentsel alanlarda çok sayıda küçük şirket yerel telefon hizmeti sunmaya başlamıştı. Cep telefonu aboneleri sayısı hızla yükseliyordu. Konutlara İnternet bağlantısı sağlayabilecek sayısız sunucu şirket kurulmuştu. Bunlara karşın Kongre'nin beklemediği ya da istemediği gelişmeler de oluyordu. Birçok telefon şirketi birleşmiş ve Baby Bells de rekabeti başarısızlığa uğratmak amacıyla çeşitli engeller yaratmıştı. Bu nedenle de bölgesel şirketlerin şehirlerarası telefon hizmetine girişmeleri yavaş yürüyordu. Bu sırada, düzenlemelerin gevşetilmesi belirli tüketicilerin daha az değil daha yüksek fiyat ödemelerine yol açtı. Bahis konusu durum

özellikle aldıkları hizmet daha önceleri işletmeler ve kentsel kesimlerdeki müşteriler tarafından parasal destek gören konut telefonu sahipleri ile kırsal kesim müşterileri için geçerliydi.

BANKACILIĞIN ÖZEL DURUMU

Düzenlemelerin gevşetilmesi karşısında bankaların özel bir konumları vardır. Bir yandan aynı oyuncak üreticileri ve çelik şirketleri gibi özel işletmelerdir; fakat, aynı zamanda ekonomide temel bir rol oynarlar ve bu nedenle de sadece kendi müşterilerinin değil herkesin parasal gönencini etkilerler. Amerikalılar 1930’lardan beri bankaların bu benzeri olmayan konumlarını göz önünde bulunduran düzenlemeler yapmışlardır.

Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri mevduat garantisidir. Büyük Bunalım sırasında tasarruflarını yatırdıkları bankaların iflas edeceğinden korkan çok sayıda mevduat sahibi aynı anda tüm paralarını çekmeye başlayınca Amerika’daki ekonomik gerileme ciddi oranda derinleşmişti. Bunun sonucu olarak bankalara “koşuşan” mevduat sahipleri paralarını geri almak amacıyla panik içinde sokaklara düşüp kuyruklar oluşturdular. Aralarında çok ihtiyatlı faaliyet gösterenlerin de bulunduğu pek çok banka mevduat sahiplerini tatmin etmek için varlıklarını hemen paraya çeviremediği için çöktü. Böylece bankaların işletmelere ve endüstri kuruluşlarına sağladıkları nakit paranın azalması ekonominin daralmasına katkıda bulundu.

Bankalara buna benzer “koşuşma”lar olmasını engellemek amacıyla mevduat garantisi yöntemi düzenlendi. Hükümet belirli bir miktara kadar olan – halen 100.000 dolar – mevduatı karşılayacağını açıkladı. Günümüzde bankalar parasal sıkıntıya düşseler bile mevduat sahiplerinin endişelenmelerine gerek kalmamıştır. Hükümetin mevduat garantisi kuruluşu olan Federal Mevduat Sigortası Anonim Şirketi bankalardan sigorta primi olarak toplanan paraları kullanarak mevduat sahiplerine ödeme yapar. Hükümet gerekirse mevduat sahiplerini zarardan kurtarmak amacıyla genel vergi gelirlerini de kullanır. Düzenleyici kuruluşlar hükümeti gereksiz parasal riskten korumak için bankaları denetler ve sağlıksız girişimler yaptığı görülenlerin buna karşı önlem almalarını isterler.

1930’ların Yeni Düzen döneminde bankaların menkul kıymetler ve sigorta konularında faaliyet göstermelerini engelleyen düzenlemeler de yapıldı. Büyük Bunalım öncesinde pek çok banka menkul kıymetler borsasında büyük riskler aldıkları ya da banka müdürlerinin ya da yetkililerinin bireysel yatırımları bulunan

endüstri şirketlerine kredi açtıkları için sıkıntıya düşmüşlerdi. Büyük Bunalım dönemi politikacıları Glass-Steagall Yasası'nı onaylayıp bankacılık, menkul kıymetler ve sigorta faaliyetlerinin bir arada yürütülmesini yasakladılar. Buna karşılık, bankalar müşterilerine daha çeşitli finansal hizmet sunamazlarsa onları başka şirketlere kaptıracaklarından yakınmaya başlayınca 1970'lerde bahis konusu düzenleme çelişkili bir durum yarattı.

Bunun üzerine hükümet bankaların müşterilerine yeni finans hizmetlerinde bulunmalarında serbestlik tanıdı. Kongre en sonunda Glass-Steagal Yasası'nı yürürlükten kaldıran 1999 tarihli Finansal Hizmetleri Modernleştirme Yasası'nı kabul etti. Yeni yasa bankaların o güne değin yararlandıkları tüketici bankacılığında menkul kıymetlere kefil olmaya kadar herşeyi kapsayan geniş özgürlüklerden de öteye gitti. Bankacılık, menkul kıymetler ve sigorta şirketlerinin karşılıklı fonlar, hisse senetleri ve tahviller, sigorta ve otomobil kredileri gibi mali hizmetleri de kapsayan ürünleri pazarlayan finans konglomeraları kurmalarına izin verdi. Taşımacılık, telekomünikasyon ve diğer endüstrilerdeki düzenlemeleri gevşeten yasalar gibi söz konusu yasanın da finans kuruluşları arasında bir birleşme-ler dalgası yaratması bekleniyordu.

Yeni Düzen dönemi mevzuatı genelde başarılı oldu ve Amerikan bankacılık sistemi İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yeniden sağlığına kavuştu; fakat, kısmen toplumsal düzenlemeler nedeniyle 1980'lerde ve 1990'larda yeniden sıkıntıya düştü. Hükümet savaştan sonra bireysel konut mülkiyetini yaygınlaştırmayı istediği için yeni bir bankacılık kesimi – “tasarruf ve kredi” (T&K) endüstrisi – yarattı. Sözü edilen kesim ipotek diye bilinen uzun vadeli konut kredileri sağlamaya yönelik olacaktı. Tasarruf ve kredi sistemi önemli bir sorunla karşılaştı: ipotekler genelde 30 yıl süreli oluyor ve sabit faiz oranları uygulanıyor, buna karşılık diğer mevduatın çoğunluğuna daha kısa vade uygulanıyordu. Kısa vadeli faiz oranları uzun vadeli ipotek faizi oranlarını aşarsa tasarruf ve kredi kuruluşları zarara uğrayabilirdi. Tasarruf ve kredi kuruluşlarını ve bankaları bu olasılığa karşı korumak isteyen düzenleyici kuruluşlar mevduat faizi oranlarını kontrol etmeye karar verdiler.

Sistem bir süre için iyi işledi. 1960'larda ve 1970'lerde hemen hemen tüm Amerikalılar ev satın almak için T&K finansmanı kullandılar. Mevduata verdikleri faizler düşük olmasına karşın T&K'ları son derecede güvenilir bir yatırım ortamı sayan milyonlarca Amerikalı onlara para yatırdılar; ancak, genel faiz oranları enflasyon yüzünden 1960'larda yükselmeye başladı. 1980'lere gelindiğinde çok sayıda mevduat sahibi daha yüksek gelir elde etmek amacıyla-

la tasarruflarını para piyasasındaki fonlara ve bankalar dışındaki kuruluşlara yatırmaya başlamıştı. Bahis konusu gelişme ellerindeki uzun vadeli kredi portföylerini karşılayacak yeni mevduat toplayamayan bankaları ve T&K'ları büyük bir parasal dar boğaza soktu.

Onların zor durumda kaldıklarını gören hükümet banka ve T&K faiz oranları için getirdiği tavanları 1980'lerde yavaş yavaş kaldırmaya başladı. Anılan uygulama bu kuruluşların yeni mevduat bulmalarını bir süre için kolaylaştırdıysa da mevduat sahiplerine şimdi verdikleri faiz elde ettikleri faiz gelirinden düşük kaldığı için T&K'ların ipotek portföylerinde büyük ve yaygın zarara uğramalarına yol açtı. Yine yakınmaları göz önünde bulunduran Kongre T&K'ların daha yüksek gelir getiren yatırımlar yapabilmelerini sağlamak için kredilere ilişkin sınırlamaları gevşetti. Kongre özellikle T&K'ların tüketici, işyeri ve ticari taşınmaz mal kredisi sunmalarına izin verdi. T&K'ların ellerinde bulundurmamak zorunda oldukları sermaye miktarına ilişkin belirli düzenlemeleri de serbestleştirdi.

Modalalarının geçeceğinden korkan çok sayıda T&K taşınmaz mal alımları gibi yüksek riskli spekülative teşebbüslere giriştiler. Çok kez özellikle ekonomik koşulların olumsuzlaşması yüzünden bu gibi girişimler kar getirmedi. Bazı T&K'lar giderek onları yağma eden (hortumlayan) kötü niyetli kişilerin eline geçti. Pek çok T&K büyük zarara uğradı. Düzenleyici kuruluşların personeli bütçe kısıntıları ve siyasal baskılar yüzünden azaldığı için de hükümet büyümekte olan bunalımı geç fark etti.

T&K bunalımı birkaç yıl içinde Amerika tarihindeki en büyük finans skandalına dönüştü. 1980'lerin sonunda çok sayıda T&K iflase sürüklendi; 1970'lerde faaliyet gösteren TK&'ların yaklaşık yarısı 1989'da iş dünyasından çekilmişti. Mevduat sahiplerinin yatırımlarını garanti altına alan Federal Tasarruf ve Kredi Sigortası Anonim Şirketi'nin kendisi de borçlarını ödeyemez duruma düştü. 1989'da Kongre ve Başkan vergi mükelleflerinin paralarıyla finanse edilen bir kurtarma yöntemi olarak Finans Kurumları Reform, İyileştirme ve Uygulama Yasası'nın kabulü üzerinde anlaşmaya vardılar. Borçlarını ödeyemeyen T&K'leri tasfiye etmek için yasa ile 50 milyar dolar sağlandı, tasarruf kuruluşlarına ilişkin düzenlemeler tümüyle değiştirildi ve yeni portföy sınırlamaları getirildi. İflase sürüklenmiş olan kuruluşları tasfiye etmek amacıyla Likidite Güvencesi Anonim Şirketi adı verilen yeni bir hükümet kuruluşu yaratıldı. Söz konusu kuruluşu Mart 1990'da 78 milyar dolar daha verildi; ancak, T&K'ların tasfiyesinin önceden tahmin edilen maliyeti giderek yükseldi ve 200 milyar doları aştı.

Amerikalılar savaş sonrası döneminde bankacılığa getirilen düzenlemelere ilişkin deneyimlerinden bir takım dersler aldılar. Birinci ders: hükümetin sağladığı mevduat garantisi bankalara “koşuşma” tehlikesini azalttığı için küçük tasarruf sahiplerinin yatırımlarını güvence altına alır ve bankacılık sistemindeki istikrarı korur. İkinci ders: faiz oranı kontrolleri bir sonuç vermez. Üçüncü ders: hükümet yatırım bankalarının faaliyetlerini yönlendirmemelidir; aksine, yatırımlar piyasa güçlerinin etkisine ve ekonomik niteliğe dayanılarak belirlenmelidir. Dördüncü ders: içerdekilere ya da içerdekilerle bağlantılı şirketlere banka kredisi verilmeden önce özenli bir inceleme yapılmalı ve bu gibi kredilere bir sınırlama getirilmelidir. Beşinci ders: bankalar borçlarını ödeyemez duruma düşer düşmez kapatılmalı, mevduat sahiplerine ödeme yapılmalı ve bu bankaların açtıkları krediler daha sağlıklı başka kredi kuruluşlarına devredilmelidir. İflas etmiş kuruluşların faaliyetlerini sürdürmelerine göz yumulması sadece yeni krediler verilmesini durdurur ve ekonomik gelişmeyi engeller.

Son olarak, Amerikalıların inancına göre, borçlarını ödeyemez duruma düşen bankaların iflas etmelerine izin verilmesi gerekmekte ise de hükümet onları sürekli olarak denetlemekle ve tüm ekonomiyeye zararı dokunabilecek gereksiz ölçüde riskli kredi açmalarını önlemekle yükümlüdür. Düzenleyici kuruluşlar yürüttükleri doğrudan denetlemelerin yanı sıra bankaların sermayelerinin büyük bir bölümünü kendilerinin yaratmalarının gerekli olduğunu da sürekli biçimde vurgulamaktadırlar. Zararlarını kapatmaları için bankalara fon sağlanmasına ek olarak sermaye birikimine gidilmesi de istenirse iflas durumunda bu paraları da yitireceklerini düşünen banka sahipleri daha sorumlu davranabilirler. Düzenleyici kuruluşlar bankalardan mali durumlarını açıklamalarını istemenin de önemli olduğunu vurgulamaktadırlar; ne gibi faaliyetlere giriştikleri ve hangi koşullarda çalıştıkları halk tarafından bilinen bankaların daha ihtiyatlı davranmaları olasılığı vardır.

ÇEVRENİN KORUNMASI

Birleşik Devletler’de çevreyi etkileyen faaliyetlerin düzenlenmesine oldukça yakın geçmişte başlanmışsa da bu uygulama ekonomiye hükümet tarafından toplumsal bir amaçla müdahale edilmesinin iyi bir örneği olmuştur.

1960’ların başlarında Amerikalılar endüstriyel gelişmenin çevre üzerindeki etkisi konusunda giderek artan bir endişe duymaya başladılar. Sözelimi karayollarını kullanan çok sayıda otomobilin çıkardığı egzost gazlarının büyük kentlerde görülmeye başlanan

sis ve duman karışımından oluşan hava kirliliğine (smog) ve diğer çeşitli hava kirliliklerine neden olduğu açıklandı. Kirlenme, ekonomistlerin dışsallık diye adlandırdığı ve ona neden olan kuruluşun kaçınabildiği ancak tüm toplumun katlanmak zorunda bulunduğu bir bedeli temsil ediyordu. Piyasa güçleri bu gibi sorunları ele alamayınca birçok çevreci, hükümetin dünyadaki kırılgan çevresel sistemi koruma konusunda ahlaki bir yükümlülük altında olduğunu belirtip gerekirse ekonomideki büyümenin bir kısmından fedakarlık edilmesini önermeye başladılar. Kirliliği önlemek için aralarında 1963 tarihli Temiz Hava Yasası, 1972 tarihli Temiz Su Yasası ve 1974 tarihli Güvenilir İçme Suyu Yasası da bulunan birçok yasa kabul edildi.

Çevreyi korumak amacıyla çalışan çok sayıda federal programı tek bir kuruluş olarak içinde toplayan ABD Çevre Koruma İdaresi'nin Aralık 1970'te kurulması çevrecilerin büyük bir başarısı olmuştur. İdare kabul edilebilir kirlenme sınırlarını belirler ve uygular; kirlenmeye yol açanların bu standartlara uymalarını sağlamak için onlara süre tanır. Bahis konusu sorumlulukların pek çoğu yeni saptandığından endüstri kuruluşlarına uyum için yeterli süre verilir ve bu süreler çok kez birkaç yıl olarak belirlenir. İdare'nin bölgesel büroları kapsamlı çevre koruma çalışmalarına yönelik bölge programları geliştirir, önerir ve onaylanan programları uygular.

Derlenen veriler çevre niteliğinde büyük başarılar elde edildiğini ortaya çıkarmıştır; sözgelimi hemen hemen her tür hava kirliliğinde ülke genelinde bir azalma olmuştur. Buna karşın çok sayıda Amerikalı 1990'a geldiğinde hava kirliliği ile savaşmaya yönelik daha çok çaba sarf edilmesi gerektiği düşünüyordu. Kongre Temiz Hava Yasası'nda önemli değişiklikler yaptı ve bu değişiklikler Başkan George Bush (1989–1993) tarafından imzalanıp yürürlüğe girdi. Ayrıca asit yağmuru diye bilinen olaya neden olan sülfür dioksit gazı yayılmasını önemli derecede azaltmak amacıyla piyasaya dayalı yenilikçi bir yöntem geliştirilmesi için yasalara hüküm konuldu. Bu tür kirliliğin özellikle Birleşik Devletler'in Doğu kesimlerinde ve Kanada'da ormanlar ve göllerde ciddi zarara yol açtığı düşünülmekteydi.

BUNDAN SONRA NE OLACAK?

Toplumsal düzenlemeler hakkında liberallerle muhafazakarlar arasında yaşanan görüş ayrılıkları zaman zaman diğer alanlara da yayılmakla birlikte çevre ve işyeri sağlığı ve güvenliği konularında en yoğun biçimde derinleşmektedir. Hükümet toplumsal düzenleme-

leri 1970'lerde başarıyla uyguladı; buna karşılık, Cumhuriyetçi Başkan Ronald Reagan (1981–1989) 1980'lerde anılan düzenlemeleri sınırlamaya çalıştı ve bunda bir ölçüde başarılı oldu. Ulusal Karayolları Trafik Güvenliği Yönetimi ve İş Güvenliği ve Sağlığı Yönetimi tarafından uygulanan düzenlemeler birkaç yıl boyunca önemli oranda frenlendi ve otomobil üreticilerinin araçlara hava yastıkları (pek çok kaza anında şişip araçtaki yolcuları koruyan düzenekler) konulmasını gerektiren federal standartların uygulanıp uygulanmayacağı tartışması benzeri gelişmeler görüldü. Sonuçta bu düzeneklerin konulması zorunluluğu getirildi.

Demokrat Clinton yönetimi 1992'de görevi devraldıktan sonra toplumsal düzenlemeler yeni bir ivme kazanmaya başladı. Buna karşın, Cumhuriyetçi Parti 40 yıldan beri ilk kez 1994'te Kongre'de kontrolü eline geçince toplumsal düzenlemecileri yeniden tam anlamıyla savunmada bıraktı. Bunun üzerine İş Güvenliği ve Sağlığı Yönetimi gibi kuruluşlar düzenleme konusunda daha ihtiyatlı davranmaya başladılar.

1990'larda yasama organının büyük baskısı altında kalan Çevre Koruma İdaresi sert düzenlemelere başvurmak yerine iş çevrelerini çevreyi korumaları için ikna etmeye yöneldi. İdare, faaliyetleri sırasında havaya püskürtülen küçük kurum parçacıklarını azaltmaları için otomobil ve elektrik üreticilerine baskı yaptı ve fırtınaların ve çiftliklerde kullanılan kimyasal gübrelerin neden olduğu su kirlenmelerini kontrol etmeye çalıştı. Bu sırada Başkan Clinton'un iki dönem yardımcılığı yapan ve çevrenin korunmasına önem veren Al Gore, İdare'nin politikasını destekleyip küresel ısınmayı sınırlamak için hava kirliliğinin azaltılmasına, çok etkin yakıt kullanan ve havaya daha az kirletici maddeler saçan bir otomobil geliştirilmesine ve kitle taşıma araçları kullanan işçilerin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yaptı.

Hükümet te düzenleme amaçlarına erişmek için piyasa güçlerini daha az bozacağını umut ettiği bir fiyat sistemini kullanma yolunu denedi. Sözelimi kirliliği önleyici bir kredi sistemi geliştirdi. Şirketlerin bu kredileri birbirlerine satmalarına izin veriliyordu. Kirliliği önleyici yükümlülüklerini en ucuza gerçekleştirebilen şirketler kredilerini diğer şirketlere satabiliyorlardı. Yetkililer genel kirliliği önleme amaçlarına bu yoldan en etkin biçimde erişebileceğini umuyorlardı.

Ekonomik düzenlemelerin gevşetilmesi uygulaması çekiciliğini 1990'ların sonuna kadar şöyle böyle sürdürdü. Hizmet alanının dağınık olması yüzünden elektrik üreticilerine uygulanan düzenlemelerin çok karmaşık bir sorun yarattığı anlaşılınca pek çok eyalet-

te buna son verildi. Bahis konusu üreticiliğin hem özel sektörde hem kamu sektöründe içiçe girmiş bulunması ve elektrik üretme tesislerinin kuruluş giderlerinin çok büyük bir sermaye birikimi gerektirmesi de bu karmaşıklığa katkıda bulundu.

BÖLÜM VII

PARA VE MALİYE POLİTİKASI

Amerikan ekonomisinde hükümetin rolü belirli endüstri alanlarındaki düzenleme faaliyetlerinin çok ötesine geçer. Hükümet genel ekonomik faaliyetin hızını da ayarlayarak tam istihdam ve fiyat istikrarı sağlamaya çalışır. Söz konusu amaçlara erişmek için elinde iki temel araç vardır: hükümet harcamalarının ve vergilerin uygun düzeyini belirlediği maliye politikası ve para arzını düzenlediği para politikası.

1930'lardaki Büyük Bunalım'dan beri Birleşik Devletler ekonomi politikası tarihinin büyük bir bölümü hükümetin durmadan sürekli büyümeyi ve fiyatlarda istikrarı sağlamaya yol açacak bir maliye politikası-para politikası karması arama çabalarıyla geçti. Bu çok kolay bir iş olmadığı için anılan süre içinde önemli başarı-şlıklarla da karşılaşıldı.

Buna karşılık hükümet sürekli büyüme sağlamakta gittikçe daha başarılı oldu. Amerikan ekonomisi 1854–1919 yılları arasında büyümek için olduğu kadar büzülmek için de zaman harcadı: mal ve hizmet üretimindeki artış olarak tanımlanan ortalama ekonomik büyüme 27 ay sürerken ortalama daralma yani üretimin azaldığı dönem de 22 ay devam etti. 1919–1945 arasında durum düzeldi ve ortalama büyüme 35 aya yükselirken ortalama daralma da 18 aya düştü. 1945–1991 arasında durum daha da düzeldi ve ortalama süre-ler sırasıyla 50 ay ve sadece 11 ay olarak gerçekleşti.

Buna karşın enflasyonun kontrol edilmesinin daha zor olduğu ortaya çıktı. Fiyatlar İkinci Dünya Savaşı öncesinde dikkat çekici biçimde istikrarlıydı; sözelimi 1940'ta tüketici fiyatlarının düzeyi 1778'deki düzeyinden fazla değildi. Bundan 40 yıl sonra ise 1980 yılı fiyat düzeyi 1940'takinin yüzde 400 üzerinde gerçekleşti.

Hükümetin enflasyon konusundaki görelî başarısızlığı kısmen savaş sonrası döneminin başlarında daralmalarla çok daha fazla uğraşmak ve bunun sonucunda işsizliğe yol açmak zorunda kaldığı gerçeğini yansıtmaktadır. Hükümet bunun aksine 1979'dan başlayarak enflasyona daha büyük bir önem verdi ve bu konudaki başarısı da çarpıcı biçimde arttı. 1990'ların sonlarında ülkede mutluluk yaratıcı bir güçlü büyüme, düşük işsizlik ve yavaş bir enflasyon birarada yaşanıyordu. Yine de politika yapıcılar bir yandan gelecek konusunda genelde iyimser davranırken bir yandan da yeni yüzyılın neler getireceği konusundaki kararsızlıklarını belirtmeden edemi-yorlardı.

MALİYE POLİTİKASI - BÜTÇE VE VERGİLER

1930'lardan beri hükümet harcamalarındaki sürekli artış hükümetin de büyümesine eşlik etti. Federal hükümet 1930'da ülkedeki gayri safi milli hasılanın (GDP) ya da ithalat ve ihracat dışında üretilen toplam mal ve hizmetlerin sadece yüzde 3,3'ünü sağlıyordu. Bu oran İkinci Dünya Savaşı'nın yoğunlaştığı 1944'te GDP'nin yaklaşık yüzde 44'ü oldu ve 1948'de yüzde 11,6'ya geriledi. Buna karşılık ilerideki yıllarda hükümetin harcamaları GDP'nin bir parçası olarak genellikle arttı ve önceleri bir parça azalmışken 1983'te hemen hemen yüzde 24 oldu. 1999'da ise yaklaşık yüzde 21'di.

Maliye politikasının hazırlanması çok ayrıntılı bir süreçtir. Başkan her yıl Kongre'ye bir bütçe ya da harcama planı sunar. Yasama organı üyeleri başkanın önerilerini birkaç aşamada ele alırlar. İlk olarak genel harcama ve vergi düzeylerini kararlaştırırlar. Bundan sonra toplam miktarı, sözgelimi, milli savunma, sağlık ve insan hizmetleri, ulaştırma gibi bölümlere ayırırlar. Kongre son olarak her bölüm için paranın nasıl harcanacağını belirleyen bireysel ödenek yasa taslaklarını ele alır. Her bir ödenek yasa taslağının yürürlüğe girmesi için başkan tarafından imzalanması gereklidir. Bahis konusu süreç Kongre'nin hemen hemen tüm bir birleşim dönemini doldurur; başkan önerilerini Şubat başlarında sunar ve Kongre ödenek yasa taslakları üzerindeki çalışmalarını çok kez Eylül ayına ve bazan daha ileri bir tarihe kadar bitirmez.

Federal hükümetin harcamalarını karşılamak amacıyla kullandığı başlıca gelir kaynağı bireylerden alınan ve 1999'da toplam federal gelirin yüzde 48'ini oluşturan gelir vergisi olmuştur. Sosyal güvenlik ve Medicare programları yaygınlaştıkça bu programların finansmanında kullanılan bordro vergilerinin önemi de gittikçe artmıştır. Bordro vergileri 1998'de tüm federal gelirlerin üçte birini oluşturmuştur; işverenler ve işçiler her yıl 68.400 dolara kadar olan ücretlerinin yüzde 7,65'ine eşit bir vergi ödemek zorundadırlar. Federal hükümet gelirin yüzde 10'unu şirket karlarından aldığı kurumlar vergisi ile, geri kalanını da diğer çeşitli vergilerle karşılar. (Yerel hükümetler bunun aksine gelirlerinin en büyük bölümünü emlak vergileriyle sağlarlar. Eyalet hükümetleri geleneksel olarak satış ve tüketim vergilerine dayanırlardı; fakat, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri eyalet gelir vergilerinin önemi de giderek arttı.)

Günümüzde gelir vergisine ilişkin tartışmalar üç sorun çevresinde toplanmaktadır: vergilemenin uygun genel düzeyi ne olmalıdır; vergi nasıl bir aşamayla ya da "artan oranla" alınmalıdır; vergi ne dereceye kadar toplumsal amaçlara erişmek için kullanılmalıdır?

Vergilemenin genel düzeyi bütçe görüşmeleri sırasında kararlaştırılır. Amerikalılar her ne kadar hükümetin bütçe açığı vermesini ve 1970’lerde, 1980’lerde ve 1990’ların bir bölümünde toplanan vergilerden daha fazla harcamasını hoşgörüyü karşılamlıysa da genellikle bütçenin dengeli olması gerektiğine inanırlar. Demokratların pek çoğunun daha hareketli bir hükümeti desteklemek için daha yüksek oranda vergi toplanmasına hoşgörüyü bakmalarına karşın Cumhuriyetçiler genelde daha az vergi alınmasını ve daha küçük bir hükümet olmasını benimsemektedirler.

Gelir vergisi başlangıçtan itibaren artan oranlı olarak tahakkuk ettirilmiş yani daha çok kazanan bireyler daha yüksek oranda vergi ödemişlerdir. Demokratların çoğunluğu artan oranların daha yüksek belirlenmesini benimsemekte ve daha çok kazanan bireylerin daha çok vergi ödemelerinin adil olduğunu ileri sürmektedirler. Buna karşılık çok sayıda Cumhuriyetçi ise yüksek bir artan oran yapısının bireyleri çalışmaktan ve yatırım yapmaktan vazgeçireceğini ve bunun da tüm ekonomiye zarar vereceğini iddia etmekte, bu nedenle de daha dengeli oranlar içeren bir vergi yapısı kurulmasını istemektedirler. Bazıları herkese tek düze ya da “sabit” bir vergi oranı uygulanmasını bile önermektedirler. (Hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi bazı ekonomistler hükümet gelir vergisinden tümüyle vazgeçip onun yerine bir tüketim vergisi getirir ve mükelleflerin kazandıklarından değil harcadıklarından vergi almaya başlarsa ekonominin daha iyiye gideceğini söylemektedirler. Bu görüşün yandaşları böylelikle tasarrufların ve yatırımların teşvik edileceğini belirtmektedirler. Buna karşılık, bahis konusu görüş 1990’ların sonlarına kadar yeterli destek sağlayamadığı için yasalaşma şansı pek bulunmamaktadır.)

Parlamenteleler geçtiğimiz yıllarda belirli ekonomik faaliyet türlerini teşvik etmek amacıyla çeşitli vergi bağışıklıkları ve indirimleri onaylamışlardır. Vergi mükelleflerinin konut almak amacıyla sağladıkları krediler için ödedikleri faizleri vergilenebilir gelirlerinden düşmeleri bunun en iyi örneğidir. Hükümet, aynı şekilde, düşük ve orta gelirli mükelleflerin emeklilik sonrası harcamalarını ve çocuklarının üniversite giderlerini karşılamak için özel Bireysel Emeklilik Fonları’nda biriktirdikleri paranın belirli bir kesimine de vergi bağışıklığı uygulamaktadır.

Belki de gelir vergisi uygulamasına başlandığından beri en kapsamlı ABD vergi sistemi reformunu oluşturan 1986 tarihli Vergi Reformu Yasası ile gelir vergisi oranları düşürüldü; buna karşılık, benimsenmiş gelir vergisi indirimlerinden çoğu azaltıldıysa da konut ipotek indirimleri ile İç Gelirler Servisi indirimlerine dokunulmadı.

Vergi Reformu Yasası bir önceki yasa ile saptanan ve en yükseği yüzde 50 olan 15 vergi dilimi yerine yüzde 15 ve yüzde 28 düzeyinde iki dilimli bir sistem oluşturuyordu. Diğer bazı hükümlerle de milyonlarca düşük gelirli Amerikalının vergileri düşürüldü ya da tümüyle vergileme dışında bırakıldılar.

MALİYE POLİTİKASI VE EKONOMİK İSTİKRAR

Birleşik Devletler 1930'lardaki Büyük Bunalım yüzünden sendeleyince hükümet sadece kendisini desteklemek ya da toplumsal politikaları uygulamak için değil aynı zamanda ekonomik büyümeyi ve istikrarı teşvik için de maliye politikasını kullanmaya başladı. Politika yapıcılar İngiliz ekonomisti John Maynard Keynes'in etkisinde kaldılar. Keynes *İstihdam, Faiz ve Paraya İlişkin Genel Kuram* (1936) adlı çalışmasında o zamanlardaki önlenemez işsizliğin mal ve hizmetlere karşı yetersiz talep bulunması yüzünden ortaya çıktığını iddia ediyordu. Keynes'e göre halkın ekonomide üretilen herşeyi alabilecek ölçüde geliri yoktu ve bu nedenle de fiyatlar düşüyor, şirketler ya zarara uğruyor ya da iflas ediyorlardı. Bu da bir kısır döngü yaratabiliyordu. İflas eden şirket sayısı çoğaldıkça daha çok kişi işsiz kalıyor, bu durum gelirleri daha da azaltıyor ve böylece korkutucu bir iniş sarmalı başlıyor ve yeni yeni şirketler iflas etmeye başlıyordu. Keynes hükümetin ya kendi harcamalarını arttırarak ya da vergileri kısarak bu gerilemeyi durdurabileceğini iddia ediyordu. Her iki durumda da gelirler çoğalır, halk daha fazla harcar ve ekonomi de yeniden büyümeye başlardı. Keynes ayrıca hükümetin söz konusu amaca erişmek için bütçesinde açık vermesi gerekiyorsa bunu da yapması gerektiği görüşündeydi; çünkü, bunun aksi daha kötü olur ve ekonomik gerileme giderek derinleşirdi.

Keynes'in görüşlerine 1930'larda sınırlı bir destek verilmişti; ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri harcamalarda oluşan büyük patlama onun ileri sürdüğü kuramları kanıtlar gibi görüldü. Hükümet harcamaları hızla yükselince bireylerin geliri arttı, fabrikalar yeniden tam kapasiteyle çalışmaya başladı ve Büyük Bunalım'ın zorlukları geçmişte kaldı. Ekonomi bir konut sahibi olmaya ve aile kurmaya yönelik arzularını bastırmış olan bireylerin talebi ile beslenerek savaştan sonra da büyümesini sürdürdü.

1960'lara gelindiğinde politika yapıcılar Keynes'in kuramlarına sıkı sıkıya bağlanmış gibi görünüyorlardı. Buna karşılık geriye dönüp bakınca Amerikalıların çoğu hükümetin giderek maliye politikasını yeniden gözden geçirmesini gerektiren ciddi yanlışlıklar yaptığı konusunda birleşmektedirler. Başkan Lyndon B. Johnson

(1963–1969) ve Kongre ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve işsizliği azaltmak amacıyla 1964'te bir vergi kesintisine gittikten sonra yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi pahalı iç harcama programını uygulamaya giriştiler. Johnson ayrıca Amerika'nın Vietnam savaşına katılmasının yol açtığı giderlerini karşılamak için askeri harcamaları da arttırdı. Bahis konusu büyük hükümet programları tüketicilerin yoğun harcamalarıyla birleşip mal ve hizmetlere yönelik talebi ekonominin üretebileceğinin çok ötesine itti. Ücretler ve fiyatlar yükselmeye başladı. Yükselen ücretler ve fiyatlar da kısa sürede birbirini besleyip giderek yükselen bir döngü oluşturdu. Fiyatlardaki bu genel yükselme enflasyon olarak bilinmektedir.

Keynes bu gibi aşırı talep dönemlerinde enflasyondan kaçınmak için hükümetin harcamaları azaltması ya da vergileri arttırması gerektiğini ileri sürüyordu. Buna karşılık, politikacıların enflasyonu önleyici maliye politikalarını kabullenmeleri zor olduğu için hükümet bunları uygulamaya direndi. Daha sonra 1970'lerin başlarında ülke uluslararası petrol ve gıda maddesi fiyatlarındaki büyük bir yükselişin darbesini yedi. Bu durum politika yapıcılarını bir büyük ikileme karşı karşıya bıraktı. Enflasyonla savaşta uygulanacak alışlagelmiş strateji federal harcamaları kısarak ya da vergileri arttırarak talebi dizginlemek olmalıydı; fakat bu yapılırsa zaten yüksek petrol fiyatlarının sıkıntısını çekmekte bulunan ekonomiden gelirler çıkarılmış olacaktı. Bunun sonucunda da işsizlikte büyük bir artma olacaktı. Eğer politika yapıcılar yükselen petrol fiyatlarının neden olduğu gelir kaybını karşılamaya karar verirlerse ya harcamaları arttırmak ya da vergileri kesmek zorunda kalacaklardı. Buna karşılık her iki politika da petrol ya da gıda maddesi arzını arttıramayacağına göre arzı değiştirmeden talebi teşvik etmek sadece fiyatların daha çok yükselmesine yol açacaktı.

Başkan Jimmy Carter (1973–1977) sorunu iki yönlü bir politika izleyerek çözümlenmeye çalıştı. Maliye politikasını federal bütçe açığının artmasına izin vererek ve işsizler için istihdam yaratma programları uygulayarak işsizliği önleyecek biçimde düzenledi. Enflasyonla savaş amacıyla bir gönüllü ücret ve fiyat kontrol programı geliştirdi. Anılan stratejinin iki ögesi de işlemedi. 1970'lerin sonunda ülke hem büyük işsizlik hem yüksek enflasyon sıkıntısı çekiyordu.

Bir yandan çok sayıda Amerikalı “stagflasyon” denilen bu olguyu Keynes ekonomisinin işlemediğinin bir kanıtı olarak görürlerken diğer yandan bir başka öge de hükümetin ekonomiyi yönetmek için maliye politikasını kullanmaktaki yeterliğini daha çok azaltıyor-

du. Bütçe açıkları mali görünümün değişmez bir parçası gibiydi ve durgun 1970'lerde bir kaygı kaynağı olarak ortaya çıkmıştı. Daha sonra 1980'lerde Başkan Ronald Reagan (1981–1989) bir vergi kesintileri programı izledi ve askeri harcamaları arttırdı. 1986'ya gelindiğinde açıklar 221 milyar dolara yükselmiş ya da toplam federal harcamaların yüzde 22'sini aşmıştı. Şimdi hükümet talebi arttırmak amacıyla harcama ya da vergi politikaları yürütmek istese bile sözü edilen açıklar böyle bir strateji uygulanmasını düşünülemez hale getiriyordu.

Bütçe açıklarının azaltılması, 1980'lerin sonlarından başlayarak maliye politikasının önde gelen amacı oldu. Dış ticaret olanaklarının hızla çoğalması ve teknolojinin yeni ürünler geliştirmesi karşısında büyümeyi teşvik edici hükümet politikalarına pek az gereksinim varmış gibi görünüyordu. Bunun yerine, yetkililerin iddiasına göre, daha az açık olunca hükümetin borçlanmasına gerek kalmaz ve böylelikle faiz oranları düşeceği için iş çevrelerinin büyümeyi finanse etmek için para bulması kolaylaşır. Hükümet bütçesi en sonunda 1998'de yeniden bir fazlalık gösterdi. Bahis konusu gelişme yeni vergi kesintileri istenmesine yol açıyorsa da savaş sonrasının büyük bebek patlaması kuşağının emeklilik yaşına gelmesi nedeniyle Sosyal Güvenlik sisteminden emekli maaşı ve Medicare programından da sağlık yardımı almaya başlaması yüzünden hükümetin yeni yüzyılda önemli bütçe sorunlarıyla karşılaşacağı anlaşılınca düşük vergi konusundaki hevesler bir ölçüde azaldı.

1990'ların sonlarına gelindiğinde politika yapıcıların geniş ekonomik amaçlara erişmek için maliye politikasına başvurmaları olasılığı kendilerinden öncekilere oranla çok daha zayıftı. Bunun yerine ekonomiyi marjinal biçimde güçlendirmeye yönelik dar kapsamlı politika değişikliklerine odaklandılar. Başkan Reagan ve ardılı George Bush (1989–1993) sermaye kazançlarından yani taşınmaz mal ya da hisse senedi gibi varlıkların değer kazanmasıyla oluşan zenginlik artışlarından alınan vergilerin azaltılmasına çalıştılar. Böyle bir değişiklikle tasarrufların ve yatırımların teşvik edileceğini ileri sürdüler. Demokratlar bunun çok büyük ölçüde zenginlerin işine yarayacağını söyleyerek değişikliğe karşı direndiler. Buna karşın bütçe açığı azalınca Başkan Clinton (1993–2001) taleplere boyun eğdi ve en yüksek sermaye kazancı vergisi oranı 1996'da yüzde 28'den yüzde 20'ye indirildi. Clinton bu arada yüksek nitelikli ve bu nedenle de daha üretken ve rekabet yetenekli bir işgücü yaratılmasına yönelik çeşitli öğretim ve meslek eğitimi programları geliştirerek ekonomiyi etkilemeye çalıştı.

ABD EKONOMİSİNDE PARA

Bütçe konusu her ne kadar önemini koruduysa da XX. Yüzyıl'ın sonlarında toplam ekonomiyi yönetmek işlevi büyük ölçüde maliye politikasından para politikasına kaydı. Para politikası bağımsız bir ABD hükümet kuruluşu olan Federal Rezerv Sistemi'nin yetkisi altındadır.

Genellikle “Fed” olarak bilinen kuruluşun 12 bölgesel Federal Rezerv Bankası ve 25 Federal Rezerv Bankası Şubesi vardır. Ülke genelinde kayıtlı tüm ticari bankalar yasa gereği Federal Rezerv Sistemi'nin üyesi olmak zorundadır; eyaletlerde kayıtlı bankaların üye olması kendi seçeneklerine bırakılmıştır. Federal Rezerv Sistemi'nin üyesi olan bir banka genelde bölgesindeki Rezerv Bankası'ndan bir bireyin toplumundaki bir bankayı kullandığı biçimde yararlanır.

Federal Rezerv Sistemi'ni yedi kişinin oluşturduğu Federal Rezerv Governörler Kurulu yönetir. Kurulun Başkan tarafından atanan ve örtüşen 14 yıllık süreler boyunca görev yapan yedi üyesi vardır. Kurulun en önemli para politikası kararları yedi governörden, New York Federal Rezerv Bankası başkanından ve dönüşümlü olarak görev yapan dört diğer Federal Rezerv Bankası başkanından oluşan Federal Açık Piyasa Komitesi tarafından alınır. Federal Rezerv Sistemi çalışmaları konusunda Kongre'ye dönem raporları vermekle yükümlü olmakla birlikte governörler yasa gereği Kongre ve Başkana karşı bağımsızlardır. Fed'in en önemli politika görüşmelerini kapalı oturumlarda yapması ve bunları çok kez belirli bir süre geçtikten sonra açıklaması da söz konusu bağımsızlığı güçlendirmektedir. Kendine ait tüm işletme harcamalarını da yatırım gelirleriyle ve verdiği hizmet karşılığı aldığı paralarla karşılar.

Ekonomideki toplam para ve kredi arzı üzerindeki kontrolünü sürdürebilmek için Federal Rezerv'in elinde üç temel araç vardır. Bunlardan en önemlisi açık piyasa işlemleri olarak bilinir; yani hükümet menkul kıymetlerinin alımı ya da satımı faaliyetidir. Federal Rezerv para arzını arttırmak amacıyla bankalardan, diğer işletmelerden ya da bireylerden hükümete ait menkul kıymetleri alır ve çekle (bastığı bir yeni para kaynağı) ödeme yapar; Fed'in çekleri bankalara yatırıldığında bir kısmı borç olarak verilebilecek ya da yatırımda kullanılacak yeni ihtiyatlar oluşturur ve böylelikle de sürümdeki para arzını artırır. Buna karşın Fed para arzını kısmak isterse bankalara hükümet menkul kıymetleri satar ve böylece ellerindeki ihtiyatları almış olur. Ellerindeki ihtiyatlar azalan bankalar borç vermeyi kısmak zorunda kalırlar ve buna bağlı olarak para arzı da düşer.

Fed mevduat alan kuruluşların kasalarında nakit ya da bölgele-
rindeki Rezerv Bankalarında mevduat olarak bulundurmaları gere-
ken ihtiyat düzeyini belirlemek yoluyla da para arzını kontrol edebi-
lir. İhtiyat oranı artırılınca bankalar ellerinde daha fazla para tutmak
zorunda kalırlar ve böylece para arzı azalır; buna karşılık ihtiyat
oranlarının düşürülmesi aksine işler ve para arzını çoğaltır. Bankalar
ihtiyat gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla birbirlerine sık sık
bir gecelik borç para verirler. Bahis konusu borçlara ilişkin bulunan
ve “federal fon oranı” diye bilinen oranlar belirli bir anda para
politikasının ne kadar “sıkı” ya da “gevşek” olduğunun temel bir
ölçütüdür.

Fed’in elindeki üçüncü araç reeskont oranı ya da ticari banka-
ların Rezerv Bankaları’ndan borç alırken ödedikleri faiz oranıdır.
Fed reeskont oranını yükselterek ya da düşürerek borç alımlarını
teşvik edebilir ya da daha az çekici duruma getirebilir ve böylelikle
bankaların borç olarak verebilecekleri gelir miktarını değiştirebilir.

Anılan araçlar Federal Rezerv’in ABD ekonomisindeki para ve
kredi miktarını azaltıp çoğaltmasına olanak yaratır. Para arzı çoğa-
lınca kredilerin gevşediği söylenir. Böyle durumlarda faiz oranların-
da düşme, işletmelerin ve bireylerin tüketim harcamalarında yüksel-
me eğilimi görülür ve istihdam artar; eğer ekonomi tam kapasitesine
yakın bir faaliyet içindeyse sürümde çok fazla para bulunması
enflasyona ya da doların değerinde düşmeye yol açabilir. Buna
karşın para arzı daralırsa kredi sıkılaşır. Bu durumda da faiz oranla-
rında yükselme eğilimi görülür, harcama eğilimi ya kalmaz ya
azalır ve enflasyon düşer; ekonomi tam kapasitesinin altında işliyor-
sa sıkı para işsizliğin artmasına neden olabilir.

Federal Rezerv’in belirli amaçlar için para politikası kullanma
yeteneğini karmaşık duruma getiren pek çok öge vardır. Herşeyden
önce para pek değişik biçimlere girdiği için çok kez bunlardan
hangisinin hedef alınacağını belirlemek zordur. En temel biçimiyle
madeni para ya da kağıt para vardır. Madeni paralar doların değerine
dayalı çeşitli birimlerden oluşur: “penny” bir sent ya da doların
yüzde biri; “nickel” beş sent ya da doların yüzde beşi; “dime” on
sent ya da doların yüzde onu; “quarter” yirmi beş sent ya da doların
dörtte biri; 50 sentlik para yani yarım dolar; ve bir dolarlık madeni
para. Kağıt para ise 1, 2, 5, 10, 20, 50 ve 100 dolarlık kupürlerden
oluşur.

Para arzının daha önemli kesimi çek hesaplarındaki mevduat-
tan ya da bankalarda ve diğer finans kuruluşlarının hesaplarındaki
girdilerden oluşur. Bireyler ödemelerini çek yazarak yani bankaları-
na elinde çek bulunduran kişilere hesaplarından belirli miktarda

para ödeme emri vererek yapabilirler. Vadeli mevduat ta çek hesabı mevduatına benzer; ancak mevduat sahibi parasını belirli bir süre için hesapta tutmayı kabul eder. Hesap sahipleri genelde paralarını vade tarihinden önce çekebilirlerse de bu gibi durumlarda bir ceza ödemeleri ve faizin bir bölümünden vazgeçmeleri gerekir. Para ayrıca para piyasası fonlarını da içerir. Bahis konusu fonlar kolaylıkla nakde çevrilebilen kısa vadeli menkul kıymetlerden ve diğer varlıklardan oluşur.

Paranın biriktirilme biçimi genel ekonomi üzerinde etkili olan ya da olmayan önceliklere ve diğer ögelere bağlı olarak günden güne değişebilir. Para arzındaki değişiklikler ancak belirsiz sürelerden sonra ekonomiyi etkilediği için Fed'in işi daha da zorlaşır.

PARA POLİTİKASI VE MALİ İSTİKRAR

Fed'in çalışmaları önemli olaylar sonucunda zamanla bir evrim geçirmiştir. Kongre 1913'te banka sisteminin denetimini güçlendirmek ve bir önceki yüzyılda belirli dönemlerde patlak vermiş olan banka paniklerini engellemek için Federal Rezerv Sistemi'ni kurdu. 1930'lardaki Büyük Bunalım sonucu Kongre ihtiyat oranlarını değiştirmek ve sermaye piyasası marjlarını (bireylerin krediyle hisse senedi aldıkları zaman yatırımları gereken para miktarı) düzenlemek için Fed'e yetki verdi.

Yine de Federal Rezerv genel ekonomik politikayla ilgili konularla ilgilenmeyi çok kez seçilmiş yetkililere bıraktı. Sözelimi İkinci Dünya Savaşı sırasında Federal Rezerv çalışmalarını Hazine'nin düşük faizle borç alabilmesini kolaylaştırmaya bağlı tuttu. Daha sonraları hükümet Kore savaşı harcamalarını karşılamak için çok sayıda hazine bonusu satınca Fed bono fiyatlarının düşmesi için büyük ölçüde alımlar yaptı ve böylelikle para arzını arttırdı. Fed 1951'de Federal Rezerv politikasının Hazine finansmanına bağlı kılınmaması konusunda Maliye Bakanlığı ile bir uzlaşma sağlayarak bağımsızlığını yeniden elde etti; buna karşın politik uyumdan pek fazla ayrılmadı. Sözelimi Başkan Dwight D. Eisenhower'ın (1953–1961) maliye açısından muhafazakar yönetimi sırasında Fed fiyat istikrarı sağlanmasını ve parasal büyümenin sınırlandırılmasını vurguladı; fakat, 1960'larda daha liberal başkanların görev yaptığı sırada vurguyu tam istihdam ve ekonomik büyüme üzerinde yoğunlaştırdı.

Fed 1970'lerin büyük bir bölümünde hükümetin işsizlikle savaşıma arzusuna uyarak kredilerin hızla yaygınlaşmasına izin verdi. Buna karşılık, enflasyon ekonomiyi alt üst edince merkez bankası 1979'dan itibaren birdenbire sıkı para politikası uygulama-

ya başladı. Söz konusu politika para arzındaki artışı başarılı bir biçimde durdurduysa da 1980’de ve 1981–1982’de büyük daralmalara katkıda bulundu. Buna karşılık enflasyon gerçekten yavaşladı ve Fed on yılın ortalarında yeniden ihtiyatlı bir büyüme politikası izlemeye başlayabildi; ancak, hükümetin bütçe açıklarını kapatmak için büyük ölçüde borçlanması gerektiği için faiz oranları görece olarak yüksek kaldı. Açıklar azalıp 1990’larda tümüyle ortadan kalkınca faiz oranları da yavaş yavaş düştü.

Para politikasına verilen önemin giderek artması ve ekonomik istikrar sağlama çabalarında maliye politikalarının rolünün giderek azalması hem politik hem de ekonomik gerçekleri yansıtıyor olabilir. 1960’larda, 1970’lerde ve 1980’lerde geçirilen deneyimler demokratik yoldan seçilen hükümetlerin işsizlikle savaşmaktan daha çok enflasyonu düşürebilmek amacıyla maliye politikası uygulamakta zorlanmış olabileceklerini düşündürmektedir. Enflasyonla savaş hükümetin harcamaları kıstak ya da vergileri arttırmak gibi hoş gitmeyen kararlar almasını gerektirmekte, buna karşın, işsizlikle savaş için uygulanan maliye politikasının geleneksel çözüm yolları ise harcamaların artırılıp vergilerin düşürülmesi anlamına geldiği için halkın daha çok hoşuna gidebilmektedir. Kısacası, politik gerçekler enflasyon dönemlerinde para politikasına daha büyük bir rol verilmesine yol açabilir.

Maliye politikasının işsizlikle savaşmaya daha uygun bulunabileceğini, para politikasının enflasyonla savaşmada daha etkin olabileceğini akla getiren bir başka neden de vardır. Para politikasının Birleşik Devletler’in 1930’larda karşılaştığı gibi derin bir bunalım sırasında ekonomiye yapabileceği yardım sınırlı olmaktadır. Para politikasının ekonomik daralmaya karşı uyguladığı tedavi yöntemi sürümdeki para miktarını arttırarak faiz oranlarını düşürmektir; fakat, faiz oranları sıfıra düştüğünde Fed’in yapabileceği bir şey kalmaz. Geçtiğimiz yıllarda Birleşik Devletler’in ekonomistlerin “likidite tuzağı” dedikleri böyle bir durumla karşılaşmamasına karşılık Japonya 1990’larda bu konuma düştü. Ekonomisi durgunlaşmış faiz oranları da sıfıra yaklaşıncaya pek çok ekonomist Japon hükümetinin daha atak bir maliye politikası uygulaması ve yeniden harcamaları ve ekonomik büyümeyi teşvik amacıyla büyük bütçe açıklarına bile gitmesi gerektiğini iddia ettiler.

YENİ BİR EKONOMİ Mİ?

Günümüzde para politikasının gevşek mi sıkı mı olmasına karar verebilmek için Federal Rezerv'in ekonomistleri çok sayıda önleme başvururlar. Yaklaşımlardan biri ekonominin gerçek ve beklenen büyüme oranlarını karşılaştırmaktır. Beklenen büyüme oranının işgücündeki büyüme ile üretkenlikteki artışların toplamından ya da işçi başına düşen üretimden oluştuğu düşünülür. 1990'ların sonlarında işgücünün yılda yaklaşık yüzde 1 büyüyeceği ve üretkenliğin de yüzde 1-1,5 arasında artacağı bekleniyordu. Bu nedenle de beklenen büyüme oranının yüzde 2-2,5 arasında artacağı tahmin ediliyordu. Bahis konusu ölçüte göre gerçek büyümenin uzun vadede beklenen büyümeden fazla olması bir enflasyon tehlikesi ortaya çıkması anlamına geliyor ve daha sıkı bir para politikası izlenmesini gerektiriyordu.

İkinci ölçüt ise NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment) denilen işsizliğin hızlanmayan enflasyon oranıdır. Geçen zaman içinde ekonomistler işsizlik belirli bir düzeyin altına düşünce enflasyonun hızlanma eğiliminde olduğunu gözlemlediler. Ekonomistler genelde 1990'ların sonlarında biten on yıl içinde NAIRU'nun yaklaşık yüzde 6 olduğuna inanıyorlardı; fakat daha sonra bu oranın yüzde 5,5 düzeyinde gerçekleştiği görüldü.

Belki daha büyük önem taşıyan bir gelişme ise mikro işlemci, lazer ışını, fiber optik ve yapay uydu gibi çok sayıda yeni teknolojinin 1990'ların sonlarında Amerikan ekonomisini ekonomistlerin olası gördüklerinin ötesinde üretken konuma getirmesi oldu. Federal Rezerv Başkanı Alan Greenspan 1999 ortalarında "bilgi teknolojisi diye adlandırdığımız en son yenilikler ticaret yapma ve değer yaratma yöntemlerimizi çok kez beş yıl öncesinde bile kestiremeyeceğimiz biçimde değiştirmeye başladı" diyordu.

Greenspan'a göre daha önceleri müşterilerin gereksinimleri ve ham maddelerin bulunduğu yerler konusundaki bilgi yetersizliği yüzünden işletmeler gerektiğinden daha büyük stok oluşturmak ve daha çok işçi çalıştırmak zorunda kalıyorlardı. Bilgi niteliği yükseldikçe işletmeler de daha etkin çalışabilmeye başladılar. Bilgi teknolojileri mal teslim sürelerini kısalttığı gibi yenilik yaratma sürecini de hızlandırdı ve düzgülüştürdü. Sözelimi Greenspan bilgisayarla örnek yaratma sayesinde tasarım sürelerinin büyük ölçüde kısaldığını ve mimarlık kuruluşlarındaki personel gereksinimin azaldığını, tıpta teşhislerin daha çabuk, daha kapsamlı ve daha sağlıklı yapılmasına yol açıldığını söylüyordu.

Sözü edilen teknolojik yeniliklerin 1990'ların sonlarında beklenmedik bir üretkenlik patlamasına yol açtığı görüldü. Üretken-

lik 1990'ların başlarında yılda yüzde 1'in altında artarken bu oran anılan on yılın sonlarına doğru ekonomistlerinin beklentilerinin çok ötesinde gerçekleşerek yılda yüzde 3'e erişti. Daha büyük üretkenlik, işletmelerin enflasyona yol açmadan daha hızlı bir büyüme sağlayabileceği anlamına geliyordu. İşçilerin ücret atışı konusundaki beklenmedik ölçüde ılımlı talepleri de – olasılıkla ekonominin hızlı gelişmesi yüzünden çalışanların işlerini daha zor koruyabileceklerini düşünmeleri nedeniyle – enflasyon baskılarının azalmasına yardımcı oldu.

Bazı ekonomistler Amerika'nın enflasyona yol açmadan da büyük bir hızla büyüeyebilen bir "yeni ekonomi"yi birdenbire geliştirdiği görüşüyle alay ettiler. Küresel rekabette yadsınamaz bir yoğunlaşma olmakla birlikte Amerika'daki pek çok endüstrinin bundan etkilenmediğini belirttiler. Bilgisayarlar Amerikalıların ticaret yapma yöntemlerini değiştirmekle birlikte işletme faaliyetlerde yeni karmaşalar da yaratıyorlardı.

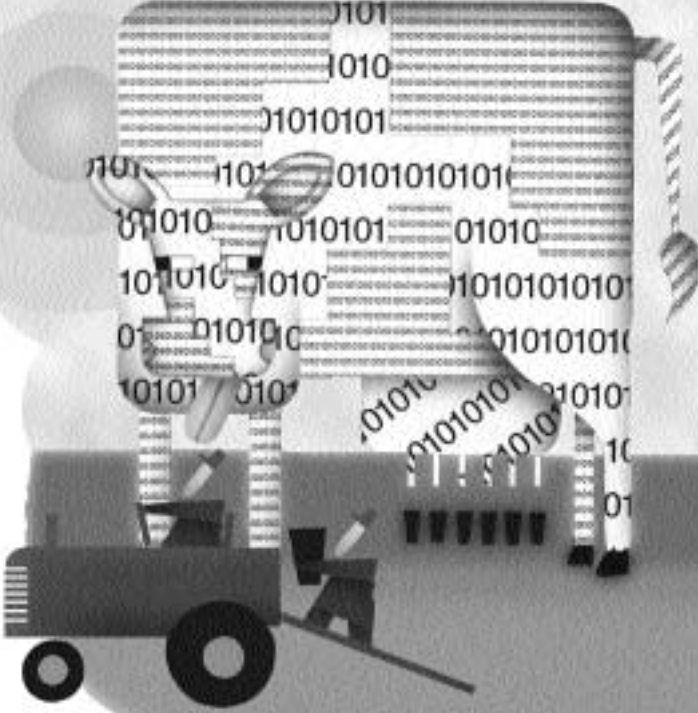
Buna karşılık, ekonominin önemli bir "yapısal değişme" içinde bulunduğunu söyleyen Greenspan'a hak veren ekonomistlerin sayısı çoğaldıkça tartışmalar da, gittikçe artan bir biçimde, ekonominin değişip değişmediği konusundan daha çok bu beklenmedik güçlü gelişmenin ne kadar sürebileceği hakkında yapılmaya başlandı. Yanıt kısmen ekonominin en eski öğelerinden biri olan emeğe bağıtlıymış gibi görünüyordu. Ekonomi güçlü bir biçimde büyürken teknolojinin yerinden oynattığı işçiler yeni ortaya çıkan endüstrilerde kolaylıkla iş buluyorlardı. Bunun sonucu olarak da 1990'ların sonlarında istihdam genel nüfustan çok daha hızlı bir biçimde artıyordu. Bahis konusu eğilim sonsuza kadar süremezdi. 1999 ortalarında 16–64 yaş arasındaki "olası işçilerin" yani işsiz olup ta bir iş bulabilirlerse çalışmak isteyenlerin sayısı yaklaşık 10 milyonu (toplam nüfusun aşağı yukarı yüzde 5,7'si kadar). Bu ise hükümetin anılan konuda istatistik toplamaya başladığı 1970 yılından beri gerçekleşen en düşük yüzde idi. Ekonomistler Birleşik Devletler'in giderek istihdam yetersizliği ile karşılaşacağı, bunun da ücretleri yükseltmesinin ve enflasyonu başlatmasının beklenebileceği ve Federal Rezerv'in de ekonomiyi yavaşlatma yolu aramak zorunda kalabileceği uyarısında bulundular.

Yine de bu kaçınılmaz görünen gelişmeyi geciktirebilecek çok şey olabilir. Gelen göçmen sayısı artabilir ve çalışabilecek birey birikimini büyütebilirdi. Buna karşılık böyle bir gelişme pek olası görülüyordu; çünkü, 1990'larda Birleşik Devletler'deki siyasal atmosfer göçün artmasına elverişli değildi. Pek çok Amerikalının geleneksel emeklilik yaşı olan 65'ten sonra da çalışma olasılığının

daha güçlü olduğuna inanan uzman sayısı ise gittikçe artıyordu. Böylelikle olası işçi arzı da çoğalabilirdi. Gerçekten de, saygın bir işletme araştırma örgütü olan Ekonomik Kalkınma Komitesi 1999 yılında işverenlere çağrıda bulundu ve o güne değin yaşlı işçilerin emekçi ordusunda daha uzun süre kalmalarını zorlaştırmış olan engelleri kaldırmalarını istedi. Günümüzdeki eğilim böyle sürerse 2030 yılına gelindiğinde 65 yaşın üzerindeki her bireye karşılık üçten az işçi bulunacaktı (bu sayı 1950’de yediydi); Ekonomik Kalkınma Komitesi bu eşi görülmemiş nüfus değişikliğinin işletmeleri işçi peşinde koşmak zorunda bırakacağını tahmin ediyordu.

Komite’nin görüşüne göre işletmeler bugüne değin genç işçilere yer açmak amacıyla erken emekliliği benimsiyorlardı; fakat, bu uygulama işçi bolluğu olan günlerden kalma eski bir modaydı ve işçi sayısı azaldıkça sürdürülmesi olanak dışı idi.

Kıscası, Birleşik Devletler olağanüstü bir başarının mutluluğunu sürdürürken 1990’ların sonunda kendisini henüz haritası çıkarılmamış ekonomi bölgelerine girmiş buluverdi. Bazı kişilerin gelecekte sonsuza kadar uzayan bir ekonomi çağı açıldığı görüşünde olmalarına karşın bazıları bu kadar kesin düşünmüyorlardı. Belirsizlikleri değerlendiren çok kimse ihtiyatlı bir iyimserlik içindeydi. Greenspan da 1997’de “Üzgünüm ama tarih sonuçta serap olduğu anlaşılan pek çok, yeni çağ’ düşüyle doludur. Kıscası, tarih ihtiyatlı olmayı öğretiyor” demişti.

BÖLÜM VIII

AMERİKAN TARIMININ DEĞİŞEN ÖNEMİ

Ülkenin ilk günlerinden başlayarak çiftçilik ABD ekonomisinin ve kültüründe yaşamsal bir yere sahip oldu. Çiftçiler halkı besledikleri için doğal olarak her toplumda önemli bir rol oynamışlardır. Birleşik Devletler’de ise çiftçiliğe özel bir değer verile geldi. Çiftçiler eski günlerde girişimcilik, yoğun çalışma ve kendine yeterlilik gibi ekonomik erdemlerin örneği olarak görüldüler. Ayrıca pek çok Amerikalı ve özellikle de belki hiçbir zaman toprak alamamış ve kendi emeklerini ya da ürünlerini sahiplenememiş bulunan göçmenler bir çiftlik edinmenin Amerikan ekonomik sistemine giriş bileti olduğunu anladılar. Çiftçilikten ayrılan kişiler bile toprağı çok kez kolaylıkla alınıp satılabilen ve başka kar yolları açabilen bir mal gibi kullandılar.

Amerikan çiftçileri besin maddesi üretmekte genellikle başarılı oldular. O kadar ki bu başarıları zaman zaman en büyük sorunlarını oluşturdu ve tarım sektörü fiyatların düşmesine neden olan aşırı üretim dönemleri yaşadı. Hükümet uzun süreler boyunca bu sorunların en ağırlarının çözümlenmesine yardımcı oldu. Buna karşılık geçtiğimiz yıllarda hükümetin kendi harcamalarını kısma arzusu ve tarım sektörünün azalan politik etkisi yüzünden bu gibi yardımlarda azalma oldu.

Amerikalı çiftçiler aldıkları ürünün bolluğunu belirli etkenlere borçludurlar. Herşeyden önce çok olumlu doğal koşullarda çalışırlar. Amerika’nın Ortabatısı dünyadaki en zengin tarım arazisinin bir bölümüne sahip bulunmaktadır. Ülkenin çok yerinde yeterli ile bol arasında değışen yağış olmakta; yağış almayan yörelerde de nehirler ve yeraltı suları yaygın sulamaya olanak sağlamaktadır.

Büyük sermaye yatırımları ve giderek artan iyi eğitilmiş işçi kullanımı da Amerikan tarımının başarısına katkı yapmaktadır. Çiftçilerin hızla toprak süren, tohum eken ve ürün biçen çok pahalı makineleri çekmek için sürücü yerleri soğuk havalandırılmalı olan traktörler kullandıklarını görmek olağan dışı değildir. Biyoteknoloji sayesinde hastalığa ve kuraklığa dayanıklı tohumlar geliştirilmektedir. Bol bol kimyasal gübre ve zararlılara karşı ilaç (bazı çevrecilerin görüşüne göre gereğinden çok) kullanılmaktadır. Çiftliklerdeki faaliyet bilgisayarlarla izlenmekte ve ürünün en iyi nerede yetişeceğini ve gübrelenebileceğini belirlemek için uzay teknolojilerinden bile yararlanılmaktadır. Buna ek olarak araştırmacılar da zaman zaman yeni besin maddeleri sunmakta ve bu maddeleri üretmek için yeni yöntemler – balık üretmek için yapay göller yaratmak gibi – geliştirmektedirler.

Buna karşın çiftçiler doğanın temel kurallarının bazılarında kurtulamamışlardır. Günümüzde bile kontrolleri dışında kalan

özellikle hava koşulları gibi güçlerle savaşmak zorundadırlar. Kuzey Amerika'da hava koşulları genelde ılıman olmakla birlikte sık sık sel ve kuraklık görülür. Hava koşullarındaki değişiklikler tarımda çok kez genel ekonomiyle ilgisi olmayan kendi ekonomik dönemler yaratır.

Ögeler çiftçilerin başarılarını engelleyecek konuma gelince hükümet yardımı almak için talepler başlar; zaman zaman bu ögeler birleşip çiftçileri başarısızlığın sınırına itince de bahis konusu çağrılar yoğunluk kazanır. Sözgelimi 1930'larda aşırı üretim, kötü hava koşulları ve Büyük Bunalım bir araya geldi ve pek çok Amerikan çiftçisine aşılamaz engeller gibi görünen bir ortam oluşturdu. Hükümet yaygın tarım reformları gerçekleştirerek söz konusu soruna karşılık verdi; bunlar arasında en önemlisi fiyat destekleri sistemiydi. Destek programlarının çoğu Kongre tarafından 1990'ların sonunda uygulamadan çıkarılncaya kadar daha önce benzeri görülmemiş olan bu büyük müdahale sürdü.

ABD tarımının kendisine özgü iniş ve çıkış dönemleri 1990'ların sonlarında değin devam etti; 1996 ve 1997'de büyük bir gelişme oldu; sonraki iki yıl içinde de yeni bir daralma başladı; ama yüzyılın başındakine benzemeyen bir tarım ekonomisi oluşmuştu.

İLK YILLARDAKİ TARIM POLİTİKASI

Amerika tarihinin koloniler dönemi sırasında Britanya Tahtı araziyi büyük bölümlere ayırdı ve bunları özel şirketlere ya da bireylere bağışladı. Bağış alanlar da bu toprakları daha küçük parçalara bölüp başkalarına sattılar. 1783'te İngiltere'ye karşı bağımsızlık kazanılınca Amerika'nın Kurucu Ataları yeni bir arazi dağıtım yöntemi geliştirmek zorunda kaldılar. O güne kadar yerleşime açılmamış olan tüm toprakların federal hükümetin mülkiyeti altına alınmasına karar verdiler; hükümet de bu toprakları hektarı 6,25 dolardan satabilecekti.

Bahis konusu yeni topraklara yerleşmenin yarattığı büyük tehlikelere göğüs geren bireylerin çoğunluğu yoksuldu ve buralara ellerinde çiftliklerinin bir tapusu bile bulunmadan "işgalci" (squatter) olarak yerleştiler. Birleşik Devletler'in ilk yüzyılı boyunca çok sayıda Amerikalı çiftlik kurmayı ya da uzun süreyle oturmayı kabul etmeleri koşuluyla yerleşimcilere bedava arazi verilmesi gerektiği inancındaydı. En sonunda Batı bölgesindeki arazinin büyük kesimlerini yerleşime açan 1862 tarihli Çiftçi Yerleştirme Yasası ile bu amaca erişildi. Aynı yıl kabul edilen bir başka yasa ile de arazisi bağışlanmış tarım ve teknoloji kolejleri (land grant colleges) sistemi geliştirilmesine yönelik gelir elde etmek amacıyla belirli eyaletlere

federal arazi ayrılması kabul edildi. Morrill Yasası aracılığıyla kamu kolej ve üniversiteleri kurulması sonucunda pratik sanatlar denilen ve aralarında çiftçiliğin de bulunduğu alanda öğretim ve eğitim yapılmasına yol açıldı.

Birleşik Devletler'in geri kalan bölgelerindeki gibi çok sayıda orta boy çiftlik sahibi olma düşüncesi Güney'de geçerli değildi. İç Savaş'tan (1861–1865) önce bol miktarda tütün, pirinç ve pamuk üretmek amacıyla binlerce değilse bile yüzlerce hektar yüzölçümü olan büyük çiftlikler kurulmuştu. Söz konusu çiftlikler az sayıda zengin aile tarafından sıkı bir yönetim altında tutulurlardı. Çalışanların çoğunluğunu köleler oluşturuyordu. İç Savaş'tan sonra kölelik kaldırılınca eski kölelerin pek çoğu önceki sahipleriyle anlaşıp kiracı çiftçi (ortakçı – sharecropper) olarak bu topraklarda kaldılar.

Amerika'nın ilk endüstrileşme yıllarında değirmenlerde, fabrikalarda ve atölyelerde çalışan işçiler için bol besin maddesine gereksinim vardı. Geliştirilen su yolu ve demiryolu ağları tarımsal malların uzun mesafelere taşınmasına yol açtı. Çelik saban uçları (Ortabatı'nın katı toprağını sürebilmek için gerekiyordu), hasat makinesi (tahıl biçmekte kullanılıyordu) ve biçer-döver (tahılı biçen, döven ve ayıklayan bir makine) çiftçilerin üretkenliklerini arttırmalarına yardımcı oldu. Ülkede yeni kurulan değirmen ve fabrikalardaki işçilerin çoğunluğu bu gibi icatlar sonucunda çiftlik ailelerinin çiftliklerde çalıştırılmalarına gerek kalmamış olan oğulları ve kızlarıydı. 1860'a gelindiğinde ülkedeki 2 milyon çiftlikten bol ürün alınıyordu. Gerçekten de 1860'ta tarım ürünleri ülke ihracatının yüzde 82'sini oluşturuyordu. Tarım Amerikan ekonomik kalkınmasının ardındaki gerçek güç olmuştu.

ABD tarım ekonomisi büyüdükçe çiftçiler hükümet politikalarının geçimlerini gittikçe daha fazla etkilediğinin farkına vardılar. Çiftçileri savunan ilk politik grup olan "Grange" 1867'de kuruldu. Grup hızla büyüdü ve onu Çiftçiler İttifakı ve Popülist Parti gibi benzerleri izledi. Sözü edilen gruplar yüksek taşıma ücreti uygulayan demiryolu şirketlerini, çiftçiler tarafından "aracılık" yaparak dürüstlük dışı kar sağladıkları düşünülen tüccarları ve ağır kredi koşulları uygulayan bankaları hedef alıyorlardı. Çiftçilerin politik alanda hareketlenmeleri belirli sonuçlar sağladı. Demiryolları ve tahıl yükleme istasyonları hükümet düzenlemesi altına alındı; yüzlerce kooperatif ve banka kuruldu. Buna karşılık çiftçi grupları ülkenin politik gündemine şekil vermek amacıyla 1896'da ünlü konuşmacı ve Demokrat William Jennings'i başkan adayı olarak desteklediler ve başarısızlığa uğradılar. Kentliler ve doğu bölgesi

iş çevreleri ucuz para ve kolay kredi taleplerinin yıkıcı bir enflasyona neden olacağından korktukları için çiftçilerin isteklerini kuşkuyla karşıladılar.

XX. YÜZYIL TARIM POLİTİKASI

Çiftçi guruplarının XIX. Yüzyıl sonlarında görülen dengesiz politik etkilerine karşın XX. Yüzyıl'ın ilk yirmi yılı Amerikan tarımının altın çağı oldu. Mallara yönelik talep yoğunlaştığı ve arazi fiyatları arttığı için çiftlik fiyatları da yükselmişti. Teknikteki ilerlemeler üretkenliği geliştirdi. Yeni tekniklerin daha bol ürün almalarında nasıl yardımcı olabileceğini çiftçilere anlatmak için ABD Tarım Bakanlığı gösteri çiftlikleri kurdu; Kongre 1914'te "teknik tarım müdürlükleri" yarattı ve çiftçilere ve ailelerine kimyasal gübre kullanımından evde dikiş dikme projelerine kadar her alanda danışma hizmeti sağlamak amacıyla bir personel ordusu kurdu. Tarım Bakanlığı yoğun bir araştırma programı başlatarak daha az tahıl yiyen ancak daha çabuk semiren domuz türleri, tahıl üretimini arttırmayı sağlayacak kimyasal gübreler, daha sağlıklı bitki yetiştirmesine yol açan melez tohumlar, bitki ve hayvan hastalıklarını iyileştiren ya da yok eden tedavi biçimleri ve çeşitli zararlılarla savaş yöntemleri geliştirdi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında fiyatlar düşmeye başlayınca XX. Yüzyıl başlarında yaşanmış olan mutlu yıllar sona erdi. Çiftçiler yine hükümetten yardım istediler. Ulusun geri kalan kesimi ve özellikle kentliler 1920'lerin gönençini sürdürdükleri için bu talepleri karşılık görmedi. Çiftçilerin bahis konusu dönemde karşılaştıkları güçlükler ülkenin kuruluş yıllarında çektiklerinden çok daha yıkıcı oldu; çünkü artık kendi kendilerine yeterli değillerdi. Gelirlerinin büyük ölçüde azalmış olmasına karşın peşin para ödeyerek makine, tohumluk, kimyasal gübre ve tüketici malları almak zorundaydılar.

Buna karşılık, 1929'da menkul kıymetler borsasının çökmesinden sonra ülke büyük bir bunalıma düşünce tüm ulus çiftçilerin duydukları acıları paylaşmaya başladı. Ekonomik bunalım aşırı üretimden doğan sıkıntıları iyice arttırdı. Buna elverişsiz hava koşulları da eklenince tarıma ilişkin uygulamaların ne kadar kısa görüşlü olduğu anlaşıldı. Uzun süreli bir kuraklık süresince durmadan esen rüzgar bir zamanlar çok verimli olan tarımsal arazinin büyük bölümlerinde üst katmanları sildi süpürdü. Söz konusu tatsız koşulları tanımlamak için "toz çanağı" (dustbowl) deyiimi kullanılır oldu.

1929'da Başkan Herbert Hoover'in (1929–1933) Federal Çiftlik Kurulu'nu göreve getirmesi üzerine hükümetin tarım ekonomisi-

ne yaygın müdahalesi başladı. Anılan kurul Büyük Bunalım'ın yarattığı gittikçe büyüyen sorunlarla başa çıkamamakla birlikte çiftçiler için daha büyük ekonomik istikrar sağlanması yolundaki ilk ulusal yükümlülüğün temsilcisi konumuna geldi ve tarım piyasalarının hükümet tarafından düzenlenmesinde ilk örneği oluşturdu.

Başkan Franklin D. Roosevelt 1933'te göreve başladıktan sonra ulusal tarım politikasını Hoover'in girişimlerinden çok daha öteye taşıdı. Roosevelt'in önerisi üzerine Kongre üretimi kısıarak tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye yönelik yasalar onayladı. Hükümet ayrıca anılan fiyatları destekleyecek bir "parite" fiyatı sistemi de uygulamaya başladı. Böylelikle fiyatlar yaklaşık olarak piyasaların olumlu yıllarındaki düzeyinde tutulacaktı. Hükümet fiyatların paritenin altına düştüğü aşırı üretim yıllarında ürün fazlasını satın almayı kabul etti.

Yeni Düzen döneminde çiftçilere yardım etmek için başka girişimlerde de bulunuldu. Kongre elektrik hatlarını köylere kadar getiren Kırsal Elektrik Yönetimi'ni kurdu. Hükümet kırlardan kasabalara ve kentlere erişilmesini kolaylaştıran bir "çiftlikten pazara yol" ağı kurulup bakımının yapılmasına yardımcı oldu. Erozyonla savaş programları uygulanıp ekime elverişli toprakların etkili biçimde kullanılmasının önemi vurgulandı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal ekonomi bir kez daha aşırı üretim sorunuyla karşı karşıya geldi. Benzin ve elektrikle çalışan makinelerin devreye sokulması ve zararlılarla savaş ilaçlarının ve kimyasal gübrelerin yaygın bir biçimde kullanılması sonucu hektar başına alınan ürün her zamankinden daha yüksek oldu. Kongre fiyatları düşüren ve vergi mükelleflerine yük getiren ürün fazlalarının tüketilmesi amacıyla 1954'te Barış İçin Besin programını yaratarak ABD tarımsal ürünlerini yoksul ülkelere ihraç etmeye başladı. Politika yapıcılar bu ihracatın kalkınmakta olan ülkelerin ekonomik gelişmesini teşvik edeceğini savundular. İnsancıl yardım yandaşları da Amerika'nın bu yolla bolluğunu paylaştığını ileri sürdüler.

Hükümet 1960'larda besin maddesi fazlasını Amerika'nın kendi yoksullarını doyurmak için de kullanmaya karar verdi. Başkan Lyndon Johnson'un Yoksullukla Savaş yıllarında hükümet federal Besin Pulu programını başlattı. Bu program çerçevesinde düşük gelirli kimselere besin kuponu verilmekte ve bu kuponlar besin maddesi alındığında bakkallar tarafından kabul edilmekteydi. Yoksul çocuklara okullarda parasız yemek verilmesi programı gibi ürün fazlalarını kullanan uygulamalar onları izledi. Bahis konusu besin maddesi programları uzun yıllar boyunca tarımsal destek alım-

ları için kentlerden yardım sağlamış ve hem yoksullara hem de çiftçilere yönelik önemli bir sosyal yardım biçimi oluşturmuştur.

Buna karşılık, 1950'lerde, 1960'larda ve 1970'lerde tarımsal üretim gittikçe yükseldi ve hükümetin fiyat destek sisteminin bedeli de dramatik oranda arttı. Tarıma dayanmayan eyaletlerin politikacıları elde yeterli ürün bulunduğu, özellikle ürün fazlalarının fiyatları düşürdüğü ve daha çok hükümet yardımı gerektirdiği bir sırada çiftçileri daha fazla üretmeye teşvik etmenin akılcı olup olmadığını sorgulamaya başladılar.

Hükümet yeni bir yol denedi. 1973'te ABD çiftçileri parite sistemi gibi yürütülmesi planlanmış olan ve "yetersizlik" ödemeleri denilen bir hükümet yardımı almaya başladılar. Anılan ödemelere hak kazanabilmek için çiftçilerin arazilerinin bir bölümünü üretim dışı bırakmaları ve böylelikle piyasada fiyatların yüksek tutulmasına yardımcı olmaları gerekmektedir. 1980'lerin başlarında uygulamaya konulan Malla Ödeme programı çerçevesinde hükümetin elindeki çok masraflı tahıl, pirinç ve pamuk stoklarının eritilmesi ve piyasadaki fiyatların güçlendirilmesi amaçlandı ve tarımsal arazinin yüzde 25'inin üretim dışı bırakılması sağlandı.

Fiyat destekleri ve yetersizlik ödemeleri yalnız tahıl, pirinç ve pamuk gibi belirli temel ürünler için uygulandı. Bunlar dışındaki pek çok ürün destek dışında tutuldu. Limon ve portakal benzeri birkaç ürünün pazarlanmasında açık kısıtlamalar uygulanmaktadır. Pazarlama emirleri denilen bu uygulamada üreticinin her hafta pazara getirebileceği taze ürün miktarı kısıtlanmaktadır. Satışlara sınırlama getirilerek çiftçilerin elde ettikleri fiyatın yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

1980'LERDE VE 1990'LARDA

1980'lere gelindiğinde sözü edilen programların maliyeti ve vergi mükelleflerine getirdiği yük zaman zaman yılda 20 milyar doları aşıyordu. Çiftlik bölgeleri dışında oturan pek çok seçmen bu harcamalardan üzüntü duyuyorlar ve federal hükümetin çiftçilere ekim YAPMAMALARI için para ödemesinden yakınıyorlardı. Kongre bu nedenle yeniden yön değiştirme gereği duydu.

1985'te Başkan Ronald Reagan genelde daha küçük bir hükümet konusunda çağrıda bulunduğu sırada Kongre ABD tarım ürünlerinin uluslararası rekabet gücünü arttırmak için yeni bir tarım yasaı kabul etti. Anılan yasa destek alımlarını kısıtı ve çevre koşullarına duyarlı 16-18 milyon hektar genişliğinde tarım arazisini 10-15 yıl süreyle ekim dışı bıraktı. 1985 tarihli yasa hükümetin tarıma yaptığı yardımın yapısını pek az etkilediyse de ekonomide

elde edilen gelişmeler sayesinde destek yardımları düşük bir düzeyde tutuldu.

Buna karşılık 1980'lerin sonlarında bütçe açıkları büyük ölçüde kabarıncı Kongre federal harcamaları kısma yolları aramayı sürdürdü. 1990'da çiftçileri geleneksel olarak yetersizlik ödemesi kapsamına girmeyen ürünleri yetiştirmeye teşvik eden ve anılan ödemelere uygun arazi alanlarını azaltan yasalar onayladı; fakat, yeni yasalar belirli ürünlere uygulanan yüksek ve katı destek alımlarını koruyor ve belirli tarımsal ürün piyasaları üzerindeki yaygın hükümet yönetimini de sürdürüyordu.

Bahis konusu durum 1996'da çarpıcı değişikliklere uğradı. 1994'te seçilmiş olan yeni Cumhuriyetçi Kongre çiftçilerin hükümet yardımlarına bağlı kalmalarına son vermeye çalıştı. Çiftçilik Özgürlüğü Yasası ile maliyeti en yüksek olan fiyat ve gelir destek programlarına son verildi ve çiftçiler dünya piyasaları için istedikleri ürünleri yetiştirmekte hiçbir sınırlama getirilmeden özgür bırakıldı. Yasaya göre çiftçilere piyasa fiyatlarıyla bağlantısı olmayan sabit destek ödemeleri yapılacaktı. Yasa ayrıca süt ürünlerine uygulanan desteğe de giderek son verilmesini gerektiriyordu.

Yeni Düzen döneminin politikalarından böylesine ayrılmak pek kolay olmadı. Fiyatlar o günlerde yüksek düzeylerde olmakla birlikte Kongre geçiş dönemini kolaylaştırmak amacıyla çiftçilere yedi yıllık bir süre içinde 36 milyar dolar ödeme yapılmasını kararlaştırdı. Yer fıstığı ve şeker için yapılan fiyat destekleri korundu ve soya fasulyesi, pamuk ve pirinç için yapılanlarsa arttırıldı. Portakal ve diğer bazı ürünlere uygulanan pazarlama emirleri pek az değiştirildi. Çiftçilere söz konusu politik ödünlerin verilmesine karşın daha az kontrollü bir sistemin dayanıklı olup olmayacağı konusundaki kuşklar sürüyordu. Eğer Kongre piyasa fiyatlarıyla destekleme ödemelerini birbirinden ayırmaya karar vermezse yeni yasa uyarınca 2002 yılında hükümet desteklerinde eski uygulamaya dönülecekti.

Asya'nın önem taşıyan ve finansal sıkıntı çeken bölgelerinde ABD tarım ürünlerine karşı talep çökünce 1998'de yeniden kara bulutlar belirdi; tarımsal ürün ihracatında büyük bir azalma oldu ve tarla ürünleri ve canlı hayvan fiyatları hızla düştü. Fiyatlar düşük olmakla birlikte çiftçiler daha fazla üretmek gelirlerini arttırma çabalarını sürdürdüler. Kongre 1998 ve 1999'da yıllarında 1996 tarihli yasanın sona erdirmeye çalıştığı tarımsal destek alımlarını geçici olarak teşvik eden kurtarma yasaları onayladı. 1999 yılında gerçekleşen 22,5 milyar dolarlık destek alımı yeni bir rekor oluşturdu.

TARIM POLİTİKALARI VE DÜNYA TİCARETİ

Dünya piyasaları arasındaki karşılıklı bağımlılığın gittikçe artması karşısında dünya liderleri 1980'lerde ve 1990'larda uluslararası tarımsal ticareti düzenleme konusuna daha sistematik bir yaklaşım aramaya başladılar.

Tarımsal üretimi olan hemen her ülkede çiftçilere bir tür hükümet desteği sağlanmaktadır. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında dünya tarımsal ürün piyasası koşulları giderek artan bir biçimde değişkenleşti ve tarımsal üretime bağlı pek çok ülkede çiftçileri çok kez yabancı bozukluğu gözüyle bakılan gelişmeye karşı korumak için ya uygulanmakta olan programlar güçlendirildi ya da yeni projeler geliştirildi. Bahis konusu politikaların dış tarımsal ürün piyasalarının küçülmesinde, uluslararası mal fiyatlarının düşmesinde ve çok sayıda ihracatçı ülkede tarımsal ürün fazlasının artmasında katkısı olmuştur.

Bir ülkenin aşırı üretim sorununu çözmek amacıyla ürün fazlasını serbestçe ihraç edip ithalatı sınırlamaya çalışması dar anlamda anlayışla karşılanabilir. Buna karşın uygulamada böyle bir stratejiye olanak yoktur; diğer ülkelerin de kendi pazarlarını yabancılara açmayan ülkelerden ithalat yapmaya hevesli olmamaları anlaşılabilir bir davranıştır.

1980'lerin ortalarında hükümetler destek alımlarını azaltmak ve tarımsal ürün ticaretinin daha serbest olmasını sağlamak için çalışmalar başlattılar. Birleşik Devletler Temmuz 1968'de Uruguay Turu çok taraflı ticaret görüşmelerinin bir parçası olarak kapsamlı bir uluslararası tarımsal ticaret reformu yapılmasına yönelik yeni bir plan açıkladı. Birleşik Devletler dünyadaki en önemli uluslararası ticaret anlaşması olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) üyesi 90'ı aşkın ülkeden tarımsal piyasalarda fiyat, üretim ve ticaret bozuklukları yaratan tüm tarımsal desteklere ve diğer politikalara giderek son verilmesini görüşmelerini istedi. Birleşik Devletler özellikle Avrupa'da uygulanan tarımsal destek alımlarının giderek kaldırılmasını ve Japonların pirinç ithalatı yasaklarını sona erdirmelerini sağlamak peşindeydi.

Başka ülkeler ya da ülke gurupları tarafından da çeşitli öneriler getirildi. Ülkelerin büyük çoğunluğu ticareti bozan desteklerden uzaklaşılması ve daha serbest piyasalara yönelmesi üzerinde anlaşıyorlardı. Bundan önce de çok kez karşılaştığı gibi tarımsal desteklerin kesilmesine yönelik teşebbüslerde başlangıçta bir anlaşma sağlanmasının çok güç olduğu ortaya çıktı. Yine de 1991 ortalarında belli başlı endüstrilemiş Batılı ülkelerin liderleri desteklerin kaldırılması ve daha serbest piyasalar sağlanması amaçlarına

yönelik yeni bir yükümlülük üstlendiler. Uruguay Turu en sonunda 1995'te tamamlandı ve katılımcılar tarım ve ihracat desteklerini sınırlama ve ithalat kotalarını daha kolayca düşürülebilecek gümrük tarifelerine dönüştürmek gibi daha serbest bir ticarete yönelik başka değişiklikler de yapma yükümlülüğü altına girdiler. Katılımcılar bu sorunu yeni bir görüşme turunda da (1999 sonlarında Seattle'de yapılan Dünya Ticaret Örgütü Bakanlar toplantısı) ele aldılar. Söz konusu görüşmeler ihracat desteklerinin tümüyle kaldırılmasını sağlamak amacıyla yapıldıysa da heyetler bu kadar ileri gitme konusunda anlaşamadılar. Bu arada Avrupa Topluluğu [Çevirmenin notu: 1994'ten sonra Avrupa Birliği oldu] ihracat desteklerini kesmek için harekete geçti ve ticaretteki gerilim 1990'ların sonlarında azaldı.

Tarımsal ticarete ilişkin anlaşmazlıklar yine de sürüyordu. Amerikalılara bakılırsa Avrupa Topluluğu tarımsal destek alımlarını azaltmak yolundaki vaadini yerine getirmemişti. 1995'te GATT'ın ardılı olmuş olan Dünya Ticaret Örgütü Avrupa'da sürdürülmekte bulunan tarımsal destekler karşısında Birleşik Devletler'in yaptığı şikayet başvuruları konusunda olumlu kararlar veriyse de Avrupa Birliği bunları kabul etmedi. Bu arada Avrupa ülkeleri yapay hormon kullanılarak üretilmiş ya da genetik yapıları değiştirilmiş olan Amerikan besin maddeleri ithalatına engeller koydular. Bu davranış Amerikan tarım sektörüne karşı önemli bir baş kaldırma oluşturdu.

ABD Başkan Yardımcısı Al Gore 1999 başlarında tüm dünyada tarımsal destek alımlarının azaltılması ve gümrük tarifelerinin büyük ölçüde indirilmesi için yeni bir çağrıda bulundu. Japonya'nın ve Avrupa ülkelerinin daha önce Uruguay Turu sırasında yaptıkları gibi bu önerilere de direnmeleri olasılığı vardı. Bu arada dünyada serbest bir tarımsal ticarete erişilmesi çabaları 1990'ların sonlarında ihracatın azalması yüzünden bir engelle daha karşı karşıya geldi.

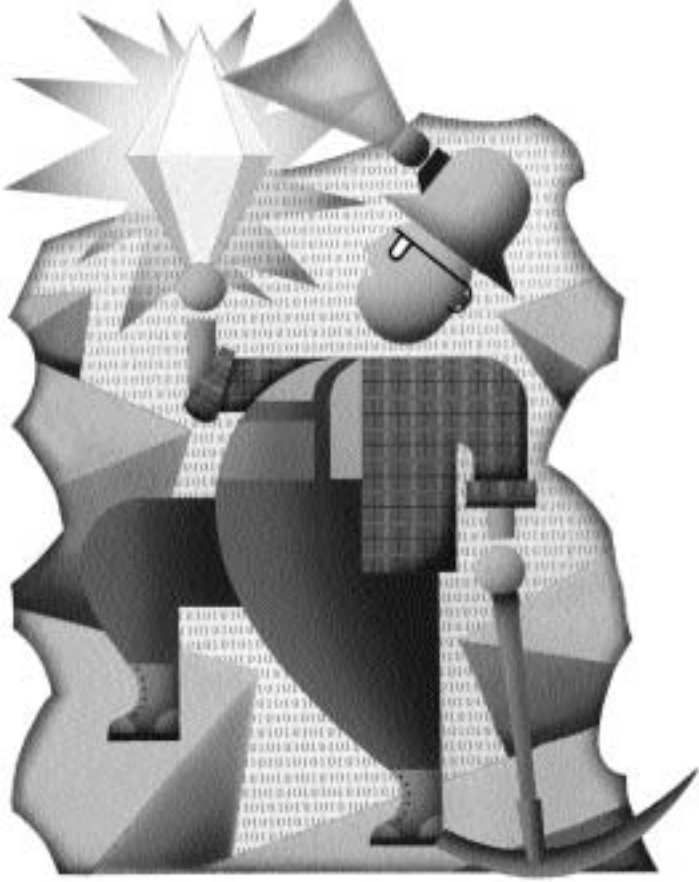
BÜYÜK İŞLETMELER OLARAK TARIM

Amerikan çiftçileri XX. Yüzyıl'da karşılaştıkları sorunların belirli bir kesimini de taşıyarak XXI. Yüzyıl'a doğru ilerlediler. Bunlardan en önemlisi ise süregelen aşırı üretimdi. Ülkenin kuruluşundan beri izlendiği gibi tarım makinelerindeki gelişmeler, iyi tohumlar, iyi kimyasal gübreler, yaygın sulama ve zararlılara karşı başarılı bir savaş sayesinde çiftçiler işlevlerini daha etkin bir biçimde yerine getirmelerine karşın para kazanamadılar ve bir yandan fiyatları arttırmak için toplam üretimin azaltılmasını desteklerken öbür yandan kendi üretimlerini kısımaya karşı direndiler.

Endüstriyel bir girişimin daha büyüyüp etkinleşmek yoluyla karını arttırmaya çalışması gibi Amerika'da çok sayıda çiftlik de hem gittikçe büyüdü hem daha yalın olmak için faaliyetlerini birleştirdi. Gerçekten de Amerikan tarımı giderek artan bir biçimde "tarımsal işletme"lere (agribusiness) dönüşmektedir. Bahis konusu deyim çağdaş ABD ekonomisindeki büyük ve şirketleşmiş tarımsal teşebbüslerin bu özelliğini yansıtmak için geliştirilmiştir. Tarımsal işletmeler arasında küçük tek aile şirketlerinden başlayıp pek geniş toprak sahibi olan ya da çiftçilerin kullandıkları malları ve gereçleri üreten büyük konglomeralara ya da çok uluslu firmalara kadar yayılan çiftçilikle ilgili çeşitli kuruluş vardır.

Tarımsal işletmelerin XX. Yüzyıl sonlarında elde ettiği ilerlemeler az sayıda çok büyük çiftlik kurulması anlamına geldi. İşletmeye karışmayan hisse senedi sahiplerine de ait olabilen şirketleşmiş bazı çiftliklerde çok fazla makine ve çok az işçi kullanılmaktadır. 1940'ta ortalama 67 hektar toprağa sahip 6 milyon çiftlik vardı. 1990'ların sonlarında ortalama yüzölçümü 190 hektar olan 2,2 milyon çiftlik kalmıştır. Aşağı yukarı aynı dönemde toplam ABD nüfusu yaklaşık iki katına ulaştığı halde tarım işçilerinin sayısında önemli bir azalma görülmüş ve 1930'da 12,5 milyonken 1990'da 2,9 milyona gerilemiştir. 1900'de işgücünün yarısını çiftçiler oluşturmaktaydı; buna karşın, yüzyılın sonuna gelindiğinde sadece yüzde 2'si çiftliklerde kalmıştı. Yüzyılın sonlarında ise çiftçilerin yaklaşık yüzde 60'ı yarım gün çalışıyordu; çiftlik gelirlerini desteklemek amacıyla tarım dışı işlere yönelmişlerdi. Toprak ve gereçler gibi sermaye yatırımlarının pahalı olması çok kişinin tam gün çiftçilikle uğraşmasını zorlaştırmaktadır.

Yukarıdaki sayıların gösterdiği gibi ülkenin tarihinde kökleşmiş bulunan ve sağlam yapılı küçük çiftçilere ilişkin destanlarda dile getirilen Amerikan "aile çiftliği" ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Kentlerde ve banliyölerde yaşayan Amerikalıların güzel görünümlü ahırları ve geleneksel kırsal manzaralı işlenmiş tarlaları çöşkuyla anlatmalarına karşın, kendi beslenmeleri ya da hükümet destek alımları için daha fazla para ödeyerek aile çiftliğini korumanın yükünü çekmeyi isteyip istemeyecekleri belirli değildir. ❁

BÖLÜM IX

AMERİKA'DA ÇALIŞMA: İŞÇİLERİN ROLÜ

Amerikan işgücü ülkenin tarımsal bir toplumdan çağdaş bir endüstri toplumuna dönüşmesi sırasında büyük bir değişiklik geçirdi.

Birleşik Devletler XIX. Yüzyıl'ın sonlarına kadar genelde bir tarım ülkesi olarak kaldı. ABD ekonomisinin ilk yıllarında niteliksiz işçiler yoksuldular; zanaatkarların, el sanatçılarının ve motor onarımcılarının aldığı ücretin yaklaşık yarısı kadar ücret elde ediyorlardı. Kentlerde çalışanların aşağı yukarı yüzde 40'ını dokuma fabrikalarındaki düşük ücretli işçiler ve dikişçiler oluşturuyor ve genellikle çok kötü koşullar altında yaşıyorlardı. Fabrikaların kurulmaya başlamasıyla makineleri kullanmak için çocuk, kadın ve yoksul göçmen kullanımı olağan bir uygulama konumuna geldi.

XIX. Yüzyıl'ın sonlarında ve XX. Yüzyıl'da endüstride önemli bir büyüme oldu. Çok sayıda Amerikalı seri imalata göre uyarlanan, sıkı bir aşama (hiyerarşi) düzeni uygulanan, niteliksiz işgücüne ve düşük ücretlere dayanan fabrikalarda çalışmak amacıyla çiftliklerden ve küçük kasabalardan ayrıldılar. Sözü edilen ortamda sendikalar da giderek güçlenmeye başladılar ve sonunda çalışma koşullarında önemli ilerlemeler elde ettiler. Amerikan politikasını da değiştirdiler; çok kez Demokrat Parti'yle uyum sağlayan sendikalar 1930'larda Başkan Franklin D. Roosevelt'in Yeni Düzen'inden 1960'lardaki Kennedy ve Johnson yönetimleri günlerine kadar çıkarılan toplumsal yasalarda anahtar rol oynayan bir seçmen gurubu oluşturdular.

İşçi örgütleri günümüzde de önemli bir ekonomik ve politik güç olmayı sürdürmekle birlikte etkisi görülebilir oranda azaldı. İmalat endüstrisi görece olarak gerilerken hizmet sektörü büyüdü. Giderek artan sayıda işçi niteliksiz fabrika işlerinde çalışmaktansa büro işi yapmayı yeğlemektedir. Bu arada yeni endüstriler de bilgisayarların ve yeni teknolojilerin yarattığı sürekli değişikliklere ayak uydurabilen yüksek nitelikli işçi aramaya başladılar. Sipariş üzerine üretim yapılmasının ve piyasada oluşan talebe göre sık sık ürün değiştirilmesinin giderek yaygınlaşması bazı işverenlerin aşamalı kuruluşu gevşetmelerine ve bunun yerine kendi kendini yöneten ve birkaç işi bir arada yapabilen işçi guruplarına dayanmalarına yol açtı .

Çelik ve ağır makine gibi endüstrilerde kökleşmiş olan örgütlü işgücü bu değişikliklere karşılık vermekte zorlanmadı. Sendikalar İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen yıllarda güçlendiler; fakat, daha sonraları geleneksel imalat endüstrisinde kullanılan işçi sayısı düşünce sendika üyeliği de azaldı. İşverenler düşük ücretli işgücüne dayanan yabancı rakiplerinin giderek yoğunlaşan meydan

okuması karşısında istihdam politikalarını daha esnek bir konuma getirme çabasına girip geçici olarak ve yarım gün çalışan işçi kullanmaya yöneldiler ve çalışanlarıyla uzun vadeli ilişkiler kurmayı amaçlayan ücret ve sosyal yardım planlarına daha az ağırlık verdiler. Sendika örgütlenme kampanyalarına ve grevlere karşı daha atak bir biçimde savaşmaya başladılar. Bir ara sendikaların gücüne karşı çıkmakta isteksiz davranan politikacılar anılan örgütlerin tabanını zayıflatıcı yasalar kabul ettiler. Bu arada pek çok yüksek nitelikli genç işçi de sendikalara kendi bağımsızlıklarını kısıtlayan tarihsel bir yanılığ gözüyle bakmaya başladı. Sendikalar sadece kamu işyerleri ve devlet okulları gibi temelde tekelci faaliyette bulunan kesimlerde gelişmelerini sürdürdüler.

Sendikaların giderek güç yitirmelerine karşın başarılı endüstrilerde çalışan nitelikli işçiler son yıllarda iş yerlerinde gerçekleştirilen değişikliklerden yararlandılar. Buna karşılık, daha geleneksel endüstrilerdeki niteliksiz işçiler sık sık zorluklarla karşılaştılar. 1980'lerde ve 1990'larda nitelikli ve niteliksiz işçilere ödenen ücretler arasında gittikçe büyüyen bir uçurum oluştu. 1990'ların sonunda Amerikan işçileri her ne kadar geçtikleri on yılda güçlü bir ekonomik büyümeden ve düşük oranda işsizlikten doğan ve giderek artan bir refah elde ettiklerini düşünseler de pek çoğu geleceğin neler getirebileceği konusunda kuşku duymaktadırlar.

ÇALIŞMA STANDARLARI

Ekonomistlere göre Amerika'nın ekonomik başarısı bir bakıma işçi piyasalarının esnekliğine bağlıdır. İşverenler rekabet güçlerinin kısmen piyasa koşullarındaki değişmelere göre işçi almak ya da çıkarmaktaki özgürlüklerinden kaynaklandığını söylemektedirler. Bunun yanı sıra Amerikalı işçilerin kendileri de geleneksel olarak hareketlidirler; pek çoğu iş değiştirmeyi yaşantılarını iyileştirmenin bir aracı olarak görmektedirler. Diğer yandan, işverenler de yaptıkları işin onlara iyileşme yolunda uzun vadeli fırsatlar yaratacağına inanan işçilerin daha etkin çalışacağını geleneksel olarak kabul etmişler ve çalışanlar da iş güvencesini en önemli ekonomik amaçları arasında saymışlardır.

Amerika'da çalışma yaşamının tarihi iki değer yargısı arasındaki bir gerilimle doludur: esneklik ve uzun vadeli bağlantı. 1980'lerin ortalarından başlayarak pek çok uzman işverenlerin esnekliğe daha büyük önem verdikleri konusunda görüş birliğine vardılar. Belki de bunun bir sonucu olarak işverenlerle işçiler arasındaki bağlar zayıfladı. Yine de çok sayıda eyalet yasası ve federal yasa

işçilerin haklarını korumaktadır. Federal çalışma yasaları arasında en önemli olanlardan bazıları şunlardır:

- 1938 tarihli Adil Çalışma Standartları Yasası ulus düzeyinde asgari ücret saptamakta ve bireylerin en çok kaç saat çalıştırılabilirliklerini belirlemektedir. Ayrıca fazla mesai ücretine ilişkin kurallar koymakta ve çocuk işçilerin istismar edilmesini önleyecek standartlar getirmektedir. Yasa kadınlara karşı ücret ayrımcılığını yasaklamak amacıyla 1963'te değiştirilmiştir. Kongre çok kez politik tartışma konusu olan asgari ücreti belirli aralıklarla ayarlar. Saptanan taban 1999'da saatte 5,15 dolar olmakla birlikte işçiye karşı talep o kadar yüksekti ki düşük nitelikli işçi çalıştıran işverenler bile bunun üstünde ücret veriyorlardı. Bazı eyaletler ise daha yüksek ücret tabanı belirlemişlerdi.
- 1964 tarihli Vatandaşlık Hakları Yasası işverenlerin işçi alırken ya da istihdam politikası düzenlerken ırk, cinsiyet, din ve ulusal köken gözeterek ayrımcılık yapmalarını yasaklamaktadır (oy kullanmada ve iskanda ayrımcılık ta bu yasa ile yasaklanmıştır).
- 1967 tarihli İstihdamda Yaş ve Ayrımcılık Yasası yaşlı işçileri iş ayrımcılığına karşı korumaktadır.
- 1971 tarihli İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası işverenlerin güvenli iş ortamları sağlamasını gerektirmektedir. İş Güvenliği ve Sağlığı İdaresi işyeri standartları geliştirir, bunlara uyum düzeyini saptamak için kovuşturmalar yürütür, mahkeme celpleri gönderir ve kurallara uymayanları cezalandırır.
- İşçi Emekli Geliri Güvenliği Yasası işletmeler ya da kamu sektörü dışındaki diğer kuruluşların hazırladıkları emeklilik planlarının uyması gereken standartları belirler. Yasa 1974'te kabul edilmiştir.
- 1993 tarihli Aile ve Sağlık İzni Yasası işçilere ücretsiz doğum, evlat edinme ya da ciddi hastalığı olan yakınlarına bakma izni verilmesini garanti altına alır.
- 1990'da kabul edilmiş olan Engelli Amerikalılar Yasası engellilerin çalışma haklarını korur.

EMEKLİ MAAŞLARI VE İŞSİZLİK SİGORTASI

Birleşik Devletler’de işverenler işçilerin emeklilikleri için para biriktirmelerinde anahtar rol oynarlar. Özel sektörde çalışanların yaklaşık olarak yarısına ve hükümet çalışanlarının çoğunluğuna bir tür emekli maaşı planı uygulanmaktadır. İşverenler emekli maaşı planlarına katılmak zorunda değildir; fakat, hükümet büyük vergi indirimleri uygulayarak işverenleri bu gibi planlar hazırlamaya ve onlara katkıda bulunmaya teşvik eder.

Federal hükümetin vergi tahsil dairesi olan İç Gelirler Servisi emekli maaşı planlarına uygulanan kuralların çoğunu hazırlar ve Çalışma Bakanlığı’na bağlı bir daire de istisnaları önlemek için planlar uygular. Yine bir federal daire olan Emekli Maaşı Güvence Şirketi de geleneksel özel emekli maaşı alanların bu haklarını sigorta eder; 1980’lerde ve 1990’larda kabul edilen bir dizi yasa ile bu sigortaya ödenen primleri yükseltildi ve işverenlerin bu gibi planlarını parasal açıdan sağlıklı tutmaları konusundaki sorumlulukları artırıldı.

İşveren destekli emekli maaşı planlarının yapısı XX. Yüzyıl’ın son otuz yılı içinde önemli ölçüde değişti. Özellikle küçük işverenlerin pek çoğu hizmet yılı sayısına ve ücret düzeyine bağlı olarak emeklilere her ay maaş ödenmesini güvence altına alan geleneksel “belirlenmiş maaş” planları sunmayı durdurup bunun yerine “belirlenmiş katkı” planlarını gittikçe daha çok önermeye başladılar. Belirlenmiş katkı planı uygulamasında işveren emekli maaşı ile nasıl bir yatırım yapılacağından sorumlu değildir ve belirli bir maaş ödeme yükümlülüğü altına da girmez. Bunun yerine işçiler kendi emekli maaşı birikimlerini kendileri kontrol ederler (bunu yapmak zorunda olmamakla birlikte çok sayıda işveren de bu birikime katkıda bulunur) ve birkaç yılda bir iş değiştirse bile bu tasarruflarını ellerinde tutabilirler. Böylelikle işçinin emekliliğinde alacağı maaş ne kadar katkı yapıldığına ve kendi birikimini ne kadar başarılı bir yatırımda kullandığına bağlı olur.

Özel belirlenmiş maaş planlarının sayısı 1965’te 170.000 iken bu sayı 1997’de 53.000’e düştü; buna karşılık belirlenmiş katkı planlarının sayısı da 461.000’den 647.000’e yükseldi. Çok kişi bu değişimin artık işyerlerinde işveren ve işçi arasında uzun vadeli bir bağlantının daha az benimsendiğini gösterdiğine inanmaktadırlar.

Federal hükümet silahlı kuvvetler personeli ve kamu memurları kadar malul gazileri de kapsayan birkaç emeklilik planı uygulamaktadır. Hükümetin yönettiği en önemli emekli maaşı sistemi 65 yaşında ya da daha sonra emekli olup başvuruda bulunan çalışanlara tam ve 62–65 yaş arasında emekli olanlara da daha düşük maaş

sağlayan Sosyal Güvenlik programıdır. Program bir federal kuruluş olan Sosyal Güvenlik İdaresi tarafından yönetilmekle birlikte fonlarını bordro vergileri ödeyen işverenler ve işçiler sağlarlar. Sosyal Güvenlik'in emekliler için değerli bir "koruyucu ağ" olduğu düşünülmekle birlikte onların çoğu işi bıraktıktan sonra gelirlerinin ancak belirli bir kesiminin bu yoldan sağlandığını söylemektedirler. Bunun yanı sıra politikacılar 1990'larda, savaş sonrası bebek patlaması kuşağı XXI. Yüzyıl'ın başlarında emekli olduğu zaman hükümetin maaşları azaltmadan ya da bordro vergilerini yükseltmeden tüm Sosyal Güvenlik yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğinden de endişe duymaya başladılar. Pek çok Amerikalı Sosyal Güvenlik'in parasal sağlığını güvence altına almanın yüzyılın sonlarındaki en önemli iç politika sorunlarından biri olacağı görüşünü paylaşmaktadırlar.

Genellikle bağımsız çalışan, işverenleri emeklilik planı uygulamayan ve emeklilik planlarının yetersiz kaldığını düşünen çok kişi gelirlerinin belirli bir bölümünü Özel Emeklilik Hesapları (ÖEH) ve Keogh planı diye bilinen ve vergi bağışıklığı bulunan hesaplara yatırabilmektedirler.

Yine 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası ile yaratılan işsizlik sigortası da Sosyal Güvenlik'in aksine işsiz kalmış çalışanlara temel gelir yardımı sağlayan bir federal hükümet-eyalet hükümeti sistemi olarak düzenlenmiştir. İşten çıkarılmış ya da kötü davranış hariç başka nedenler yüzünden istekleri dışında işsiz kalmış çalışanlar belirli bir süre için ücretlerinin belirli bir bölümü alırlar.

Her eyalet kendi programını yürütmekte, ancak belirli federal kurallara uymaktadır. Yapılacak haftalık işsizlik ödemelerinin miktarı ve süresi geçmişte ödenmiş olan ücretler ve işsizlik süresi göz önünde bulundurularak belirlenir. İşverenler kendi çalışanlarının işsizlik ve sigorta ödemeleri konularındaki deneyimlerine dayalı olarak kurulmuş bulunan özel bir fona vergi öderler. Federal hükümet de kendi çalışanlarının işsizlik sigortası vergisini belirler. Eyaletler gönençli dönemlerde fonlarda biriken fazla paraları ekonomik daralma günlerinde kullanabileceklerini umarlar; fakat, fonlar yetersiz kalırsa federal hükümetten borç alabilecekleri gibi vergi oranlarını da yükseltebilirler. İşsizlik yaygınlaşır ve eyaletçe saptanmış olan "tetik" düzeyin üzerinde kalırsa eyaletler işsizlik sigortası ödemelerinin süresini uzatmak zorundadırlar. Federal hükümet de ekonomik gerileme dönemlerinde işsizlik tırmanırsa sigorta ödemeleri süresinin uzatılmasına izin verir ve bu ek süre içinde yapılan ödemeleri genel federal gelirlerden karşılar ya da işverenlere yeni vergiler yükler. Bu gibi ek süreler federal harcamaları yükselt-

tiği ve vergi arttırmalarına yol açabileceği için işsizlik sigortası ödeme dönemlerinin uzatılması sık sık politik sorunlara yol açar.

İŞÇİ HAREKETİNİN İLK YILLARI

Amerikan işçi hareketinin politik etkisini kazandığı ve pekiştirildiği 1930'ları izleyen yıllarda çalışanların yaşantılarını iyileştirmeye yönelik çok sayıda yasa kabul edildi ve programlar düzenlendi. Bahis konusu hareketin güç kazanması kolay olmadı ve Amerikan ekonomisindeki yerini alması için bir buçuk yüzyıldan fazla süren bir çaba gösterilmesi gerekti.

Başka ülkelerdeki gurupların aksine ABD sendikaları mevcut serbest teşebbüs sistemi içinde çalışmayı yeğlediler ve bu strateji sosyalistleri düş kırıklığına uğrattı. Amerika tarihinde bir feodalite dönemi geçirilmemişti ve pek az sayıda birey de bir sınıf çatışması içinde olduğuna inanıyordu. Bunun yerine işçilerin çoğunluğu yaşantılarını iyileştirme yolunda diğer bireylerle aynı hakları elde etmeye çalıştıklarına inanıyorlardı. Sınıflar arası düşmanlığın azalmasına yol açan bir başka gelişme de ABD'de hiç olmazsa beyaz erkek işçilerin oy kullanma hakkını diğer ülkelere oranla daha önce kazanmış bulunmalarıydı.

İşçi hareketi başlangıçta daha çok endüstriyel alanda geliştiği için sendika örgütleyicilerinin kullanabilecekleri insan kaynağı sınırlıydı. İlk önemli ulusal işçi örgütü 1869'da Pennsylvania'nın Philadelphia kentinde konfeksiyon biçki işçileri tarafından kurulan ve yaşantılarını daha iyi duruma getirmek için tüm işçileri örgütlemeye adanmış olan Çalışanların Şövalyeleri'ydı. 1886'ya gelindiğinde örgütün siyahları, kadınları, ücretlileri, tüccarları ve çiftçileri içeren yaklaşık 700.000 üyesi olmuştu. Buna karşın, Şövalyeler içindeki çeşitli gurupların çıkarları çok kez birbiriyle çatışıyordu. Şövalyeler 1880'lerin ortalarında Amerikalı milyoner Jay Gould'un sahibi bulunduğu demiryollarına karşı düzenlediği bir grevde başarılı ve 1886'daki bir ikincisinde başarısız oldu. Bundan sonra da üye sayısı hızla azaldı.

1881'de, Samuel Gompers adında bir puro yapımcısı göçmen ve önde gelen başka zanaatkarlar beş yıl sonra Amerikan İşçi Federasyonu (American Federation of Labor – AFL) adını alan bir işçi sendikaları federasyonu kurdular. Anılan örgüt yalnız ücretlileri barındırıyor ve üyeler mesleklerine göre sınıflandırılıyordu. Gompers AFL'in ilk başkanıydı. Yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşulları elde etmeye yönelik pratik bir strateji uyguladı ve bahis konusu öncelikler giderek tüm işçi hareketi tarafından benimsendi.

AFL'nin işçileri örgütleyen görevlileri işverenlerin yoğun direnişiyile karşılaştılar. Sorunları her işçiyle teker teker tartışmayı yeğleyen yöneticiler çok kez sendikalaşma yanlısı işçileri kovuyor ya da "kara liste"ye alıyorlardı (işe alınmamaları için diğer şirketlerle anlaşıyorlardı). Zaman zaman onlara sendikaya girmelerini yasaklayan ve "sarı köpek" (yellow dog) sözleşmeleri diye bilinen belgeler imzalatıyorlardı. 1880–1932 arasındaki yıllarda hükümet ve mahkemeler genellikle yönetimlerin tutumundan yana olmayı ya da en azından onlar karşısında tarafsız kalmayı yeğlediler. Hükümet de kamu düzeni adına grevi sona erdirmek amacıyla sık sık federal askerleri görevlendiriyordu. Söz konusu dönemde düzenlenen bazı grevler sırasında yöneticilerin kiraladığı kişilerle sendikahılar arasında çıkan çatışmalar ölümlere neden oldu.

1905'te Yüksek Mahkeme hükümetin işçilerin çalışma saatlerini sınırlayamayacağına karar verince işçi hareketi bir darbe yemiş oldu (Mahkeme böyle bir düzenlemenin işçilerin iş sözleşmesi yapma hakkını kısıtladığını bildirdi). İşçilerin herhangi bir sendikaya katılmaya zorlanamayacağına ilişkin "açık atölye" ilkesi de büyük sürtüşmelere neden oldu.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde AFL'nin 5 milyon üyesi bulunuyordu. 1920'ler ise örgütleyiciler için verimli olmadı. Sözü edilen yıllar gönençliydi, bol iş vardı ve ücretler yükseliyordu. İşçiler sendika desteği bulunmadan da kendilerini güvende sayıyorlar ve yöneticiler tarafından ileri sürülen cömert personel politikalarının sendikalara karşı iyi bir alternatif oluşturduğu yolundaki iddiaları benimsiyorlardı. Buna karşın 1929'da Büyük Bunalım'ın patlak vermesiyle mutlu günler sona erdi.

BÜYÜK BUNALIM VE SAVAŞ SONRASI ZAFERLERİ

1930'ların Büyük Bunalım'ının başlaması üzerine Amerikalıların sendikalara bakışı değişti. İşsizlik büyük boyutlara erişip AFL'nin üye sayısı 3 milyonun altına düşüyse de çalışanların sıkıntısı karşısında önemli bir duygusallık doğdu. Bunalım'ın en yoğun olduğu günlerde Amerikan işgücünün yaklaşık üçte biri işsiz kalmıştı ve bu durum on yıl önce tam istihdam yaşanan bir ülke için ürkütücü oluyordu. Başkan Franklin D. Roosevelt'in 1932'de seçilmesinden sonra hükümet işçilerin isteklerine daha olumlu bakmaya başladı ve giderek mahkemeler de buna katıldı. Kongre 1932'de ilk işçi yanlısı yasalardan biri olan Norris-LaGuardia yasasını kabul etti ve böylelikle sarı köpek sözleşmelerinin uygulanması engellendi. Yasa ayrıca federal mahkemelerin grevleri ve diğer işçi hareketlerini durdurmasına da son verdi.

Roosevelt göreve başladıktan sonra işçilerin amaçlarını destekleyen önemli bazı yasalar çıkarılmasına çalıştı. 1935 tarihinde kabul edilen ve Wagner Yasası olarak bilinen Ulusal İş İlişkileri Yasası işçilere sendikalara katılma ve sendika temsilcileri aracılığıyla toplu pazarlık yapma hakkı tanıdı. Yasa ile uygunsuz istihdam yöntemleri uygulayanları cezalandırmak ve işçiler sendika kurmak istediklerinde seçim düzenlemek amacıyla bir Ulusal İş İlişkileri Kurulu da oluşturuluyordu. Kurul'un işverenleri sendika faaliyetlerine katıldıkları gerekçesiyle haksız olarak işten çıkarılan işçilerin birikmiş ücretlerini ödemeye zorlama yetkisi de vardı.

Böyle bir destek üzerine sendika üyesi sayısı 1940 yılına gelindiğinde yaklaşık 9 milyona fırladı. Üye sayısının artması ise büyüme sancuları çekilmeden gerçekleşmedi. 1935 yılında AFL içindeki sekiz sendika otomobil ve çelik gibi seri imalat yapan endüstrilerde çalışan işçileri örgütlemek amacıyla bir kampanya başlatmak için Endüstriyel Örgütlenme Komitesi'ni (Committee for Industrial Organization – CIO) kurdular. Komite'nin destekçileri bir şirkette çalışan nitelikli ve niteliksiz işçilerinin tümünü birlikte örgütlemek istiyorlardı. AFL'de egemen olan ve endüstrilerde çalışanların mesleklerine göre sendikalaşmış kalmalarını yeğleyen meslek sendikaları niteliksiz ya da yarı nitelikli işçileri sendikalaştırma çabalarına karşı çıktı. Yine de Komite atılan çalışmaları sonunda pek çok fabrikadaki işçileri sendikalaştırmayı başardı. AFL 1938'de CIO'yu kuran sendikaları üyelikten uzaklaştırdı. CIO hemen yeni bir isim altında kendi federasyonunu oluşturarak Endüstriyel Örgütler Kongresi'ni (Congress of Industrial Organizations) kurdu ve AFL'in en büyük rakibi konumuna geldi.

Birleşik Devletler İkinci Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra ülkedeki anahtar sendikaların liderleri ulusun savunma üretimini grevlerle aksamayacaklarına söz verdiler. Hükümet de ücretleri kontrol altına aldı ve arttırmaları erteledi. Buna karşın sendikalar özellikle sağlık sigortası alanında önemli yan çıkarlar elde ettiler ve sendikaların üye sayısı hızla arttı.

Savaş 1945'te bitince greve gitmeme vaadi de ortadan kalktı ve o güne kadar bastırılmış olan yüksek ücret talepleri patladı. Pek çok endüstride grevler yeniden başladı ve 1946'da iş bırakma olayları doruğa erişti. Çok kişi bu huzursuzluklara ve Wagner Yasası'yla sendikalara gereksiz ölçüde kazandırıldığını düşündükleri sendikal güce karşı büyük tepki gösterdi. Kongre 1947'de Başkan Truman'ın vetosuna karşın daha çok Taft-Hartley Yasası olarak bilinen İşçi İşveren İlişkileri Yasası'nı kabul etti. Yasa ile işverenler kadar sendikalar için de davranış standartları saptandı. Çalışanların işe başla-

madan önce sendikalara katılmalarını gerektiren “kapalı atölye” uygulamalarını yasaklandı; işverenlere grevler nedeniyle uğradıkları zarar için sendikaları dava etme izni verildi; sendikalara greve gitmeden önce 60 günlük bir “durulma dönemi” uygulama zorunluluğu getirildi; kamu sağlık ve güvenliğini bozabilecek grevlerin denetimi için diğer özel kurallar konuldu. Taft-Hartley Yasası ayrıca sendikaların parasal durumlarını açıklamalarını istedi. İşçiler karşısındaki bu artan muhalefet nedeniyle AFL ve CIO aralarındaki kan davasını unuttular ve en sonunda 1955’te birleşip AFL-CIO örgütünü kurdular. AFL’in başkanı George Meany yeni oluşturulan örgütün başkanlığını üstlendi.

1962’de Başkan John F. Kennedy’nin federal hükümet çalışanlarına – grev hakkı dışında – örgütlenme ve toplu pazarlık yapma hakkı veren bir kararname yayınlamasıyla sendikalar yeni bir güç kazandılar. Eyaletler de buna benzer yasalar kabul ettiler ve bazılarında eyalet çalışanlarına grev hakkı bile verildi. Federal hükümet, eyalet hükümeti ve yere hükümet düzeyinde kamu çalışanları sendikaları hızla çoğaldı ve yüksek enflasyonun ücretleri önemli ölçüde kemirme tehdidi oluşunca 1970’lerde polisler, öğretmenler ve diğer kamu görevlileri pek çok eyalette ve kentte greve gittiler.

1960’larda ve 1970’lerde siyahlar, Meksikalı-Amerikalılar ve kadınlar arasında da sendika üyesi sayısı çoğaldı. İşçi liderleri çok kez en az para kazandıran işlerde çalışan bu guruplara daha yüksek ücret verilmesinin sağlanmasına yardımcı oldular. Sözgelimi, Meksikalı-Amerikalı işçi lideri Cesar E. Chavez California’daki çoğunluğu Meksikalı-Amerikalı olan göçmen işçileri ve diğer tarımsal işçileri örgütlemeye başladı ve günümüzün Amerika Birleşmiş Tarım İşçileri örgütünü kurdu.

1980’LER VE 1990’LAR: BABALIĞIN SONU

Zaman zaman görülen çatışmalar ve grevlere karşın şirketler ve sendikalar 1940’lar, 1950’ler ve 1960’larda istikrarlı ilişkiler yürüttüler. İşçiler doğal olarak işverenlerin onlara gereksinim duydukları sürece iş sağlamalarını, genel hayat pahalılığını yansıtan ücretler vermelerini ve rahatlatıcı sağlık ve emeklilik yardımları yapmalarını belediler.

Bahis konusu istikrarlı ilişkiler niteliklerin ve ürünlerin çok az ya da hem işverenlerin hem işçilerin kolaylıkla ayak uydurabilecekleri ölçüde yavaş değiştiği istikrarlı bir ekonomiye bağlıydı; fakat, sendikalarla işverenler arasındaki ilişkiler 1960’larda ve 1970’lerde gerginleşmeye başladı. Amerika’nın dünya endüstriyel ekonomisinin-

deki egemenliği zayıflamaya yüz tuttu. Daha ucuz ve bazan da daha iyi olan ithal malları Birleşik Devletler’e akmaya başlayınca Amerikan şirketleri kendi ürünlerinin niteliğini hemen arttırarak bunu karşılamakta zorlandılar. Yukarıdan aşağıya düzenlenmiş yapıları yenilikleri ödüllendirmiyordu ve bazan da etkinliği arttırarak ya da belirli yabancı ülkelerde verilenlere ayak uydurabilmek için ücretleri indirerek emek maliyetini düşürmeye çalışınca başarısızlığa uğruyorlardı.

Söz konusu durum karşısında birkaç Amerikan şirketi fabrikalarını kapatıp başka yerlerde kurdular. 1980’lerde ve 1990’larda ticaret ve vergi yasalarında yapılan değişiklikler bu seçeneği gittikçe kolaylaştırıyordu. Geri kalan pek çok şirket faaliyetlerini sürdürdüler; ama, babalık sistemi yıpranmaya başlamıştı. İşverenler işçileriyle ömür boyu sürecek bağlantılar kuramayacaklarını anladılar. Esnekliği arttırmak ve maliyetleri düşürmek amacıyla geçici ve yarım gün çalışan işçi kullanımını gittikçe yaygınlaştırdılar. Geçici işçi kullanan şirketler 1982’de 417.000 kişi ya da tarım dışı bordrolu personelin yüzde 0,5’ini ve 1998’e gelindiğinde de 2,8 milyon işçi ya da tarım dışı işgücünün yüzde 2,1’ini çalıştırıyorlardı. Çalışma saatlerinde de değişiklikler oldu. İşçiler bazan haftalık çalışma günlerinin azaltılmasını istediler; fakat, bordro ve sosyal yardım giderlerini kısmak isteyen şirketler çok kez çalışma saatlerini kısmaya yöneldiler. 1968’de işçilerin yüzde 14’ü haftada 35 saatten az çalışırken bu oran 1994’te yüzde 18,9 oldu.

Yukarıda değinildiği gibi çok sayıda işveren sorumluluğu daha çok işçilere yükleyen emeklilik düzenlemelerine geçtiler. Bazı çalışanlar da daha büyük esneklik sağlayan bu değişiklikleri benimsediler. Yine de sözü edilen değişiklikler pek çok işçinin uzun vadedeki geleceklerine güvensizlikle bakmalarına yol açtı. İşveren ve işçi arasındaki eski babacan ilişkilerin yeniden kurulması konusunda sendikaların da yapabilecekleri pek az şey vardı. Üyelerinin bu koşullara uymalarına yardımcı olmakla yetindiler.

1980’lerde ve 1990’larda sendika üyesi sayısında genel bir azalma oldu ve sendikaların yeni işyerlerinde örgütlenmeleri düşük ölçülerde kaldı. Örgütleyiciler çalışma yasalarının kendilerine karşı düzenlendiğinden ve işverenlerin sendika seçimlerini geciktirmelerine ya da seçimlere direnmelerine göz yumduğundan yakınıyorlardı. Uluslararası Hizmet Sektörü Çalışanları Sendikası başkanı John Sweeney sendika üyesi sayısının ve politik gücün azalması nedeniyle 1995’te AFL-CIO başkanı Lane Kirkland’da karşı adaylığını koydu ve seçimi kazandı. Kirkland kendini ülke dışındaki sendika faaliyetlerine kaptırıp ülkedeki sendikaların karşılaştıkları

sorunlar konusunda çok pasif davranmakla eleştiriliyordu. Federasyon'un kırk yılı aşan yaşamındaki üçüncü başkanı olan Sweeney işçi hareketini yeniden canlandırmak amacıyla örgütü güçlendirmeye ve yerel sendikaların faaliyetleri sırasında birbirlerine yardım etmelerini sağlamaya çalıştıysa da bu pek kolay olmadı.

YENİ İŞGÜCÜ

1950 ile 1999 yılı sonları arasında ABD'deki tarım dışı işgücü 45 milyondan 129,5 milyona yükseldi. Bilişim teknolojisinin ABD ekonomisinde gittikçe daha büyüyen bir rol üstlenmesi nedeniyle en önemli işçi artışları bilgisayar, sağlık ve diğer hizmet sektörlerinde görüldü. 1980'lerde ve 1990'larda genel hizmetler, ulaştırma, kamu hizmetleri, toptan ve perakende mal ticareti, finans, sigorta, emlak ve hükümet gibi hizmet üreten kesimlerde 35 milyon işçi artışı oldu. Bu sayı bahis konusu yirmi yıl boyunca elde edilen toplam net işçi artışını temsil ediyordu. İmalatta üretkenliğin artması sonucunda açıkta kalan işçiler de hizmet sektöründeki büyüme sayesinde emildi.

1946 yılında hizmete ilişkin endüstrilerde 24,4 milyon işçi çalışıyor ya da tarım dışı işlerin yüzde 59'unu dolduruyordu. 1999'un sonuna gelindiğinde bu sayılar 104,3 milyon ve yüzde 81 oldu. Bunun aksine 1946'da imalat, inşaat ve madencilik içeren mal üretim sektöründe tarım dışında kalanların yüzde 41'ini oluşturan 17,2 milyon işçi çalışırken 1999 sonunda bu sektördeki işçi sayısı sadece 25,2 milyona yükseldi ya da toplamın yüzde 19'una indi. Buna karşılık hizmet sektöründeki yeni işlerin pek çoğu imalat alanındakiler kadar yüksek ücret getirmiyor ve sosyal yardım olanakları sağlamıyordu. Bunun sonucunda ortaya çıkan parasal sıkıntılar çok sayıda kadını da işgücüne katılmaya teşvik etti.

1980'lerde ve 1990'larda birçok işveren çalışma düzenlerini kurmak için yeni yöntemlere başvurdular. Bazı şirketlerde işçiler küçük takımlara ayrıldı ve onlara ayrılan görevlerde kendilerine önemli bir özerklik tanındı. Yönetimin bu çalışma guruplarının görevlerini belirlemesine ve sağladıkları gelişmeleri ve elde ettikleri sonuçları izlemesine karşılık nasıl çalışılacağına ve çalışma stratejilerinin değişen müşteri gereksinimlerine ve koşullarına nasıl uydurulacağına grup üyeleri kendileri karar veriyorlardı. Yine de pek çok işveren yönetim güdümlü geleneksel çalışma sistemini bırakmak istemiyor ve bazıları da yeni yöntemlere geçmekte zorlanıyorlardı. Ulusal İş İlişkileri Kurulu sendikalı olmayan işverenlerin görevlendirdikleri çalışma guruplarının çoğunun yönetimin egemenliği altında faaliyet gösteren yasa dışı "sendikalar" sayıldığı yolunda

kararlar alıyor ve bu da çok kez değişiklik karşısında bir caydırıcı oluyordu.

İşverenler 1980’lerde ve 1990’larda giderek yapısı değişen bir işgücüyle de başa çıkmak zorunda kaldılar. Özellikle İspanyol kökenliler ve çeşitli Asya ülkelerinden gelen göçmenler işgücüne gittikçe artan sayılarda katıldılar ve geleneksel olarak erkeklerin egemenliğindeki işlerde çalışan kadın sayısı da her geçen gün daha çoğaldı. İşverenlerin ırk, cinsiyet, yaş ya da bedensel engel gözeterek ayırimcılık yaptıkları iddiasıyla işçiler tarafından açılan dava sayısı da yükseldi. Söz konusu başvuruların ilk önce yapıldığı Federal Eşit İstihdam Fırsatları Komisyonu’na gelen dava sayısı 1991’de 6.900 kadarken 1998’de 16.000’i aştı ve dava dosyalarının çokluğu mahkemeleri tıkadı. Açılan davalar çeşitli sonuçlar verdi. Önemsiz olduğu düşünülen pek çok davanın reddedilmesine karşın mahkemeler işe alma, terfi ettirme, rütbe indirme ve işten çıkarma konularındaki istismarlara karşı çeşitli önlem kararları da aldılar. Sözgelimi 1998’de ABD Yüksek Mahkemesi işverenlerin cinsel tacizden kaçınmaları için yöneticilerini eğitmeleri ve işçilerini de hakları konusunda uyarılmaları gerektiğine karar verdi.

“Eşit işe eşit ücret” sorunu Amerika’daki işyerlerinden eksik olmadı. Federal yasalar ve eyalet yasaları cinsiyete bağlı olarak farklı ücret ödenmesini yasaklamakla birlikte Amerikalı kadınlar tarih boyunca erkeklerden daha az ücret almışlardır. Bahis konusu ayırım kısmen kadınların genellikle hizmet sektöründe çalışmalarından ve bu sektörde de geleneksel olarak diğer sektörlerden daha az ücret ödenmesinden kaynaklanmaktadır; fakat, sendikalar ve kadın hakları örgütleri bu durumun aynı zamanda açıktan açığa ayırimcılık yapıldığını da gösterdiğini iddia etmektedirler. Hizmet sektöründe camdan tavan denilen bir kavram da sorunu daha karmaşık bir konuma getirmektedir. Kadınların belirttiklerine göre bu onların erkeklerin egemenliği altındaki yöneticilik ya da profesyonellik aşamalarına getirilmelerini önleyen görünmez bir engeldir. Geçtiğimiz yıllarda sözü edilen aşamalara getirilen kadın sayısı gittikçe çoğalmış olmakla birlikte toplam nüfus içindeki sayıları gözetildiğinde bu çok önemsiz bir oran olarak kalmaktadır.

Genel nüfus içinde azınlıkta kaldıkları için çok kez “azınlıklar” olarak bilinen çeşitli etnik ve ırksal grup mensuplarının elde ettikleri aşamalar ve ücretler de sorun konusu olmaktadır. (XX. Yüzyıl’ın sonlarında Amerikalıların çoğunluğunu Avrupa kökenli Beyazlar oluşturmakla birlikte genel nüfus içindeki oranları azalmaktaydı.) Federal hükümet ve eyalet hükümetleri 1960’larda ve 1970’lerde ayırimcılığı yasaklayan yasaların yanı sıra işverenle-

rin belirli durumlarda azınlık mensuplarını öncelikle işe almalarını gerektiren “olumlu eylem” (affirmative action) yasaları da kabul ettiler. Bahis konusu yasaları benimseyenler geçmiş yıllarda onlara karşı uygulanmış olan ayrımcılığı düzeltmek için azınlıklara öncelik verilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Buna karşılık söz konusu yöntemin ırksal ve etnik sorunların ele alınmasında çelişkili bir yaklaşım olduğu ortaya çıktı. Karşıt görüştekiler “tersine ayrımcılık”ın (reverse discrimination) hem adil olmadığından hem de aksi sonuçlar yarattığından yakınıyorlardı. Başta California olmak üzere bazı eyaletler 1960’larda olumlu eylem yasalarını uygulamaktan vazgeçtiler. Yine de beyazlarla azınlıklar arasındaki ücret uçurumları ve işsizlik oranlarındaki büyük farklar sürüp gitmekte ve kadınların işgücü içindeki yerleri konusuna ilişkin sorunların yanı sıra Amerikan işverenlerinin ve işçilerinin karşı karşıya oldukları en rahatsız edici dertlerden birini oluşturmaktadır.

1980’lerde ve 1990’larda çok sayıda şirketin maliyeti düşürme önlemlerine başvurmaları yüzünden bireyler arasındaki cinsiyete ve ırksal ya da etnik kökene dayalı büyük ayrımlar daha da şiddetlendi. Büyük ücret artırımları doğal görülmemeye başladı; gerçekten de sıkıntı içinde bulunan bazı büyük şirketlerin çalışanları ve üyesi oldukları sendikalar iş güvencelerini arttırmak ve hatta işverenlerini kurtarmak umuduyla sınırlı ücret artışlarına ya da ücret indirimlerine yönelik ödünler vermek zorunda bulduklarını düşünmeye başladılar. Bazı havayolu şirketleri ve diğer firmalar bir süre için iki düzeyli ücret yöntemleri uyguladılar ve yeni işçilerine aynı işi yapan eski ve yaşlı işçilerinden daha az ücret ödediler. Ücretler artık çalışanları eşit olarak ödüllendirmek için değil gittikçe yaygınlaşan bir biçimde bilgisayar yazılım uzmanı gibi zor bulunabilen işçileri çekmek ve işte tutabilmek için belirleniyordu. Sözü edilen uygulama yüksek nitelikli ve niteliksiz işçiler arasındaki gittikçe genişleyen ücret uçurumuna çok daha fazla derinleştirdi. Anılan farkı doğrudan belirleyecek bir yol bulunmamakla birlikte ABD Çalışma Bakanlığı istatistikleri dolaylı bir ölçüt olarak kullanılabilir. 1979’da öğrenimi orta okul düzeyinin altındaki işçilerin ortalama haftalık ücreti 215 dolar ve yüksek okul mezunlarınıninki 348 dolardı. Bu ortalamalar 1998’de 337 dolar ve 821 dolar olmuştu.

Bahis kousu fark giderek büyümekle birlikte çok sayıda işveren federal hükümetin saptadığı asgari ücret düzeyine karşı direniyordu. İddialarına göre ücret tabanı emek maliyetini yükseltip küçük işletmelerin yeni işçi almalarını güçleştirdiği için aslında çalışanlara zarar veriyordu. 1970’lerde hemen hemen her yıl arttırılan asgari ücrete 1980’lerde ve 1990’larda pek az zam yapıldı.

Bunun sonucu olarak da asgari ücret hayat pahalılığına ayak uyduramadı; asgari ücret 1970’den 1999’un sonuna kadar saatte 1,45 dolardan 5,15 dolara yükseldi, yani yüzde 255 arttı; tüketici fiyatlarındaki artışa yüzde 334 oldu. İşverenler herkesin ücretini tekdüze arttırmak yerine belirli işçilerin ya da çalışma guruplarının etkinliğine bağlı “başarıya göre ücret” ödemeleri yapmaya da gittikçe daha çok yöneldiler. 1999’da yapılan bir araştırma işverenlerin yüzde 51’inin başarıya göre ücret formülü uygulayıp en azından bazı işçileri için asgari temel ücret arttırmalarına ek ödeme düzeyleri saptadıklarını ortaya çıkardı.

Nitelikli işçi yetersizliği derinleştikçe işverenler çalışanlarını eğitmek için daha çok para ve zaman ayırmaya başladılar. Ayrıca çağdaş yüksek teknoloji kullanan işyerlerinde çalıştırılacak mezunlar yetiştirilmesi amacıyla okul programlarında iyileştirmeler yapılmasını sağlamak için harekete geçtiler. İşverenlerin eğitim gereksinimlerine eğilmek amacıyla oluşturdukları bölgesel guruplar kurslar düzenlenmesi için halk okulları ve yüksek okullarla işbirliği yaptılar. Bu arada federal hükümet de 1998 tarihli İşyeri Yatırım Yasası’nı çıkararak federal hükümet, eyalet hükümeti ve iş çevresi kuruluşlarına bağlı 100’den fazla eğitim programını birleştirdi. Eğitim programlarını işverenlerin gerçek gereksinimlerine bağlamaya ve bu programların uygulanmasında işverenlere daha çok söz hakkı tanımaya çalıştı.

İşverenler de işçilerinden gelen işyeri kurallarıyla özel yaşantıları arasındaki uyumsuzlukların azaltılmasına yönelik talepleri karşılamaya çabaladılar. İşçilere çalışma saatlerini saptama konusunda daha geniş kontrol sağlayan “esnek saat” yöntemi yaygınlaştı. İletişim teknolojisindeki gelişmeler gittikçe artan sayıda işçinin “tele-yolculuk” yapmalarına, yani hiç olmazsa belirli saatlerde evlerinde kalıp bilgisayarla işyerlerine bağlanarak çalışmalarına olanak sağladı. Tam günden az çalışmak isteyen annelerden ve diğer işçilerden gelen talepler karşısında işverenler iş-paylaşımı gibi yenilikler uygulamaya başladılar. Hükümet de bu eğilime ayak uydurdu ve işverenlerin aile içi acil durumlarla ilgilenebilmeleri amacıyla işçilerine izin vermelerini gerektiren 1993 tarihli Aile ve Sağlık İzni Yasası’nı çıkardı.

SENDİKA GÜCÜNÜN AZALMASI

1980’lerin ve 1990’ların değişen koşulları karşısında örgütlü işçilerin konumu zayıfladı ve toplam işgücü içindeki payları da küçüldü. 1945’te çalışan bireylerin üçte birinden fazlası sendikaliyen ABD işgücü içindeki sendika üyesi oranı 1979’da yüzde 24,1’e

ve 1998'de de yüzde 13,9'a düştü. Aidatların arttırılması, sendikaların siyasal kampanyalara sürekli katkıda bulunmaları ve sendika üyelerinin ülke seçimlerine katılınmasına yönelik çabaları sayesinde politik güçteki düşüş üye sayısındaki azalma kadar yüksek olmadı. Buna karşılık işçilerin parti adaylarını desteklemek ya da onlara karşı çıkmak amacıyla ücretlerinden ayırdıkları paraların bundan böyle kendilerinde kalabileceği yolundaki mahkeme ve Ulusal İş İlişkileri Kurulu kararları nedeniyle sendikaların etkisi zayıfladı.

Dış ve iç rekabetin baskısından etkilenen işverenler sendikalar-dan gelen yüksek ücret taleplerini yerine getirmeye geçmiş yıllarda-kine oranla daha az yanaşmaktadırlar. Sendikaların işçileri örgütleme çabalarına karşı olan direnişleri de daha ataklaşmıştır. İşverenlerin grev kırıcı kullanma ve grev sona erdiğinde de onları işte tutma yöntemini gittikçe daha çok benimsemeleri yüzünden 1980'lerde ve 1990'larda seyrek olarak greve gidildi. (Başkan Ronald Reagan'ın 1981'de yasa dışı grev yapan Federal Havacılık Yönetimi mensubu hava trafik kontrol görevlilerini kovmasından sonra işverenler bu tutumlarını daha da sertleştirdiler.)

Otomasyon da sendika üyeleri için sürekli bir sorun olmaktadır. Çok sayıda eski fabrikada önceleri işçilerin görevi olan işleri yapmak için otomatik makineler kullanılmaya başlandı. Sendikalar iş olanaklarını ve ücretleri korumak amacıyla parasız yeniden eğitim sağlanması, eldeki işlerin işçiler arasında eşit paylaşımı sağlayabilmek amacıyla daha kısa haftalık çalışma saatleri uygulanması ve güvence altına alınmış yıllık ücret uygulaması gibi pek de başarılı olmayan çeşitli önlemler almaya uğraştılar.

Çalışanların sendikaların güçlü bulunduğu geleneksel alanları oluşturan endüstri sektöründen sendikalaşmanın daha zayıf olduğu hizmet sektörüne yönelmesi de sendikalar için önemli bir sorun durumuna geldi. Geçtiğimiz yıllarda yaratılan yeni işlerin alışılmamış büyüklükte bir kesimini sendika üyeliğini daha az benimseyen kadınlar, gençler, geçici ve yarım gün çalışanlar doldurdular. Çok sayıda Amerikan endüstrisi de Kuzey ya da Doğu'dan sendikacılık geleneğinin daha zayıf olduğu Güney ve Batı ABD bölgelerine göç etti.

Söz konusu güçlükler yetmezmiş gibi büyük Sürücüler Sendikası'ndaki ve diğer bazı sendikalardaki yolsuzluklara ilişkin olumsuz yayınlar yüzünden sendikacılık hareketi yeni yaralar aldı. Sendikaların maaşları ve sosyal yardım ödeneklerini yükseltme ve iş ortamını iyileştirme konularında geçmişte elde ettikleri başarılar bile yeni ve genç işçilerde bundan böyle davalarını savunacak sendikalara gereksinim kalmadığı inancı uyandırdığı için daha fazla

ilerlemeyi engelledi. İşyeri güvenliğini ve çalışma sorunlarını da içeren her konuda işçilerin söz sahibi olmalarının sağlandığına yönelik sendika iddiaları da çok kez göz ardı edildi. Yüksek teknoloji ürünü bilgisayarları geliştiren şirketlerin dramatik yükselişine neden olan bağımsız görüşlü genç işçiler sendikalara katılma konusuna anılan bağımsızlıklarını yok ettiği gerekçesiyle çok az ilgi gösterdiler.

Sendikaların 1990’ların sonlarında üye bulmakta karşılaştıkları güçlüklerin belki de en büyük nedeni ekonominin beklenmedik gücü oldu. Ekim ve Kasım 1999’da işsizlik oranı yüzde 4,1’e düştü. Ekonomistlere göre bunlar da sadece bir işten bir başka işe geçmekte olanlar ya da sürekli işsiz oturanlardı. Ekonomik değişikliklerin yarattığı tüm belirsizliklere karşın çalışma olanaklarının bolluğu Amerika’nın bir fırsatlar ülkesi olduğuna yönelik güveni yeniden sağladı. ❁

BÖLÜM X

DIŞ TİCARET VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİKALARI

Birleşik Devletler'in cumhuriyet olarak geçirdiği iki yüz yılı aşkın sürede ABD'nin dış ticaret ve küresel ekonomi politikaları çarpıcı biçimde yön değiştirdi. Ülke tarihinin ilk yıllarında hükümet ve iş çevreleri dış gelişmelere bakmaksızın daha çok iç ekonomiyi geliştirmeye yoğunlaştılar. 1930'ların Büyük Bunalımı'nı ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardan beri ise ABD genellikle ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya ve dünya ekonomik sisteminde eşgüdüm sağlamaya çalıştı. Serbest ticarete olan bu bağlılığın hem ekonomik hem de siyasal kökleri vardır; Birleşik Devletler gittikçe artan bir biçimde serbest ticareti sadece kendi ekonomik çıkarlarını geliştirme aracı değil uluslar arasında barışçı ilişkiler kurmanın anahtarı olarak da gördü.

Birleşik Devletler doğal ekonomik üstünlükleri, endüstri mekanizmasının savaştan zarar görmemesi ve teknoloji ve imalat tekniklerinde elde ettiği ilerlemeler sayesinde savaş sonrası yıllarının büyük bir kesiminde pek çok ihracat piyasasında egemen oldu. Buna karşın 1970'lerde Birleşik Devletler'in ve diğer ülkelerin ihracattaki rekabet güçleri arasında var olan açık daralmaya başladı. Ayrıca 1970'lerdeki petrol şoklarının, bunu izleyen küresel ekonomik gerilemenin ve doların diğer paralar karşısındaki değer artışının bir araya gelmesi yüzünden ABD ticaret dengesi bozuldu. Amerikalıların yabancı kökenli mal alma hevesi diğer ülkelerde Amerikan mallarına karşı olan talebi sürekli biçimde gölgede bırakınca ABD ticaret açığı 1980'lerde ve 1990'larda giderek büyüdü. Bahis konusu gelişme bir yandan Amerikalıların Avrupalılara ve Japonlara oranla daha çok tüketip daha az tasarrufta bulunma eğiliminde oldukları diğer yandan da Amerikan ekonomisinin anılan dönemde Avrupa'nın ve sıkıntı içindeki Japonya'nın ekonomilerinden çok daha hızlı büyüdüğü gerçeğini yansıtmaktaydı.

Ticaret açığının gittikçe artması yüzünden 1980'lerde ve 1990'larda ABD Kongresi'nin ticaretin liberalleştirilmesine yönelik politik desteği azaldı. Anılan yıllar boyunca yasa yapıcılar himayeciliğe ilişkin çeşitli önerileri incelediler. Sözü edilen taleplerin pek çoğu diğer ülkelerin gittikçe etkinleşen rekabeti ile karşı karşıya kalan Amerikan endüstrilerinden kaynaklanıyordu. Kongre ayrıca yabancı ülkelerle ticaretin liberalleştirilmesine yönelik anlaşmalar yapma konusunda başkana serbestlik tanınmasında da gittikçe daha az istekli davranıyordu. Amerikalılar Soğuk Savaş sonrasında söz konusu gelişmelerin yanı sıra insan hakları, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve kitlesel imha silahları geliştirilmesi konularında benimsenmiş olan kuralları ihlal ettiğine inandıkları ülkelere karşı pek çok ticaret yaptırımını uygulamaya da başladılar.

Serbest ticarete görülen bu gerilemelerle birlikte Birleşik Devletler liberal ticaretin daha yaygınlaştırılmasını başarmak amacıyla girişilen uluslararası görüşmeleri 1990'larda da sürdürdü, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (North American Free Trade Agreement – NAFTA) onayladı, Uruguay Turu diye bilinen çok taraflı ticaret görüşmelerini tamamladı, fikri mülkiyetin korunmasına ve finans ve temel telekomünikasyon hizmetleri ticaretine yönelik uluslararası kurallar getiren çok taraflı anlaşmalara katıldı.

1990'ların sonlarına gelindiğinde ABD ticaret politikasının gelecekteki yönü hala belirsizdi. Ülke resmi olarak çok taraflı ticaret görüşmelerinin yeni turlarına katılıp serbest ticarete bağlılığını sürdürdü; Avrupa, Latin Amerika ve Asya'yı ilgilendiren bölgesel serbest ticaret anlaşmaları geliştirmeye çalıştı; çeşitli diğer ülkelerle aralarındaki ikili ticaret anlaşmazlıklarını çözümlenmeye çaba gösterdi. Buna karşılık bahis konusu çalışmalara yönelik politik destek belirsiz gibi görünüyordu; fakat bu Birleşik Devletler'in küresel ekonomiden çekilmeye hazırlandığı anlamına gelmiyordu. Özellikle 1990'ların sonlarında Asya'yı sarsan çeşitli mali bunalımlar küresel finans piyasaları arasında gittikçe yoğunlaşan bir karşılıklı bağımlılık olduğunu gösterdi. Bunların benzeri bunalımları çözme ya da önleme yolları bulmaya çalışan Birleşik Devletler ve diğer ülkeler gelecek yıllarda daha yaygın uluslararası eşgüdüm ve işbirliği yapılmasını gerektirecek reform önerileriyle karşılaştılar.

HİMAYEDEN LIBERALLEŞTİRİLMİŞ TİCARETE

Birleşik Devletler serbest ticaretin her zaman güçlü bir savunucusu olmadı. Tarihi boyunca bazan güçlü ekonomik himayecilik (yerli endüstrinin korunması için yabancı malların ithalini sınırlamak amacıyla gümrük tarifeleri ve kotalar kullanılması) duyguları da yaşadı. Sözgelimi devlet adamı Alexander Hamilton Amerikan cumhuriyetinin kuruluş yıllarında endüstriyel gelişiminin teşvikinde bir yol olarak himayeci gümrük tarifelerine başvurulmasını savundu ve genellikle bu önerisine uyuldu. Amerikan himayeciliği 1930'da ABD gümrük tarifelerini aşırı ölçüde yükselten Smoot-Hawley Yasası'nın kabul edilmesiyle doruğa erişti. Kısa zamanda dış misillemelere yol açan Yasa 1930'larda Birleşik Devletler'i ve dünyadaki pek çok ülkeyi pençesine alan ekonomik bunalıma önemli katkıda bulundu.

Amerika'nın ticaret politikasına yaklaşımı 1934'ten beri Smoot-Hawley Yasası'nın yarattığı tatsız deneyimlerin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıktı. Kongre ABD gümrük tarifelerinin düşü-

rülmesi için gerekli temel yasal yetkiyi sağlayan 1934 tarihli Ticaret Anlaşmaları Yasası'nı kabul etti. O sırada Dışişleri Bakanı olan Cordell Hull şu açıklamada bulundu: “Ülkeler birbirleriyle ticaret yapmak için adil fırsata sahip olmadıkça halklarını besleyecek ve onların gönencini sürdürecektir düzeyde üretim gerçekleştiremezler. Bu nedenle de Ticaret Anlaşmaları Programını belirleyen ilkeler barış kurumunun vazgeçilmez bir temel taşıdır.”

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok sayıda ABD lideri iç istikrarın ve ABD müttefiklerindeki sadakatın sürdürülmesinin ekonomik toparlanmaya bağlı olacağını savundular. ABD yardımları bu toparlanma için önemliydi; ancak bu ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarına yeniden kavuşmak ve ekonomik gelişmeyi başarmak için ihracat piyasalarına ve özellikle de büyük ABD piyasasına gereksinimleri vardı. Birleşik Devletler ticaretin liberalleştirilmesini destekledi ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) yaratılmasına yardımcı oldu; 1947'de 23 devlet tarafından imzalanmış olan gümrük tarifelerine ve ticarete ilişkin bu uluslararası anlaşmaya 1980'lerin sonlarına kadar 90 ülke katılmış bulunuyordu.

GATT uluslararası ticarete uygulanacak davranış kuralları getirmesinin yanı sıra birkaç çok taraflı ticaret görüşmesi turuna da destek oldu ve bu görüşmelerin tümüne aktif bir biçimde katılan Birleşik Devletler çok kez önderlik rolü üstlendi. Uruguay'ın Punta del Este kentindeki görüşmelerde başlatıldığı için Uruguay Turu diye bilinen 1990'lardaki süreç sırasında ticaret daha da liberalleştirildi.

AMERİKAN TİCARET İLKELERİ VE UYGULAMALARI

Birleşik Devletler hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı bir açık ticaret sistemine inanmaktadır. Amerikan başkanları İkinci Dünya Savaşı'ndan beri dünya ticaretine katılmanın Amerikalı üreticilerin büyük yabancı piyasalara girme ve tüketicilere de seçebilecekleri daha çeşitli ürünler sağlama fırsatı yaratacağını ileri sürdüler. Amerikalı liderler daha yakın yıllarda yabancı üreticilerden gelen rekabetin çeşitli malların fiyatını da düşüreceğini ve enflasyon baskısını önleyeceğini belirttiler.

Amerikalılar serbest ticaretin diğer ülkelere de yaradığını iddia etmekte ve ekonomistler de ticaret sayesinde ülkelerin en etkin biçimde sağladıkları mal ve hizmetleri üretmeye yoğunlaştıklarını ve böylelikle tüm uluslar topluluğunun üretkenlik düzeyinin yükseldiğini uzun süredir ileri sürmektedirler. Amerikalılar, buna ek olarak, ticaretin her ülkede ekonomik büyümeyi, toplumsal istikrarı ve demokrasiyi teşvik etmesinin yanı sıra tüm dünyada gönenci,

hukukun üstünlüğünü ve uluslararası ilişkilerde barışı geliştirdiğine inanırlar.

Açık ticaret sistemi ülkelerin birbirlerinin piyasalarına adil koşullarda ve ayırım gözetilmeden erişebilmelerini gerektirir. Bu amacın sağlanabilmesi için Birleşik Devletler çok taraflı ya da iki taraflı anlaşmalar uyarınca ticaret engellerini azaltarak karşılıklılık gösteren ülkelerin ABD piyasalarına girebilmelerine izin veremeye hazır bulunmaktadır. Ticaretin liberalleştirilmesi amacıyla gelecekte olarak ticaretin önünde bulunan gümrük tarifesi engellerinin ve belirli tarife dışı engellerin azaltılmasına odaklanılmışsa da son yıllarda bazı diğer uygulamalar da bunlar arasına alındı. Amerikalılar sözcülemi her ülkenin ticaret yasalarının ve uygulamalarının şeffaf olması, yani herkesin kuralları bilip eşit koşullarda rekabet edebilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Birleşik Devletler ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) üyeleri 1990’larda yabancı ülke yetkililerinin ticari çıkar elde etmek amacıyla rüşvet almalarının yasalara aykırı olduğunu kabul ederek şeffaflık konusunda yeni bir adım attılar.

Birleşik Devletler ayrıca yabancı ülkeleri endüstriyel düzenlemeleri gevşetmeleri, geri kalan düzenlemeleri de şeffaf konuma getirecek önlemleri almaları, yabancı şirketlere karşı ayırıcılık yapmamaları ve uluslararası uygulamalara uymaları konusunda sık sık zorlamaktadır. Amerika’nın bu ilgisi bazı ülkelerin bahis konusu düzenlemeleri ihraç mallarının piyasalarına girişini engelleyecek dolaylı bir araç olarak kullanabilecekleri kuşkusundan kaynaklanmaktadır.

Başkan Bill Clinton (1993–2001) yönetimi ABD ticaret politikasına bir boyut daha eklemiştir. Yönetim ülkelerin asgari çalışma ve çevre standartlarına uymalarını istemektedir. Amerikalılar ülkedeki görece olarak daha yüksek çalışma ve çevre standartlarının ABD kökenli malların maliyetini yükseltebileceğinden ve bu nedenle de yerli endüstrilerine daha gevşek düzenlemeler uygulayan ülkelerin şirketleriyle rekabet edemeyeceklerinden korktukları için kısmen böyle bir tutum içine girmekte, ayrıca, yabancı ülkelerdeki işverenler uluslararası piyasalarda daha etkili bir rekabete girebilmek amacıyla işçilerini istismar eder ya da çevreye zarar verirlerse o ülkelerin serbest ticaretin sağladığı çıkarlardan yararlandırılmayacaklarını da söylemektedirler.

Clinton yönetimi söz konusu konuları 1990’ların başlarında dile getirdi ve Amerika’nın NAFTA’yı onaylamasına karşılık Kanada ve Meksika’nın çevre sorunlarına ve çalışma standartlarına

uyacaklarını belirten ek anlaşmalar yapmalarında ısrar etti. Birleşik Devletler Başkan Clinton yönetimi sırasında Uluslararası Çalışma Örgütü ile işbirliği yapıp gelişmekte olan ülkelerin güvenli işyerleri kurmalarına ve temel işçi haklarını güvence almalarına yardımcı oldu ve bu konumdaki çok ülkede çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik programları finanse etti. Yine de Clinton yönetiminin ticaret anlaşmalarını çevrenin korunmasına ve çalışma standartlarına bağlama çabaları diğer ülkelerde ve hatta Birleşik Devletlerde bile çelişkili bir konu olarak kalmaktadır.

Birleşik Devletler ayrımcılık yapmama ilkelerine genelde uymakla birlikte belirli tercihli ticaret düzenlemelerine de taraf olmuştur. Sözgelimi Genelleştirilmiş ABD Tercihler Sistemi yoksulluk çeken ülkelerin Birleşik Devletler'e ihraç ettikleri bazı mallardan gümrük vergisi almayarak bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır; belirli bir mal üreticisinin ABD piyasalarında rekabet için yardıma gereksinimi kalmayınca söz konusu tercih de ortadan kalkmaktadır. Bir başka tercihli ticaret programı olan Antiller Havzası Girişimi ekonomik bir çabalama içinde olan ve Birleşik Devletler için politik açıdan önem taşıdığı düşünülen bölgeye ekonomik destek sağlamak amacıyla yaratılmıştır; program Antillerden Birleşik Devletler'e dokumalar, belirli deri ürünleri, şeker ve petrol ürünleri dışında yapılacak tüm ihracattan gümrük vergisi alınmamasını öngörmektedir.

Birleşik Devletler politik amaçlarla serbest ticareti teşvik etmeye yönelik genel politikasından zaman zaman ayrılmakta ve insan haklarını ihlal ettiğine, terörizmi desteklediğine, uyuşturucu kaçakçılığına göz yumduğuna ya da uluslararası barış karşısında bir tehdit oluşturduğuna inanılan ülkelere yapılan ihracatı sınırlamaktadır. Sözü edilen ticaret yasakları uygulanan ülkeler arasında Küba, İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Sudan, Suriye ve Birmanya bulunmaktadır. Ayrıca Kongre her yıl Çin'le "normal ticari ilişkiler" sürdürülüp sürdürülmeyeceğine karar vermekle yükümlüdür ve bu karar ticaret politikası kadar en azından Amerikalıların bu ülkenin insan hakları konusundaki uygulamalarına nasıl baktıklarına da bağlı olmaktadır.

Birleşik Devletler'in politik amaçlarla ticaret yaptırımları uygulaması yeni bir olgu değildir. Amerikalılar 200 yılı aşkın bir süre önce yaşanmış olan Amerikan Devrimi günlerinden beri yaptırımlara ve ihracat kontrollerine başvurmuşlardır. Yine de Kongre ve federal kuruluşlar dış politika amaçlarına erişmekte ticaret politikasının etkili bir araç olup olmadığını hala yoğun bir biçimde tartışmaktadırlar.

ÇOK TARAFLILIK, BÖLGEÇİLİK VE İKİ TARAFLILIK

Birleşik Devletler'in ticaret alanında geleneksel olarak izlediği diğer ilke ise çok taraflılıktır. Bahis konusu ilke yıllar boyunca ABD'nin birbirini izleyen uluslararası ticaret görüşmeleri turlarına katılmasının ve onlarda önderlik yapmasının temelini oluşturdu. Kennedy Turu denilen çok taraflı ticaret görüşmelerine katılma yetkisi veren 1962 tarihli Ticaretin Genişletilmesi Yasası uluslararası ticaretin yüzde 80'ini temsil eden 53 ülkenin gümrük tarifelerini ortalama yüzde 35 düşürmeyi kabul etmeleri sonucunu doğurdu. 1979'da Tokyo Turu'nda da bir başarı sağlandı ve Birleşik Devletler ve yaklaşık 100 diğer ülke gümrük tarifelerinin daha da düşürülmesine ve kotalar ve lisans uygulaması gibi gümrük tarifesi dışı önlemlerin azaltılmasına karar verdiler.

Daha yeni bir uluslararası ticaret görüşmeleri dizisi olan Uruguay Turu'na Eylül 1986'da başlandı ve yaklaşık 10 yıl sonra da endüstri mallarına uygulanan tarifelerin ve tarife dışı engellemelerin azaltılması, bazı tarımsal destek alımlarının ve tarifelerin kısılması ve fikri mülkiyet için yeni korunma önlemleri alınması karara bağlandı. Uruguay Turu'nun belki de en önemli özelliği uluslararası ticaret anlaşmazlıklarının çözümünde bağlayıcı bir mekanizma olan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) yaratılmasına yol açmasıydı. Birleşik Devletler adil olmayan ticaret uygulamalarına ilişkin olarak 1998 yılı sonuna kadar DTÖ'ye 42 kez başvurdu ve diğer bazı ülkeler de aralarında Birleşik Devletler'in de bulunduğu başka ülkelere şikayetçi oldular.

Birleşik Devletler çok taraflılık ilkelerine olan bağlılığına karşın geçtiğimiz yıllarda kısmen dar çerçeveli sözleşmelere ilişkin görüşmeler daha kolay yürüdüğü ve çok kez daha büyük bağlantılara yol açtığı için bölgesel ve iki taraflı ticaret anlaşmaları da yaptı. Birleşik Devletler'in imzaladığı ilk serbest ticaret anlaşması 1985'te yürürlüğe giren ABD-İsrail Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması ve ikincisi de 1989'da yürürlüğe giren ABD-Kanada Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. Söz konusu ikinci anlaşma Birleşik Devletler, Kanada ve Meksika'yı bir araya getiren 1993 tarihli Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması olup aralarında aşağı yukarı 8,5 trilyon dolar değerinde mal ve hizmet üreten yaklaşık 400 milyon kişiyi kapsamaktadır.

Coğrafi yakınlık Birleşik Devletler, Kanada ve Meksika arasında canlı bir ticaret doğmasını teşvik etti. Amerikan mallarına Meksika'nın uyguladığı ortalama gümrük tarifesi oranı NAFTA sayesinde yüzde 10'dan yüzde 1,68'e ve Meksika mallarına uygulanan ortalama ABD gümrük tarifesi oranı da yüzde 4'ten yüzde

0,46'ya düştü. Anlaşmanın Amerika açısından taşıdığı özel önem ABD'li patent, telif hakkı, ticaret markası ve ticaret sırrı sahipleri için belirli güvenceler getirmesiydi; Amerikalılar son yıllarda bilgisayar yazılımlarından ve sinema filmlerinden ilaçlara ve kimyasal maddelere kadar yayılan ABD ürünlerinin karşılaştığı korsanlık ve sahtecilik uygulamalarından gittikçe daha büyüyen bir endişe duymaya başladılar.

YÜRÜRLÜKTEKİ ABD TİCARET GÜNDEMİ

Elde edilen belirli başarılarla karşın dünya ticaretini liberalleştirme çabaları günümüzde de çok büyük engellerle karşı karşıyadır. Özellikle Amerikalı üreticilerin büyük bir rekabet gücüne sahip oldukları hizmet ve tarım sektörlerindeki ticaret engelleri yüksek kalmaktadır. Uruguay Turu sırasında belirli hizmet ticaretine ilişkin sorunlar ele alındıysa da hizmet sektörünün yaklaşık 20 kesimini ilgilendiren ticaret engellerinin görüşülmesi ileride yapılacak toplantılara bırakıldı. Bu arada bilim ve teknolojiadaki hızlı değişimler ticarete yeni sorunlar yaratmaktadır. Sözelimi Amerikalı tarımsal ürün ihracatçıları Birleşik Devletler'de giderek yaygınlaşan genetik olarak değiştirilmiş organizma kullanımını yasaklayan Avrupa kuralları karşısında gittikçe daha büyüyen bir düş kırıklığı yaşamaktadırlar.

Elektronik ticaretin ortaya çıkışı da bir takım yeni ticaret sorunlarına neden olmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü bakanları 1998'de ülkelerin gümrük vergisi uygulayarak elektronik yayınlara müdahale etmemeleri gerektiği yolunda bir açıklama yapmalarına karşın pek çok sorun henüz çözümlenememiştir. Birleşik Devletler İnternet'in gümrük tarifeleri dışında bırakılmış bir alan olmasını, dünya çevresinde rekabetçi telekomünikasyon piyasaları oluşturulmasını ve dijital ürünlerde fikri mülkiyeti koruyucu küresel önlemler alınmasını istemektedir.

1999 sonlarında Washington eyaletinin Seattle kentinde yapılan toplantıya katılan delegeler Başkan Clinton'un dünya ticaretine ilişkin yeni bir tur görüşme yapılması önerisi üzerinde anlaşamayınca Başkan'ın bu yoldaki umudu kırıldı. Birleşik Devletler yine de Dünya Ticaret Örgütü çalışmalarını daha şeffaflaştırarak kuruluşu güçlendirecek yeni bir uluslararası anlaşma yapılacağını ummaktadır. Amerikan hükümeti ayrıca tarımsal ürünleri etkileyen ticaret engellemelerinin azaltılması konusunda yeni görüşmeler yapılmasını istemektedir; Birleşik Devletler günümüzde ülkedeki tarım arazisinin her üç hektarından birinden aldığı ürünü ihraç etmektedir. Amerika'nın bunlara ek olarak hizmetlerde daha liberal bir ticarete

gidilmesini, fikri mülkiyetin korunması için daha güçlü önlemler alınmasını, endüstri ürünlerine uygulanan tarifelerin ve tarife dışı engellerin azaltılmasına yönelik bir tur daha yapılmasını ve uluslararası çerçevede benimsenmiş çalışma standartlarının geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Yeni bir tur çok taraflı ticaret görüşmesi yapılacağını uman Birleşik Devletler bir yandan da yeni bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya çalışmaktadır. Gündemin başında Küba dışında kalan Batı Yarı Küresi'nin tümünü temelde bir serbest ticaret bölgesi konumuna getirecek olan bir Amerikalılar Serbest Ticaret Anlaşması'nın gerçekleştirilmesi yer almaktadır; böyle bir anlaşma imzalanmasına yönelik görüşmeler 1994'te başlamış olup 2005 yılına kadar sonuçlandırılması amaçlanmaktadır. Birleşik Devletler ayrıca Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği kuruluşunu kullanarak Asya ülkeleriyle de ticaretin liberalleştirilmesini amaçlayan görüşmeler başlatmaya çalışmaktadır; kurucu üyeler 1990'ların sonlarında bilişim teknolojisi konusunda bir anlaşma imzalamışlardır.

Amerikalılar bunlardan ayrı olarak Atlantik Aşırı Ekonomik İşbirliği çerçevesinde ABD-Avrupa ticaret sorunlarını da tartışmaktadır. Birleşik Devletler Afrika ile olan ticaretini arttıracığını da ummaktadır. Ekonomik Büyüme İçin Ortaklık ve Afrika İçin Fırsat adı verilen ve 1997'de başlatılan bir programla Sahra Güneyi'nden gelecek ithalata ABD piyasalarına giriş kolaylığı gösterilmesi, Afrika'da özel sektörün gelişmesi için ABD desteği sağlanması, Afrika içinde bölgesel ekonomik birleşmenin desteklenmesi ve her yıl yapılacak bir ABD-Afrika forumunda ticaret konusunda hükümetten hükümete diyalogun kurumsallaştırılması amaçlanmaktadır.

Birleşik Devletler bunların yanı sıra belirli ülkelerle bireysel ticaret sorunlarını çözümlenmeye de çalışmaktadır. Japonya ile ticaret ilişkileri 1970'lerden beri sorunluydu ve ABD'den yapılan tarımsal mallar, otomobil ve otomobil yedek parçaları gibi çeşitli ithalata uygulanan ticaret engelleri konusundaki endişeler 1990'ların sonlarında da sürmekteydi. Amerikalılar Japonya'nın Birleşik Devletler'e piyasa fiyatının altında çelik ihraç ettiğinden (damping diye bilinen uygulama) de yakınıyor ve Amerikan hükümeti ekonomisinin telekomünikasyon, konut yapımı, finans hizmetleri, tıp gereçleri ve ilaçlar gibi alanlarındaki düzenlemeleri gevşetmesi amacıyla Japonya üzerinde baskı uygulamayı sürdürüyordu.

Amerikalılar ayrıca Kanada, Meksika ve Çin gibi diğer ülkelerle de belirli ticaret düzenlemeleri izliyorlardı. 1990'larda ABD'nin Çin karşısındaki ticaret açığı Japonya ile olanı bile aşacak düzeye geldi. Amerika açısından Çin girilmesi çok güç muazzam bir olası

ihracat piyasasıdır. Kasım 1999’da iki ülke Çin’i resmen DTÖ içine alacak bir ticaret anlaşması imzaladılar. Amerikalı yetkililerin görüşüne göre bu anlaşma daha yakın ticaret ilişkileri yönünde atılan büyük bir adımdı. Görüşülmesi 13 yıl süren anlaşmanın bir parçası olarak Çin bir dizi piyasa-açma ve reform önlemleri almayı kabul ediyor ve sözgelimi ABD şirketlerinin Çin’de otomobil alımlarını finanse etmelerine, Çin telekomünikasyon şirketlerinde yüzde 50’ye kadar pay sahibi olmalarına ve sigorta poliçesi satmalarına izin verme vaadinde bulunuyordu. Çin ayrıca tarımsal gümrük tarifelerini indirmeyi, devletin ihracat desteklerine son vermek için harekete geçmeyi ve bilgisayar yazılımları ve sinema filmleri gibi alanlarda fikri mülkiyet korsanlığını engelleyecek önlemler almayı da kabulleniyordu.

Ticaretin liberalleştirilmesine yönelik bu yaygın çabalara karşın yüzyılın sonlarında bu faaliyet karşısında Kongre’nin politik muhalefeti büyüyordu. NAFTA Kongre tarafından onaylanmış bulunmakla birlikte anlaşmanın adil olmadığı görüşüne sahip belirli sektörlerin ve politikacıların eleştirilerini çekiyordu.

Kaldı ki Kongre başkana yeni ticaret anlaşmaları yapmayı başarmanın temelini oluşturan görüşmelerde bulunmak için özel yetki vermeyi de reddetti. NAFTA benzeri ticaret anlaşmaları “hızlı işlem” (fast-track) denilen bir yöntemle görüşülüyor ve bahis konusu yöntem çerçevesinde Kongre onay oylamasını belirli bir süre içinde gerçekleştirmeyi ve önerilen andlaşmada değişiklik önergesi getirmemeyi vaad ederek yetkisinin bir kesiminden vazgeçiyordu. Yabancı ülkelerdeki ticaret yetkilileri ise Birleşik Devletler’de hızlı işlem yöntemi uygulanmazsa ABD ile görüşmelere başlamaktan ve kendi ülkelerinde politik muhalefetle karşılaşma riski altına girmekten kaçınıyorlardı. Hızlı işlem yöntemi uygulanmayınca da Amerikalıların Amerikalar Serbest Ticaret Anlaşması’nı geliştirmeye ve Şili’yi de alarak NAFTA’yı genişletmeye yönelik çabaları zayıfladı ve diğer ticareti liberalleştirme önlemleri konusunda ilerleme sağlanması da belirsizliğe düştü.

ABD TİCARET AÇIĞI

XX. Yüzyıl’ın sonunda gittikçe büyüyen ticaret açığı Amerikalıların liberalleştirilmiş ticaret konusundaki kararsızlıklarına katkıda bulundu. Birleşik Devletler İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yılların çoğunda bir ticaret fazlası sağlamıştı. Buna karşılık 1973–1974 ve 1979–1980 petrol fiyatı şokları ve ikinci petrol fiyatı şokunu izleyen küresel ekonomik gerileme uluslararası ticarete durgunluğa neden oldu. Aynı zamanda ABD uluslararası rekabette de değişimler

görmeye başladı. 1970'lerin sonlarında çok sayıda ülke, özellikle de yeni endüstrileşmekte olan ülkeler uluslararası ihracat piyasalarındaki rekabet güçlerini gittikçe arttırıyorlardı. Sözgelimi Güney Kore, Hong Kong, Meksika ve Brezilya çelik, dokuma, ayakkabı, otomobil yedek parçaları ve pek çok tüketim malının etkin üreticisi duruma gelmişlerdi.

Diğer ülkeler giderek daha başarılı oldukça ihracatçı endüstri-lerde çalışan ABD işçileri diğer ülkelerin piyasalarını kapalı tutup Birleşik Devletler'i kendi mallarına boğmalarından endişelenmeye başladılar. Amerikalı işçiler ayrıca diğer ülkelerin çelik benzeri seçilmiş endüstrilere doğrudan destek vererek ve ithalat karşısında ihracatı gereğinden çok teşvik eden ticaret politikaları uygulayarak üçüncü ülkelerde haksız yollardan pazar kaptıklarını iddia ediyorlardı. Bu dönemde ABD'de yerleşik bir sürü çok uluslu şirketin üretim tesislerini deniz aşırı ülkelere taşımaya başlaması da Amerikalı işçilerin kuşkularını arttırıyordu. Teknolojideki ilerlemeler bu gibi yer değiştirmeleri daha elverişli duruma getiriyor ve bazı şirketler üretim maliyetini azaltmak amacıyla yabancı ülkelerdeki düşük ücretlerden, daha gevşek kontrollerden ve diğer koşullardan yararlanmaya çalışıyorlardı.

ABD ticaret açığının aşırı büyümesine yol açan daha büyük bir öge ise dolar değerindeki sıçrama oldu. 1980–1985 arasında ABD'nin başlıca ticaret ortaklarının paraları karşısında doların değeri yüzde 40 dolayında yükseldi. Söz konusu gelişme yüzünden görece olarak ABD'nin ihracatı pahalılaşırken ithalatı ucuzladı. Doların değeri niçin yükselmisti? Bunun yanıtı ABD'nin 1981–1982'deki küresel ekonomik daralmadan kurtulmasında ve büyük federal bütçe açıkları vermesi nedeniyle Birleşik Devletler'de büyük bir yabancı sermaye gereksinimi doğmasında bulunabilir. Anılan gelişme de ABD'deki faiz oranlarını yükseltti ve doların değerini arttırdı.

1975'te ABD ihracatı ithalattan 12,4 milyar dolar daha fazla oldu; ancak bu XX. Yüzyıl'da görülen son ticaret fazlasıydı. 1987'ye gelindiğinde ABD'nin ticareti açığı 153,3 milyar dolara erişmişti. Bunu izleyen yıllarda doların değerinde görülen azalma ve diğer ülkelerdeki ekonomik büyümenin ABD ihraç malları karşısındaki talebi arttırması nedeniyle ticaret açığı da düşmeye başladı. Buna karşılık 1990'ların sonlarında Amerika'nın ticaret açığı yeniden arttı. ABD ekonomisi bir kez daha en başta gelen ticaret ortaklarından daha hızlı büyüyor ve bu nedenle de diğer ülkelerdeki bireylerin Amerikan mallarını daha az almalarına karşın Amerikalılar yabancı kökenli malları çok daha fazla alıyorlardı. Buna ek olarak,

Asya'da patlak veren mali bunalım yüzünden dünyanın o kesimindeki ülkelerde para değerleri hızla düşmeye başladı ve üretim maliyetleri Amerikan mallarına oranla çok azaldı. 1997'ye gelindiğinde Amerika'nın ticaret açığı 110 milyar dolar olmuştu ve giderek yükseliyordu.

Amerikalı yetkililer ticaret dengesini karmaşık duygularla izliyorlardı. Ucuz ithal malları bazı politika yapımcıların 1990'ların sonlarında olası bir tehdit gibi gördükleri enflasyonun önlenmesine yardımcı oluyordu; fakat, bazı Amerikalılar da yeni bir ithalat akınının yerli endüstrilere zarar vereceğinden korkuyorlardı. Sözelimi Amerikan çelik endüstrisi çevreleri Asya'daki talebin küçülmesi yüzünden yabancı üreticiler Birleşik Devletler'e yönelmeye başladıkları için ucuz çelik ithalatının artmasından çekiniyorlardı. Yabancı liderler Amerikalıların ticaret açıklarını kapatmak için gereksinim duydukları parayı sağlamaktan büyük mutluluk duymakla birlikte Amerikalı yetkililer bu hevesin zamanla yitirilmesinden korkuyorlardı; çünkü, böyle bir gelişme doların değerini düşürebilir, ABD faiz oranlarını yükselmeye zorlayabilir ve böylelikle de ekonomik canlılığı durdurabilirdi.

AMERİKAN DOLARI VE DÜNYA EKONOMİSİ

Küresel ticaret büyüdükçe döviz kurlarında istikrarı sürdürebilecek ya da hiç olmazsa değişikliklerin önceden kestirilebilmesini sağlayacak uluslararası kuruluşlara duyulan gereksinim de arttı. Buna karşılık bahis konusu gereksinimin doğası ile ona karşı uygulanacak stratejilerin biçimi İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri önemli bir değişime uğradı. XX. Yüzyıl'ın sonlarında bu değişim hala sürüyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünya ekonomisi altın standardına bağlı olarak işliyor, yani her ülkenin parası belirli bir değer oranı içinde altına çevrilebiliyordu. Söz konusu sistem döviz kurlarının da sabit olmasına, diğer bir deyimle ülkelerin paralarının belirli ve değişmeyen bir oranda birbiri ile değiştirilmesine yol açtı. Sabit döviz kuru uygulaması dalgalı kurların getirdiği belirsizlikleri ortadan kaldırdığı için dünya ticaretini teşvik ettiyse de en azından iki sakıncası vardı. İlk olarak, altın standardı uygulandığında ülkeler kendi para arzlarını kontrol edemiyorlardı; aksine, her ülkenin para arzı diğer ülkelerle olan hesaplarının kapatılması için ne kadar altın kullanıldığına bağlı kalıyordu. İkinci olarak da, tüm ülkelerin para politikaları altın üretimindeki artış hızından büyük ölçüde etkileniyordu. Altın üretiminin düşük olduğu 1870'lerde ve 1880'lerde dünyadaki altın arzı ekonomik büyümeye ayak uyduramayacak

kadar yavaş yükseliyordu; bunun sonucunda deflasyon doğdu yani fiyatlar düştü. Daha sonra 1890'larda Alaska'da ve Güney Afrika'da altın bulunması üzerine altın arzı büyük bir hızla arttı; bu da enflasyon başlattı yani fiyatlar yükseldi.

Birinci Dünya Savaşı ertesinde altın standardının canlandırılmasına çalışıldı; fakat, 1930'lardaki Büyük Bunalım bu yoldaki çabaları tümüyle boşa çıkardı. Bazı ekonomistlere göre altın standardına bağlı kalınması yetkililerin altın arzını ekonomik faaliyeti canlandıracak ölçüde hızlandırmalarını engelledi. Sonunda dünyadaki belli başlı ülkelerin çoğunun temsilcileri yeni bir uluslararası para sistemi yaratmak amacıyla 1944'te New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında bir araya geldiler. Birleşik Devletler o sıralarda dünyadaki imalat kapasitesinin yarısından fazlasına sahip olduğu ve altın stoklarının çoğunu elinde bulundurduğu için liderler dünyadaki paraların dolara bağlanmasına ve doların da onsu (31,01 gram) 35 sentten altına çevrilebilmesine karar verdiler.

Bretton Woods sistemi çerçevesinde Birleşik Devletler dışındaki ülkelerin merkez bankalarına kendi paralarıyla dolar arasında sabit bir kur sürdürmeleri görevi verildi. Bunu yabacı döviz piyasalarına müdahale ederek gerçekleştirdiler. Bir ülkenin parası dolar karşısında çok yüksek değer kazanırsa o ülkenin merkez bankası dolar karşılığında kendi parasını satıp değerini düşürecek. Aksine, yerel paranın değeri çok düşük olursa ülke kendi parasını alarak değerini yükseltecek.

Bretton Woods sistemi 1971'e kadar sürdü. Söz konusu yıla gelindiğinde Birleşik Devletler'de yaşanan enflasyon ve ABD ticaret açığında süren artış doların değerini düşürmeye başlamıştı. Amerika ödemeler dengeleri olumlu durumda bulunan Almanya ve Japonya'yı paralarının değerini yükseltmeleri için sıkıştırdı; fakat, kendi mallarının fiyatlarının yükselip ihracatlarına zarar vereceğini düşünen bu iki ülke paralarının değerini yükseltmeye pek yanaşmadılar. En sonunda Birleşik Devletler sabit değer uygulamaktan vazgeçti ve dolar "dalgalanmaya", yani diğer paralar karşısındaki değeri değişmeye bırakıldı. Dolar hemen değer yitirdi. Dünya liderleri 1971'de Bretton Woods sistemini canlandırmak için Smithsonian Anlaşması diye adlandırılan sistemi kurmaya çalıştılsa da bunda başarılı olmadılar. 1973'e gelindiğinde Birleşik Devletler ve diğer ülkeler döviz kurlarını dalgalanmaya bırakma kararı aldılar.

Ekonomistler böylece doğan sisteme "gözetimli dalgalanma rejimi" demektendirler ve bu yöntem çerçevesinde çok kez dövizlerin dalgalanmasına izin verilmekle birlikte merkez bankaları ani değişiklikleri önlemek amacıyla müdahale etmektedirler. Büyük

ticaret fazlası olan ülkeler değer kazanıp ihracata zarar vermesini önlemek için 1971’de olduğu gibi sık sık kendi paralarını satarlar; bunun aksine, büyük ticaret açığı veren ülkeler de değer kazanıp iç fiyatları yükseltmemesi için kendi paralarını satın alırlar; fakat, özellikle çok büyük ticaret açığı bulunan ülkelerin söz konusu müdahale ile elde edebilecekleri yarar sınırlı kalmaktadır. Parasına destek sağlamak amacıyla müdahale eden bir ülke sonuçta döviz rezervlerini tüketip bu amacına erişemez ve uluslararası yükümlüklerini yerine getiremez bir konuma girebilir.

KÜRESEL EKONOMİ

Ödemeler dengesi sorunlarıyla başa çıkamayan ülkelere yardım etmek amacıyla Bretton Woods konferansında Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund – IMF) kuruldu. IMF ihracatın artırılması, uzun vadeli borçlanmalara gidilmesi ya da döviz rezervlerinin kullanılması gibi alışıl gelmiş yollara başvurarak borçlarını karşılayamayan ülkelere kısa vadeli kredi sağlar. Kuruluşunda 8,8 milyar dolar olan sermayesinin yaklaşık yüzde 25’i Birleşik Devletler tarafından sağlanmış olan IMF sürekli borçlu kalan ülkelerin kısa vadeli yardım alabilmeleri için çok kez ekonomik reformlar gerçekleştirmeleri koşulunu öne sürer.

Ülkeler genellikle ekonomileri istikrarsız olduğu zaman IMF yardımına gereksinim duyarlar. Geleneksel olarak büyük bütçe açıkları bulunduğu ve dolaşımında aşırı fazla para olduğu, kısacası ihracattan elde ettikleri gelirden çok daha fazlasını tüketmeye çalıştıkları için sıkıntıya düşen ülkeler IMF’ye başvururlar. Buna karşı standard IMF iyileştirme yöntemi ise kısa vadeli kredi karşılığı daha sıkı maliye ve para politikalarını içeren kuvvetli makro ekonomik ilaçlar alınması oldu, fakat, 1990’larda yeni bir sorun ortaya çıktı. Uluslararası finans piyasaları gittikçe güçlenip birbiriyle bağlantılı konuma geldikçe bazı ülkeler dış borçlarını ödemekte büyük sorunlarla karşılaşmaya başladılar. Bunun nedeni ise ekonomi yönetimindeki genel bozukluk değil özel dolar yatırımları akışında karşılaşılan ani değişikliklerdi. Söz konusu sorunlar da ülke ekonomilerinin genel yönetilme biçiminden çok ekonomilerdeki daha dar kapsamlı “yapısal” yetersizliklerden kaynaklanıyordu. Bu durum özellikle 1997’den başlayarak Asya’yı pençesine alan mali bunalımda görüldü.

1990’ların başlarında Tayland, Endonezya ve Güney Kore gibi ülkeler Birleşik Devletler’in ve diğer gelişmiş ekonomilerin elde ettiğinden çok daha hızlı olan ve enflasyon farkı düşüldükten sonra yüzde 9’u bulan büyüme oranları gerçekleştirerek tüm dünya-

yı şaşkına çevirdiler. Bunun farkına varan yabancı yatırımcılar kısa zamanda Asya ekonomilerini paraya boğdular. Asya-Pasifik bölgesine olan sermaye akışı 1990'da sadece 25 milyar dolarken 1996'ya gelindiğinde 110 milyar dolara fırlamıştı. Geriye dönülüp bakıldığında bunun ülkelerin kaldırabileceğinden çok daha fazla bir yük olduğu görülür. Ekonomistler sermayenin büyük bir kesiminin etkin olmayan teşebbüslere gittiğinin farkına vardıklarında iş işten geçmişti. Söylediklerine göre Asya ülkelerinin çoğunda bankaların yetersiz bir biçimde denetlenmeleri ve çok kez ekonomik yararı olacak projeler yerine politikacıların destekledikleri projelere para vermeleri için baskı altında kalmaları yüzünden sorun daha da derinleşiyordu. Büyüme aksamaya başlayınca bahis konusu projelerin çoğunun ekonomik açıdan yeterli olmadıkları anlaşıldı ve pek çoğu da iflas etti.

Asya bunalımının ardından Birleşik Devletler'in ve diğer ülkelerin liderleri buna benzer uluslararası mali sorunların çözülebilmeleri için IMF'nin elindeki sermayeyi attırdılar. Belirsizliğin ve bilgi eksikliğinin uluslararası finans piyasalarındaki değişkenliğe katkısı olduğunun farkına varan IMF daha önceleri bir sır gibi saklanan faaliyetlerini kamuya açıklamaya başladı. Birleşik Devletler de ülkelerin yapısal reformlar gerçekleştirmelerini istemesi için IMF'yi zorladı. IMF bunun üzerine hükümetlerden politikacıların benimstedikleri kendi kendini besleyemeyecek projelere yardımda bulunmalarını istemeye başladı. Ülkelerin başarısızlığa uğrayan teşebbüslerin ekonomiye yük olmasını sürdürmek yerine hemen kapatılabilirlerini sağlamak amacıyla iflas yasalarında reform yapmalarını talep etti. Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmelerini teşvik etti ve ticaret politikalarını liberalleştirmeleri ve özellikle yabancı bankaların ve diğer finans işletmelerinin gelmelerini kolaylaştırmaları için çok kez ülkelere baskı yaptı.

IMF önemli ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkelere önerdiği geleneksel tedavi yöntemlerinin, yani sıkı maliye ve para politikaları uygulanmasının mali bunalım içinde bulunan ülkeler için uygun olmayabileceğini 1990'ların sonlarında kabul etti. Para Fonu açıkları kapatmaları konusundaki taleplerini belirli durumlarda yumuşatarak ülkelerin yoksulluğu azaltmaya ve işsizleri korumaya yönelik programlara ilişkin harcamalarını arttırabilmesini sağlamayı amaçladı.

KALKINMA YARDIMI

IMF'yi yaratan Bretton Woods Konferansı dünya piyasasına girebilmek için gerekli parayı sağlayamayacak durumda bulunan ülkelere ödünç para vererek dünya ticaretini ve ekonomik kalkınmasını teşvik edecek biçimde düzenlenmiş çok uluslu bir kurum olan ve daha çok Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Basnkası'nın kurulmasına da yol açtı. Dünya Bankası sermayesini her üyenin ekonomik önemi oranında yaptığı katkıyla oluşturmaktadır. Birleşik Devletler Dünya Bankası'nın 9,1 milyar dolar tutarındaki kuruluş sermayesinin yaklaşık yüzde 35'ini bağışladı. Dünya Bankası üyeleri diğer ülkelere ödünç verdikleri paraların tümünün geri ödeneceğini ve bu ülkelerin giderek birer ticaret ortağı olacaklarını ummaktadırlar.

Dünya Bankası ilk yıllarında en çok baraj yapımı gibi büyük projelerle ilgileniyordu. 1980'lerde ve 1990'larda ise ekonomik kalkınmaya daha geniş açılı bir yaklaşım sergileyerek fonlarının giderek artan bir bölümünü "insan sermayesi" yaratmaya yönelik öğretim ve eğitim programlarına ve ülkelerin piyasa ekonomisini güçlendirecek kurumlar geliştirme çabalarına ayırmaya başladı.

Birleşik Devletler de pek çok ülkeye tek taraflı dış yardım sağlamış olup bu çabası İkinci Dünya Savaşı ertesinde Avrupa'nın toparlanmasına yardım etmeye karar verdiği günlere kadar uzanabilir. Önemli ekonomik sorunlarla karşılaşan ülkelere yardım uygulamaları yavaş ilerlemiş olmakla birlikte Birleşik Devletler Avrupa'nın savaş sonrası toparlanmasını teşvik amacıyla Nisan 1948'de Marshall Planı'nı yaşama geçirdi. Başkan Harry S. Truman (1944–1953) bu planın ülkelerin Batılı demokratik yöntemlerle yol almalarına yardımcı olacağını düşünüyordu. Diğer bazıları böyle yardımların verilmesini yalnız insancıl nedenlerle desteklediler. Bazı dış politika uzmanları savaşın yıktığı az gelişmiş ülkelerde bir "dolar sıkıntısı" doğmasından endişe duyduklarını ve ülkeler güçlendikçe uluslararası ekonomiye eşit düzeyde katılmak isteyeceklerine ve katılabileceklerine inandıklarını belirttiler. Başkan Truman 1949'daki yemin töreninde yaptığı konuşmada programın ana hatlarını açıkladı ve bunun Amerikan dış politikasının önemli bir parçası olduğunu ilan ederek halkın hayal gücünü canlandırmış gibi görüldü.

Program 1961'de yeniden düzenlendi ve daha sonra da ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) aracılığıyla yürütüldü. 1980'lere gelindiğinde USAID 56 ülkeye değişik düzeylerde yardım sağlamayı sürdürüyordu. Geçtiğimiz yıllarda Ajans da Dünya Bankası gibi büyük barajlar, karayolları yapılması ya da temel

endüstriler kurulması gibi gösterişli kalkınma planlarından uzaklaştı. Ajans gittikçe daha çok gıdaya ve beslenmeye, nüfus planlanmasına ve sağlığa, eğitime ve insan kaynaklarına, belirli ekonomik kalkınma sorunlarına, açlıkla ve felaketlerle savaşa ve uygun kredi koşullarıyla besin maddeleri ve lifli maddeler satılmasını sağlayan Barış için Gıda programı benzeri programlar yapımına ağırlık tanıdı.

Amerikan dış yardımının yandaşları bunu ABD ihracatçıları için yeni piyasalar yaratma, bunalımları önleme ve demokrasi ve gönenci ilerletme aracı olarak tanımlamaktadırlar. Buna karşın Kongre sık sık program için büyük ödenekler ayrılmasına karşı çıkmaktadır. 1990'ların sonunda USAID için ayrılan fon federal harcamaların yüzde yarımından az bir oranda gerçekleşti. Gerçekten de 1998 yılı ABD dış yardım bütçesi enflasyon farkı hesaplandıktan sonra 1946'dakinin neredeyse yarısına bile erişemiyordu. ❁

SONUÇ:

EKONOMİNİN ÖTESİNDE

Bu kitabın çeşitli bölümlerinde açıklandığı gibi emek, tarım, küçük şirket, büyük anonim şirket, Federal Rezerv Sistemi ve hükümet karmaşık bir karşılıklı etkileşim içinde Amerikan ekonomik sisteminin işlemlerini sağlarlar.

Bahis konusu sistemi bütünleştiren olgu serbest piyasa fikrine olan felsefi bağlılıktır. Buna karşılık, yine belirtildiği gibi, sıradan bir piyasa modeli gerçek Amerikan deneyimini aşırı basitleştirmek olur. Birleşik Devletler uygulamada özel işletmeleri düzenlemesi, özel teşebbüsün karşılamadığı gereksinimleri gidermesi, yaratıcı bir ekonomi ögesi olması ve genel ekonomide bir ölçüde istikrar sağlaması için her zaman hükümete güvendi.

Bu kitapta ayrıca Amerikan ekonomik sisteminin hemen hemen sürekli olarak değiştiği gösterilmektedir. Tarımsal işletmelerin birleştirilip çok sayıda çiftçinin muazzam imalat sektörüne itilmesi ve söz konusu sektörde de 1970'lerde ve 1980'lerde geleneksel fabrika iş olanaklarının büyük ölçüde azalması gibi belirli sıkıntılar ve sapmalar çok kez sistemin dinamikliğine eşlik etti. Buna karşılık Amerikalılar önemli gelişmelerin de acı çekmeden gelmediğine inanırlar. Ekonomist Joseph A. Schumpeter kapitalizmin "yaratıcı yok etme" yoluyla kendi kendini yeniden canlandırmakta olduğunu söylemektedir. Yeniden yapılanma sonunda şirketler ve hatta tüm endüstriler küçülebilir ya da değişebilirler; fakat, Amerikalıların görüşüne göre küresel rekabetin zor koşullarına daha güçlü ve daha iyi donanımlı olarak direnebilecek konuma gelirler. Bazı işler yitirilebilir, ama daha güçlü geleceği olan endüstrilerde ortaya çıkanlar bunların yerini alır. Sözgelimi geleneksel imalat endüstrisinde iş olanaklarının azalması bilgisayar ve biyoteknoloji gibi ileri teknoloji endüstrilerinde ve sağlık hizmeti ve bilgisayar yazılımı gibi gittikçe büyük bir hızla yaygınlaşan endüstrilerde çok sayıda istihdam olanağı yaratılması sayesinde dengelendi.

Ekonomik başarı bunlara karşılık başka sorunlar yaratmaktadır. Büyüme günümüzde Amerikan halkını en çok sıkıştıran kaygıdır. Ekonomik büyüme Amerika'nın ekonomik başarısının merkezi oldu. Ekonomik pasta büyüdükçe yeni kuşaklar da kendilerine birer dilim ayırma olanağı buldular. Gerçekten de ekonomik büyüme ve onun yarattığı fırsatlar Birleşik Devletler'de sınıflar arasındaki sürtüşmenin asgari düzeyde kalmasına yardımcı oldu.

Büyümenin sürebilmesinin ve sürdürülmesinin bir sınırı var mıdır? Amerika'nın her yanında şimdiki yaşantılarının bozulacağı korkusu içinde olan pek çok vatandaş gurubu önerilen yeni iskan projelerine karşı çıkmaktadır. Trafikin sıkıştığı anayollar, hava kirliliği ve aşırı kalabalık okullar yaratacak bir büyümeye değip değmeyeceğini sorgulamaktadırlar. Ne kadar kirliliğe dayanılabilir? Yeni iş alanları açılması uğruna ne kadar boş alan kurban edilecektir? Buna benzer endişeler küresel düzeyde de dile getirilmektedir. Ülkeler iklimin değişmesi, ozonun azalması, ormanların yok olması, deniz kirliliğinin artması gibi çevre sorunlarıyla nasıl başa çıkabilirler? Küresel ısınmaya katkısı bulunduğu inandıkları karbondioksit ve diğer sera gazlarını çıkaran kömür yakan elektrik santrallerini ve benzin kullanan otomobilleri kontrol edebilecekler midir?

Ekonomisinin büyüklüğü yüzünden Birleşik Devletler bu konularda baş rolü oynamak zorunda kalacaktır; büyük zenginliği ise bu rolünü güçleştirmektedir. Yüksek bir yaşam standardı elde

etmeyi başarmış olan Birleşik Devletler'in çevreyi korumak amacıyla ekonomik büyümeyi zorlaştırabilecek önlemlere katılmaları için diğer ülkelerden talepte bulunmaya ne hakkı vardır?

Bu sorunun kolay yanıtları yoktur; fakat, Amerika ve diğer ülkeler temel ekonomik sorunlarını çözmeye çalıştıkları ölçüde soruların önemi de giderek artacaktır. Söz konusu sorular güçlü bir ekonominin toplumsal ilerlemenin ön koşulu sayılsa bile bunun varılacak son amaç olmadığını anlatmaktadır.

Amerikalılar bu ilkeyi benimsediklerini sürekli olarak çok çeşitli biçimlerde gösterirler. Devlet okullarında öğretim sağlanması, çevrenin yasal düzenlemelerle korunması, ayırmacılığı yasaklanması, Sosyal Güvenlik ve Medicare benzeri hükümet programları uygulanması gelenekleri bunlar arasında sayılabilir. Başkan John F. Kennedy'nin kardeşi ABD Senatörü Robert Kennedy'nin 1968'de yaptığı bir konuşma sırasında belirttiği gibi ekonomik konular önemlidir ama gayri safi milli hasıla "şiiirimizin güzelliğini ya da evliliklerimizin gücünü, kamuya açık tartışmanın akılcılığını ya da kamu görevlilerimizin dürüstlüğünü içermez. Ne aklımızı ne de cesaretimizi, ne bilgeliğimizi ne de öğrenim düzeyimizi, ne sevecenliğimizi ne de ülkemize bağlılığımızı ölçer; kısacası, yaşamı yaşamaya değer yapan şeyler dışındaki herşeyi ölçer. Bize Amerika hakkında herşeyi söyleyebilir ama Amerikalı olmakla niçin onur duyduğumuzu anlatamaz."

EKONOMİK TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Açık Ticaret Sistemi: Ülkelerin birbirlerinin piyasalarına adil olarak ve ayrımcılık gözetilmeden giriş sağladıkları ticaret sistemi.

Adi Hisse Senedi: Bir şirketin mülkiyetindeki payı gösteren belge.

Alivre Satışlar: Belirli nitelikte ve miktarda malın belirli bir fiyattan belirli bir tarihte teslim edileceğine ilişkin sözleşme yapılması.

Altın Standardı: Para değerlerinin belirli ağırlıktaki altının fiyatına göre saptandığı parasal sistem.

Amerikan Menkul Kıymetler Borsası: Birleşik Devletler'deki anahtar menkul kıymetler borsalarından biridir. Büyük anonim şirketlerin New York Menkul Kıymetler Borsası'nda alınıp satılan hisse senetlerine karşılık söz konusu borsada küçük ve orta boy şirketlerin hisse senetleri ve bonoları işlem görür.

Antitröst Yasa: Bir piyasada görülen tekelci güçleri önlemeyi amaçlayan politika ya da yasa.

Arz: Belirli bir dönemde üreticilerin hangi fiyata olursa olsun satmak istedikleri ve satabilecekleri mal ve hizmet düzeyi.

Ayı Piyasası: Piyasada fiyatlar düşmekte olduğu bir sırada pay sahiplerinin ellerindeki hisse senetlerini satmaya çalışarak bu düşüşü hızlandırdığı dönem.

Barış için Gıda: ABD tarımsal ürünlerinin Birleşik Devletler dışında kullanılmasını sağlayan program.

Bırakınız Yapımlar: Fransızca "laissez-faire" yani "kendi "hallerine bırakın" anlamına gelen deyim. Ekonomide ve politikada hükümet müdahalesi olmazsa ekonomik sistemin en iyi biçimde işleyeceğini öngütleyen doktrin.

Boğa Piyasası: Piyasada hisse senedi fiyatlarının sürekli olarak yükseldiği dönem.

Bono: Bir şirketin vade tarihine kadar belirli aralıklarla faiz ve belirlenen vade dolduğunda da belli bir miktar para ödeyeceği vaadini gösterir belge.

Bunalım: Genel ekonomik faaliyette yoğunluk ve/veya süre açısından görülen çok büyük gerileme.

Bütçe Açığı: Bir yıl içinde hükümet harcamalarının hükümet gelirlerini aştığı miktar.

Bütçe Fazlası: Bir yıl içinde hükümet gelirlerinin hükümet harcamalarını aştığı miktar.

Dalgalanmalı Döviz Kuru Sistemi: Döviz kurunun müdahale olmaksızın piyasadaki az ve talep güçlerine göre belirlendiği esnek sistem.

Damping: ABD yasalarına göre “adil piyasa fiyatının altında” Birleşik Devletler’e mal satılması ya da ihraç edilmesi yoluyla ülkedeki üreticilere maddi zarar verilmesi ya da maddi zarar tehdidi oluşturulması.

Daralma: Genel ekonomik faaliyette uzunca bir süre devam eden önemli gerileme.

Destek Alımı: Yerli mal ve hizmet üreticilerinin yabancı şirketlerle rekabet etme yeteneklerini güçlendirmeleri amacıyla hükümet tarafından sağlanan dolaylı ya da dolaysız ekonomik yardım.

Dow Jones Endüstri Ortalaması: Birleşik Devletler’de hisse senedi ve bono fiyatlarındaki genel eğilimi gösteren ve 30 önemli hisse senedine dayalı olan hisse senedi fiyat endeksi.

Döviz Kuru: Bir ülke parasının bir başka ülke parasına çevrilmesinde uygulanan oran ya da ödenen fiyat.

Düzenleme: Yetkili kuruluşlar tarafından belirli bir endüstri ya da faaliyetin yürütülmesine ve yapısına ilişkin olarak yasalar çerçevesinde kurallar ya da yönetmelikler hazırlanması ve yayınlanması.

Düzenlemelerin Gevşetilmesi: Bir endüstri üzerindeki hükümet kontrollerinin kaldırılması.

Ekonomik Büyüme: Bir ülkenin mal ve hizmet üretme kapasitesinin artması.

Elektronik Ticaret: World Wide Web (WWW) aracılığıyla yürütülen ticaret.

Endüstri Devrimi: Şçilerin bir işyerinde biraraya getirilip ücret karşılığı çalışmaları için kendilerine alet, makine ve malzeme verilen fabrika sisteminin ortaya çıkışı. Endüstri Devrimi özellikle İngiltere’de 1770–1830 yılları arasında dokuma üretiminde görülen hızlı gelişmeler sonucu başladı. Daha geniş anlamda dünya ekonomisinde süregelen yapısal değişimleri belirtmektedir.

Enflasyon: Tüm mal ve hizmetlerin genel fiyatlarında görülen artış oranı. (Belirli malların fiyatlarında diğer malların fiyatlarına oranla ortaya çıkan artışlarla karıştırılmamalıdır.)

Federal Rezerv Bankası: ABD merkez bankası sisteminin çeşitli işlevlerini Birleşik Devletler'e yayılmış 25 şubesiyle birlikte yürüten 12 Federal Rezerv Sistemi kolundan biri.

Federal Rezerv Sistemi: Birleşik Devletler'de para çıkarmaya ve ekonomideki kredi arzını düzenlemeye yetkili olan temel para kuruluşu (merkez bankası). Washington, D.C.'deki yedi üyeli Governörler Kurulu, 12 bölgesel Federal Rezerv Bankası ile onların 25 şubesinden oluşur.

Fikri Mülkiyet: İnsan dehası sayesinde yaratılan ürünlere sahip olma, onları kullanma ya da elden çıkarma hakkına ilişkin patent, ticaret markası ve telif hakları mülkiyeti.

Fiyat Ayırmıcılığı: Belirli alıcılara diğerleri karşısında üstünlük sağlayan faaliyet.

Fiyat Destekleri: Federal hükümetin çiftçilere kötü hava koşulları ve aşırı üretim gibi etkenlerle başa çıkabilmeleri için yaptığı yardım.

Fiyat Saptama: Genellikle tek bir piyasaya egemen olan birkaç büyük şirketin piyasa disiplininin kurtulmak amacıyla mal ya da hizmetlerin fiyatını üzerinde anlaştıkları bir düzeyde belirlemeleri.

Gayri Safi Milli Hasıla: Bir ülkenin coğrafi sınırları içindeki üretiminin, gelirlerinin ya da harcamalarının toplam değeri.

Gelir: Mal ve hizmet satışı karşılığında sağlanan para.

Gelir Vergisi: Bireylerin ve işletmelerin net gelirleri üzerinden hükümetçe alınan vergi.

Gözetimli Dalgalanma Rejimi: Çok sayıda paranın değerce dalgalanmaya bırakıldığı, ancak yine de ani değişimleri önlemek amacıyla merkez bankalarının müdahale ettiği döviz kuru sistemi.

Gümrük Tarifesi: Bir gümrük bölgesinden diğer bir gümrük bölgesine geçen mallardan himaye sağlamak ya da gelir elde etmek amacıyla alınan vergi.

Gümrük Tarifesi Dışı Engel: İthalatı kısıtlayan ya da uluslararası ticareti kısıtlama olasılığı bulunan ithalat izleme sistemleri ve değişken vergiler gibi gümrük tarifesi dışı hükümet önlemleri.

Hızlı İşlem: Başkan tarafından uluslararası ticaret anlaşmalarının yapılması ve uygulanması için sunulan yasa taslaklarının belirli bir süre içinde onaylaması amacıyla ABD Kongresi'nce benimsenen yöntem.

Himayecilik: Göreli verimsiz olan yerli üreticilerin yabancı üreticilerle rekabet edebilmelerini sağlamak amacıyla ithalat sınırlamaları uygulamak ya da sınırlamaları teşvik etmek.

Hisse Senedi Alım-Satımcıları Otomatikleştirilmiş Fiyat Ulusal Derneği: (National Association of Securities Dealers Automated Quotation – NASDAQ) Aracılara ve alım-satımcılara en hareketli yaklaşık 5.000 değişik hisse senedinin tezgah üstü işlem fiyatlarına ilişkin bilgi sağlayan elektronik iletişim ağı.

Hisse Senetleri ve Bonolar: Hisse senedi sahipliğini ya da borç yükünü kanıtlayan belgeler (kesin senet) ya da elektronik kayıtlar (muhasabe girdileri).

Hizmetler: Elle dokunulabilir ekonomik mallara karşın genelde üretilir üretilmez tüketilen ekonomik faaliyet: Ulaştırma, bankacılık, sigorta, turizm, telekomünikasyon, reklam, eğlence, bilgi işleme ve danışma gibi.

İhracat: Ülkede üretilip başka bir ülkedeki alıcılara satılan mal ve hizmetler.

İhracat Desteği: Kamu yararına olduğu düşünülen bir işletmeyi teşvik etmek için hükümet tarafından ödenen belirli bir para.

İnsan Sermayesi: Bireyin çalıştığı işe kazandırdığı sağlık, güç, öğrenim, eğitim ve beceri.

İşgücü: Birleşik Devletler'deki anlamıyla ülkede çalışan ya da iş arayan bireylerin toplam sayısı.

İthalat: Bir başka ülkede üretilip ülke içinde satılan mal ya da hizmetler.

Kapitalizm: Üretim araçlarının bireylerin elinde olduğu ve onlar tarafından kontrol edildiği, rekabetin ve kar elde etme dürtüsünün öne çıktığı ekonomik sistem.

Kar Payı: Hisse senetlerinden elde edilen kar; genellikle pay sahiplerine hisseleri oranında ödenen karı gösterir.

Karma Ekonomi: Üretim, tüketim, yatırım ve tasarrufların belirlenmesinde hem hükümetin hem de özel teşebbüslerin önemli rol oynadıkları ekonomik sistem.

Karşılıklı Fon: Sürekli olarak yeni hisse senetleri sunan ve talep edildiğinde bunları tekrar alan ve sermayesini diğer şirketlere ait çeşitli isse senetlerine ve bonolara yatırım yapmak için kullanan yatırım şirketi. Bireylerden toplanan para onlar adına çeşitli hisse senedi portföylerine yatırılır.

Maliye Politikası: Federal hükümetin tam istihdamı ve enflasyonsuz ekonomiyi başarmak amacıyla harcama ve vergi toplama konularında verdiği kararlar.

Menkul Kıymetler Borsası: Hisse senedi ve bono alım-satımı amacıyla örgütlenmiş borsa.

Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu: Federal hisse senedi yasalarını uygulamakla yükümlü bağımsız, partiler dışı, mahkeme benzeri bir kuruluş. Söz konusu yasalarla güdülen amaç yatırımcıları korumak ve kamuya açık hisse senedi ve bono ticaretine ilişkin tüm bilgilere kolaylıkla erişmelerini sağlamaktır. Komisyon ayrıca hisse senedi ve bono alan ya da satan şirketleri, yatırım danışmanlığı yapan bireyleri ve yatırım şirketlerini de kontrol eder.

Merkez Bankası: Bir ülkedeki para çıkarma ve piyasadaki kredi arzını düzenleme gibi anahtar işlevlerden sorumlu temel para kuruluşu.

Mevduat Sigortası: Banka mevduatına belirli bir düzeye kadar verilen ABD hükümet güvencesi (günümüzdeki sınır 100.000 dolardır).

New York Menkul Kıymetler Borsası: Dünyanın en büyük hisse senedi ve bono borsası.

Ortak Pazar: Birbirleriyle yaptıkları ticareti zorlaştıran gümrük tarifelerini ve bazı durumlarda da diğer engelleri ortadan kaldıran ve birlik dışında kalan ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulayan ülkeler grubu.

Ödemeler Dengesi: Bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içinde dünyanın geri kalan kesimiyle yaptığı uluslararası işlemlerin parasal değerini gösteren hesap açıklaması. Açıklamada bir ülkedeki bireylerin, işletmelerin ve hükümet dairelerinin tüm diğer ülkelerde bulunanlarla yürüttüğü işlemlerin toplamı yer alır.

Özelleştirme: Daha önce hükümet tarafından sağlanmakta olan hizmetlerin özel sektördeki teşebbüslere aktarılması.

Panik: Bir bankanın yetkili kuruluş tarafından kapatılacağından korkan ya da bankaya güveni kalmayan mevduat sahiplerinin beklenmedik biçimde, sözgelimi aynı anda, para çekmeleri. Bir bankanın elinde bulundurduğu yedek para mevduatın çok az bir yüzdesini oluşturduğu için kısa bir sürede çok para çekilirse bankanın elindeki nakit tükenip bankayı kapanmaya ya da iflasa zorlayabilir.

Para Arzı: Ekonomide dolaşımda bulunan para (madeni para, kağıt para ve çek hesabı) miktarı.

Para Politikası: Federal Rezerv Sistemi tarafından yüksek istihdamı, ekonomik büyümeyi, fiyat istikrarını ve uluslararası işlemlerin kesintisiz yürütülmesini sağlamak için para ve kredi bulundurma ve onların değerini etkilemek amacıyla yürütülen faaliyet.

Piyasa: Satıcıların ve alıcıların aynı ya da birbirine çok benzeyen ürünler için fiyat oluşturdukları ve mal ve hizmet değişiminde buldukları ortam.

Piyasa Ekonomisi: Bir ülkede üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf düzeylerinin belirlenmesinde hükümet müdahalesi olmaksızın piyasa güçlerine dayanan ulusal ekonomi bulunması.

Reeskont Oranı: Ticaret Bankalarının Federal Rezerv Bankalarından borç almak için ödedikleri faiz oranı.

Sabit Döviz Kuru Sistemi: Çeşitli ülkelerin paraları arasındaki kur oranı düzeyinin önceden saptandığı ve arz ve talepteki oynamalara göre değişmediği sistem.

Serbest Teşebbüs Sistemi: Mülkiyetin ve üretim kaynaklarının bireylerin elinde olması, üretkenliği arttırmak için kar elde etme dürtüsünün öne çıkarılması, verimliliği yükseltmek amacıyla rekabetin kullanılması ve mal ve hizmet üretimi ve dağıtımının arz ve talep güçlerine göre yönlendirilmesi özellikleri taşıyan ekonomik sistem.

Serbest Ticaret: Ülkeler arasındaki ticareti engelleyecek gümrük tarifeleri ve düzenlemeler bulunmaması.

Sermaye: Mal ve hizmet üretiminde kullanılan binalar, araç ve gereçler, insan becerileri gibi fiziksel varlıklar. Şirketin elindeki pay senedi, borç senedi ve parayı göstermek için de kullanılır.

Sermaye Piyasası: Şirket pay senetlerinin ve uzun vadeli (bir yıldan fazla) borç senetlerinin çıkarıldığı ve alınıp satıldığı piyasa.

Sosyal Güvenlik: Emeklilere yardım etmek amacıyla ABD hükümeti tarafından uygulanan emekli maaşı programı. Programın geliri emeklilerin çalıştıkları günlerde kendileri ve işverenleri tarafından yapılan katkılara dayalı olarak sağlanır.

Sosyalizm: Temel üretim araçlarının belirli bir merkezi planlama yöntemi içinde toplu – genellikle hükümetin – mülkiyet ve kontrol altında bulunduğu ekonomik sistem.

Stagflasyon: Sürekli enflasyonun ve ticarete durgunluğun birarada yaşandığı ekonomik durum.

Stok: Bir şirketin varlıkları üzerindeki mülkiyet payı.

Talep: Belirli bir dönemde tüketicilerin hangi fiyata olursa olsun almak istedikleri ve alabilecekleri mal ve hizmetler toplamı.

Tarım sal İşletme: Modern ABD ekonomisindeki çok sayıda çiftliğin büyük ve şirketleşmiş yapısını yansıtan bir terimdir.

Tekel: Piyasada bir malın ya da hizmetin tek satıcısı olması.

Teşebbüs Sermayesi: Yeni ve olasılıkla da riski yüksek bir teşebbüse yapılan yatırım.

Tezgaah Üstü: New York Menkul Kıymetler Borsası gibi örgütlü bir borsada kayıtlı olmayan hisse senedi ve bonoların alım-satım yöntemini tanımlayan bir benzetme. Tezgaah üstü işlemler birbirleriyle telefon ve bilgisayar ağı ile bağlantı kuran alım-satımcı ve aracılar tarafından yürütülür.

Ticaret Açığı: Bir ülke ithalatında ihracatı aşan miktar.

Ticaret Bankası: Genellikle şirketlerin ya da belediyelerin hisse senedi ve bono satışlarıyla ilgilenen komisyoncu şirketler benzeri yatırım bankalarının aksine, bireylere ve işletmelere çek hesabı, tasarruf hesabı, vadeli hesap gibi mevduat hizmetleri sunan ve kredi sağlayan banka.

Ticaret Dengesi: Bir ülkenin ödemeler dengesinde belirli bir dönemdeki ithalat ve ihracata, yani mal ve hizmet ticaretine ilişkin bölüm. Mal ihracatı ithalatı aşarsa ticaret dengesinin “olumlu”, ithalat ihracatı aşarsa “olumsuz” olduğu söylenir.

Ticaret Fazlası: Bir ülke ihracatında ithalatı aşan miktar.

Toplumsal Düzenleme: Şirketleri çevreyi kirletmek ya da işçileri tehlikeli koşullar altında çalıştırmak gibi zararlı faaliyette bulunmaktan caydırmak ya da bunları yasaklamak veya toplumsal açıdan yararlı olduğu düşünülen davranışları teşvik etmek amacıyla hükümet tarafından uygulanan sınırlamalar.

Tüketici Fiyat Endeksi: ABD Çalışma İstatistikleri Dairesi tarafından belirli bir tarihte belirli mal ve hizmetlerin perakende fiyatlarıyla temel alınan bir tarihteki (zaman zaman değiştirilir) fiyatlar karşılaştırılarak hesaplanan ABD hayat pahalılığı ölçütü.

Tüketim Vergisi: Gelirden değil harcamalardan alınan vergi.

Üretkenlik: Belirli bir zaman diliminde girdi (üretim kaynakları) birimi başına üretim (mal ve hizmetler) oranı.

Varlık: Bir işletmenin elindeki genellikle para ile ölçülen değerler.

Yan Gelirler: İşverenler tarafından işçilere yapılan sağlık sigortası, hayat sigortası, kar paylaşımı ve benzerleri gibi para dışı dolaylı ödemeler.

Yaşam Standardı: Bir bireyin ya da gurubun alışıl gelmiş ya da uygun konumda ya da koşullarda yaşamını sürdürmesi için temel olduğu düşünülen asgari gereksinimler, rahatlıklar ya da lüks mal ve hizmetler.

Yatırım: Hisse senedi ya da bono alımı.

Yeni Düzen: Birleşik Devletler'i Büyük Bunalım'dan çıkarmak için 1930'larda uygulanan ABD ekonomik reform programları.

Yetersizlik Ödemesi: Üreticinin belirli bir mal için verdiği fiyatla güvence altındaki hedef fiyat arasında oluşan farkı kapatmak amacıyla hükümet tarafından çiftçiye yapılan ödeme.

Office of International Information Programs
U.S. Department of State
<http://usinfo.state.gov>